

ATLANTISCHE

OCEAAN

Joods leven op Curaçao: Jossy Maduro

Een micro-analyse van een Sefardisch-Curaçaose identiteit begin
twintigste eeuw

Joods leven op Curaçao: Jossy Maduro

Een micro-analyse van een Sefardisch-Curaçaose identiteit begin
twintigste eeuw

Gaby Hauck

Masterthesis Maatschappijgeschiedenis van Nederland – Nederland in een
mondiale context

Erasmus Universiteit Rotterdam

Rotterdam, augustus 2016

Student: Gaby Hauck 417828

Eerste lezer: Prof. Alex van Stipriaan Luiscius

Tweede lezer: Prof. Arianne Baggerman

Afbeeldingen titelblad:

Kaart met foto Mikvé Israel, uit: Julie Marthe Cohen (eds.), *Joden in de Cariben* (Zutphen 2015) 7.

Foto van Jossy Maduro, uit: Familiearchief Henry der Kwast, Curaçao.

Voorwoord

Voor u ligt mijn thesis waar ik de afgelopen maanden mijn hart en ziel in heb gestoken. Van jongs af aan heb ik een grote interesse in volkeren, cultuur, geschiedenis en religie. De interesse in het jodendom werd getriggerd dankzij de verhalen die mijn oma vertelde over haar ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog, zoals het bombardement op Rotterdam, de Jodenvervolging en nog meer persoonlijke verhalen. Niet zo raar dat ik koos voor de bachelor Wereldgodsdiensten aan de Universiteit Leiden waar ik mij zou specialiseren in het jodendom. Desondanks besloot ik na de afronding van deze studie voor een bredere master te gaan. Dit werd de master Maatschappijgeschiedenis van Nederland aan de EUR. Met een diversiteit aan vakken en enthousiaste professoren was dit zeker een goede keuze, behalve dat ik mijn interesse in het jodendom niet kwijt kon bij het aanbod.

Op de masterthesismarkt raakte ik in gesprek met professor Caribische geschiedenis, Alex van Stipriaan Luïscius, en met een goed gevoel kwam ik 's avonds thuis. In mijn scriptie zou ik joodse studies met Caribische studies combineren! Nog heel veel dank voor dit inzicht professor van Stipriaan, maar ook voor alle positief-kritische feedback in het onderzoeks- en schrijftraject. Ik zal u niet vermoeien met de verdere zoektocht naar een specifiek onderwerp. Alleen wil ik hier wel nog een aantal personen bedanken. Ik dank u zeer Ilse Palm voor de tijd om mij wegwijs te maken in de inventaris. Werknemers van het CBG dank voor alle gastvrijheid! Studiegenoot Tessa, bedankt voor de inspirerende koffiemomenten tijdens ons archiefwerk. Buren, bedankt voor het openstellen van jullie huis tijdens onze verbouwing.

Ik wens u veel leesplezier.

Gaby Hauck

Spijkenisse, augustus 2016

Inhoudsopgave

1. Introductie	5
1.1 Historiografie	6
1.2 Primaire bron: Collectie Maduro	11
1.3 Bijdrage aan de wetenschap	13
1.4 Onderzoeksmethoden.....	14
1.5 Theoretische concepten.....	15
2. Jodendom	20
2.1 Jodendom of jodendommen?	20
2.1.1 Discussie over joodse identiteit	22
2.2 Joodse gemeenschap in Amsterdam	23
2.2.1 Van het Iberisch Schiereiland naar Amsterdam	23
2.2.2 Kenmerken van het Amsterdams-Sefardisch jodendom.....	27
2.3 Joodse gemeenschap op Curaçao	30
2.3.1 Van Amsterdam naar Curaçao	30
2.3.2 Kenmerken van Curaçaos-Sefardisch jodendom.....	33
2.4 Samenvatting joods leven op Curaçao	42
3. De Maduro's op Curaçao	44
3.1 Familielijn Maduro.....	44
3.2 Levensgeschiedenis Jossy Maduro	48
3.3 Samenvatting Jossy	51
4. Brievenanalyse	53
4.1 Selectie brieven in de Collectie Maduro	53
4.2 Netwerk van Jossy.....	54
4.3 Resultaten	55
4.3.1 Praktisch jodendom.....	57
4.3.2 Tweede Wereldoorlog.....	63
4.3.3 Geschiedenis van de joden op Curaçao en in de Cariben.....	66
4.4 Een joodse identiteit?	70
5. Conclusie	73
6. Literatuurlijst	78

1. Introductie

“De geschiedenis der Portugeesche Joden op Curaçao is met die van het eiland zóó nauw verbonden, dat men zonder zich aan overdrijving schuldig te maken kan zeggen, dat Curaçao zonder hen of voor Nederland ware verloren gegaan of slechts een meer ondergeschikte rol in onze koloniale geschiedenis zou hebben gespeeld. De Portugeesche Joden, als groep beschouwd, zijn de eenigen die sedert de verovering van het eiland in 1634 tot op onze dagen, dus gedurende drie eeuwen, op Curaçao onafgebroken gevestigd zijn. Vele directe nakomelingen der eerste Joodsche kolonisten nemen thans nog een krachtig aandeel aan het openbare leven aldaar. En het mag als een onomstootbaar historisch feit worden beschouwd, dat tot de vestiging der Bataafsche Petroleum Maatschappij op Curaçao (1915) het eiland zoo goed als alleen door de aldaar gevestigde Portugeesche Joden in stand is gehouden. Zij hebben dit eiland, eens door de Spanjaarden als tot de “islas inútiles” gebrandmerkte gebieden behoorende, voor Holland in betekenis doen toenemen, in weerwil der ernstige tegenwerking van de vroegste gouverneurs en van een handvol Hollandsche kolonisten, die hen verguisden en in alles tegenwerkten.”¹

(Jossy Maduro, 1934)

Vierhonderd jaar terug migreerden Sefardische joden via Nederland naar Noordoost-Brazilië en wat later ook naar Suriname en Curaçao. Tot op de dag van vandaag bestaan joodse gemeenschappen in deze gebieden. Het Joods Historisch Museum (JHM) had in 2015 een tentoonstelling over de geschiedenis van de opkomst en neergang van deze joodse gemeenschappen, die overigens onderling grote verschillen kenden. Curaçao heeft een bloeiende economie gekend. Dat blijkt ook uit bovenstaand citaat, afkomstig uit het manuscript *De Portugeesche Joden op Curaçao, 1634-1934* van de Sefardisch-Curaçaose Jossy Maduro, wiens familie tot één van de oudste en vermogendste families op het eiland behoorde. De blanke bevolking op Curaçao bestond voor een derde tot de helft uit Sefardische joden. De moedergemeente in Amsterdam had een grote religieuze invloed op de joodse gemeente op Curaçao. De joodse gemeente werd georganiseerd volgens de reglementen van Portugees-Israëlietische moedergemeente uit Amsterdam en de rabbijnen werden opgeleid in Bets Haim te Amsterdam. In Suriname kregen de joden zulke vergaande vrijheden en privileges dat zij zelfs een autonoom dorp aan de Surinamerivier konden stichten, namelijk Jodensavanne. Curaçao had, in tegenstelling tot Suriname, geen plantage-economie, maar een

---

¹ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 80, ‘De Portugeesche Joden op Curaçao 1634-1934’.

handelseconomie. Op de Surinaamse plantages waren er meer contacten tussen de joodse plantagehouders en slaven, waardoor de groepen zich sneller vermengden dan op Curaçao het geval was. Op Curaçao waren weliswaar ook plantages, maar minder en deze waren kleiner. Dit had als gevolg dat de scheiding tussen de blanke joodse elite en de zwarte slaven op Curaçao merendeels in stand werd gehouden. Eind achttiende eeuw stortte de Amsterdamse beurs in en van daaruit stortte ook de plantagemaatschappij van Suriname in. De joden trokken massaal naar Paramaribo, waar zij zich uiteindelijk langzamerhand vermengden met de lokale bevolking. Op Curaçao bestaat de joodse gemeenschap nog steeds voornamelijk uit een blanke elite.² De vraag is of de rol van het jodendom op het eiland is veranderd of had de rest van de samenleving nog steeds weinig invloed op de eigen identiteit van de joodse Curaçaoënaars?

In deze thesis wordt met identiteit altijd religieuze identiteit bedoeld. Een religieuze identiteit is slechts onderdeel van een groter geheel. Tevens is een identiteit lastig om te duiden, omdat het een dynamisch concept is; een religieuze identiteit is heel het leven in ontwikkeling en is gekoppeld aan hoe iemand zich identificeert met een bepaalde religie. Het ontstaat in interactie en het is te beschouwen als een ontdekkingsreis naar jezelf.

1.1 Historiografie

Al sinds begin jaren negentig koesterde het Joods Historisch Museum (JHM) in Amsterdam de wens om een tentoonstelling in te richten over de geschiedenis van de Sefardische joden in de voormalige Nederlandse koloniën in West-Indië, oftewel Suriname en Curaçao. De joden in Nederland, Suriname en op Curaçao zijn door de Nederlandse taal, hier opgeleide rabbijnen, hier gedrukte gebedenboeken en op tal van andere manieren verbonden met Nederland. In andere woorden, stelt Joël Cahen, algemeen directeur van het JHM, de geschiedenis van de West-Indisch-joodse diaspora is onlosmakelijk verbonden met de Nederlands-joodse geschiedenis. In 2015 ging de lang gekoesterde wens dan eindelijk in vervulling en werd de tentoonstelling ‘Joden in de Cariben’ geopend. Op deze wijze hoopte het JHM alle mensen die zich verbonden voelen met het Caribisch gebied te raken en kennis te laten maken met een vaak weinig bekend aspect van hun geschiedenis, namelijk het aandeel van de joodse gemeenschappen in de vorming van de Curaçaose en Surinaamse identiteit en

---

² Joods Historisch Museum, ‘Joden in de Cariben. Vier eeuwen geschiedenis in Suriname en Curaçao’: <http://www.jhm.nl/actueel/tentoonstellingen/archief/joden-in-de-cariben-vier-eeuwen-geschiedenis-in-suriname-en-curaçao> (5 januari 2016)

samenleving.³ Het gelijknamige boek *Joden in de Cariben* vertelt het verhaal van de joodse gemeenschappen die zich vanaf de zeventiende eeuw vestigden in de Nieuwe Wereld: Recife, Nieuw Amsterdam, Curaçao en Suriname. Over de zeventiende en achttiende eeuw is al tamelijk veel geschreven. De laatste decennia stonden vooral in het teken van de koloniale en joods-koloniale geschiedenis. Dit ging met name over de economische aspecten van de Atlantische geschiedenis, de afschaffing van de slavernij en slavenhandel.⁴

Over de geschiedenis van de Sefardische gemeenschap op Curaçao zijn de laatste vijftig jaar meer dan driehonderd boeken, artikelen en documentaires verschenen.⁵ Vanaf de jaren zestig werd vrijwel ieder jaar wel iets gepubliceerd. Totaal zijn drie pieken waar te nemen. De eerste piek liep op tot 1982. In dat jaar werd stilgestaan bij het tweehonderdvijftigjarig bestaan van Mikvé Israel. Vlak na de komst van de Sefardische joden op Curaçao werd Mikvé Israel gesticht, en gold sindsdien als de moedergemeente in Amerika tot het begin van de negentiende eeuw.⁶ In 1970 werd één van de meest omvangrijke boeken uitgegeven over de geschiedenis van de joden in de voormalige Nederlandse Antillen. Dit boek *History of the jews of the Netherlands Antilles* werd geschreven door Isaac Emmanuel, voorganger van de gemeente Mikvé Israel, en zijn vrouw Suzanne. In het boek van bijna 1200 bladzijden wordt het verhaal verteld van de oudste joodse gemeenschap in Amerika vanaf 1634 tot de publicatie in 1970. De auteurs hebben ruim dertig jaar archiefonderzoek verricht in verschillende Europese en Amerikaanse archieven en bibliotheken. Er worden verschillende thema's behandeld, zoals de economische ontwikkeling van Curaçao en de Nederlandse koloniën in de Cariben, het culturele leven in de koloniën en materiaal over de beroepen, opvolging van rabbijnen, de koloniale regering en administratie, als ook militaire en landbouwzaken.⁷ Zo is er ook te vinden hoeveel plantages de joodse gemeenschap in haar bezit had, het aantal slaven en schepen.

In 1969 werd het boekje *The Sephardics of Curaçao: a study of socio-cultural patterns in flux* uitgegeven. Frances P. Karner betoogde hierin dat de elite van het eiland een cruciale rol heeft gespeeld in de geschiedenis, waardoor de samenleving is geworden zoals die nu is.

---

³ Joël Cahen, 'Voorwoord' in: Julie Marthe Cohen (eds.), *Joden in de Cariben* (Zutphen 2015) 11.

⁴ Julie-Marthe Cohen, 'Inleiding' in: Julie Marthe Cohen (eds.), *Joden in de Cariben* (Zutphen 2015) 14-15.

⁵ Rayna van Gils-Bakker en Viola Statia, 'Literatuurlijst Sefardische joden van Curaçao, uitgegeven tussen 1964 en 2015', *Mongui Maduro Library* (2015): www.madurolibrary.org/download/media/22 (23 januari 2016)

⁶ Gert Oostindie, 'Een paradox van vrijheid en slavernij. Joden en slavenhandel in de Nieuwe Wereld', *De Academische Boekengids* 61 (2007) 14.

⁷ Thomas G. Mathews, 'Book Review: The history of the jews of the Netherlands Antilles', *Caribbean Studies* 12 (1972) 117.

Zonder de joodse elite zou de samenleving er heel anders uitzien.⁸ Het is een beknopt boekje dat begint bij de Spanjaarden die het eiland, als eerste Europese macht, ontdekten en gaat vervolgens verder met de eerste Sefardim die op het eiland arriveerden. Zij zouden welvarend worden door de slavenhandel met dank aan hun grote netwerken.⁹ Daarmee behoorden zij samen met de blanke protestanten tot de elite van het eiland.¹⁰ Deze positie werd behouden door strikt ouderlijk gezag, familiehuwelijken en sociale uitsluiting van niet-Sefardim. Pas vanaf de jaren 1880 kwam hier langzamerhand verandering in. Steeds vaker werd er getrouwd met een partner buiten de gemeente. Ook de komst van de Shell in 1910, waardoor andere elites op het eiland kwamen en de gevolgen van het opkomende antisemitisme en nazisme in Europa, waardoor Europese joden naar Curaçao trokken, leidden tot de afname of verandering van de joodse groepsidentiteit.¹¹

In de jaren negentig was de volgende piek met publicaties over de Sefardische gemeenschap op Curaçao. Deze hield aan tot 2002. In 2001 werd een herdenkingsweek georganiseerd voor de viering van driehonderdvijftig jaar joodse aanwezigheid op het eiland en in 2002 bestond Madurodam, waarvoor Jossy en Beca Maduro het startkapitaal schonken ter herinnering aan hun zoon en tevens oorlogsheld¹², vijftig jaar. Nog steeds was het merendeel van publicaties uit de jaren negentig een beschrijving van de geschiedenis van de Sefardim in de Cariben, maar steeds vaker vonden er specifieke studies plaats. Er werd meer gefocust op interne en lokale aspecten, zoals de geschiedenis van Willemstad, de joodse gemeenschap op Aruba, de relatie met Coro in Venezuela. Ook kwam er aandacht voor de Asjkenazische joden die het antisemitische Europa in de jaren twintig en dertig ontvluchtten en op Curaçao een bloeiend leven opbouwden. Onder andere Eva Abraham van der Mark heeft daar een artikel over geschreven met de titel ‘The Ashkenazi jews of Curaçao, a trading minority’. Bovendien werd er gaandeweg steeds meer duidelijkheid geschapen over wat de rol van joden was in de trans-Atlantische slavenhandel. Vooral het laatste decennium heeft dit thema meer aandacht gekregen. Dit had te maken met de viering van 150 jaar afschaffing van slavernij in 2013. Dat was dan ook het eindpunt van de derde piek. Eind oktober vorig jaar was er een conferentie met het thema ‘koloniale geschiedenis en Sefardische perspectieven’

---

⁸ Frances P. Karner, *The Sephardics of Curaçao. A study of socio-cultural patterns in flux* (Assen 1969) 72.

⁹ Karner, *The Sephardics of Curaçao*, 10.

¹⁰ *Ibidem*, 33.

¹¹ *Ibidem*, 73-74.

¹² Charley Hofs, ‘Erkenning voor vergeten held Maduro’, *Trouw*, 15 juli 2016.

georganiseerd door de universiteit van Potsdam. De nadruk lag hierbij eveneens op de zeventiende en achttiende eeuw.¹³

Opmerkelijk is verder dat de kwestie van de joodse identiteit pas in de jaren negentig, alhoewel niet veel, ter sprake komt. Een voorbeeld hiervan is het boek *De variatiebreedte van de joodse identiteit: een inventarisatie van meningen* geschreven door Henk van Rietschoten. Van Rietschoten begon zijn studie naar de verschillende joodse identiteiten na de Tweede Wereldoorlog. De term joodse identiteit dateert van na de oorlog. Weliswaar werd al van oudsher nagedacht over de vraag wat joden van anderen onderscheidde. Dat maakt het verschijnsel eeuwenoud en dit moet dan ook een rol hebben gespeeld in de diaspora, veronderstelt van Rietschoten.¹⁴ Het Wie-is-jood debat blijkt vooral te gaan over de criteria: joodse religie, joodse afstamming en het behoren tot het joodse volk.¹⁵

In de inleiding van haar doctoraalscriptie geeft Masja Cohen aan hoe complex de joodse identiteit is. Cohen deed in 1998 onderzoek naar de joodse identiteit van Sefardische en Asjkenazische jongeren op Curaçao. Joodse jongeren op Curaçao bleken zichzelf en anderen te definiëren op basis van gezamenlijke economische activiteiten, status, taal en emotionele binding. Zowel de Sefardische als Asjkenazische jongeren beschouwden zichzelf en elkaar als joden, onafhankelijk van de religieuze invulling.¹⁶ Daarentegen spreekt Alan F. Benjamin in zijn boek *Jews of the Dutch Caribbean: exploring ethnic identity on Curaçao* over twee verschillende etnische identificaties. De Asjkenazim op het eiland identificeren zich eerder als joods dan Curaçaos, terwijl de Sefardim zich allereerst Curaçaos voelen en daarnaast joods. De Sefardim zijn dan ook al drie eeuwen langer aanwezig op Curaçao. De twee groepen verschillen in vele opzichten van elkaar, maar worden wel als jood bestempeld.¹⁷ Daarbij benadrukt Benjamin dat etnische identiteit in de praktijk wordt geconstrueerd en dynamisch is. Op sommige momenten voelen personen zich onderdeel van de Curaçaose samenleving en andere momenten voelen zij zich meer joods.¹⁸ Natasha van der Dijs heeft in haar proefschrift *The nature of ethnic identity among the people of Curaçao*

---

¹³ Tanja Zakrzewski, 'Colonial History – Sephardic Perspectives':

<http://www.hsozkult.de/conferencereport/id/tagungsberichte-6313> (25-01-2016)

¹⁴ Henk van Rietschoten, *De variatiebreedte van de joodse identiteit: een inventarisatie van meningen* (Amsterdam 1999) 59.

¹⁵ Van Rietschoten, *De variatiebreedte van de joodse identiteit*, 111.

¹⁶ Masja Cohen, *De asjkenazim en de sefardiem van Curaçao: een antropologisch onderzoek naar joodse identiteit* (Amsterdam 1998) 55.

¹⁷ Alan F. Benjamin, *Jews of the Dutch Caribbean: exploring ethnic identity on Curaçao* (Londen 2002) 135.

¹⁸ David Graizbord, 'Book review: Through the sands of time: a history of the jewish community of St. Thomas, U.S. Virgin islands, and: Jews of the Dutch Caribbean: exploring ethnic identity on Curaçao', *American Jewish History* 92 (2004) 119.

aangetoond dat tegenwoordig een Curaçaose identiteit bestaat onder alle verschillende etnische groepen in de Curaçaose samenleving. Onder de subgroep joden die zij heeft onderzocht blijkt een bi-etnische identiteit te bestaan, namelijk Curaçaos en joods. Het merendeel van de respondenten identificeerde zich etnisch als Curaçaos met een joodse eigenheid. Die joodse eigenheid was van generatie op generatie doorgegeven. Dit gevoel werd teweeggebracht doordat zij op Curaçao zijn opgegroeid met de joodse religie.¹⁹

Vanaf de jaren negentig kwam dus geleidelijk meer aandacht voor de joodse identiteit, ook voor de Cariben. Op de internationale conferentie in Kingston, Jamaica, in 2010 met de titel *The jewish diaspora of the Caribbean* varieerden de onderwerpen van geschiedenis, cultuur, politiek tot ras en joodse identiteit. De sprekers op de conferentie hebben papers geschreven en die zijn opgenomen in het boek *Jews in the Caribbean* dat is geredigeerd door Jane S. Gerber, de voorzitter van de conferentie. De hoofdstukken over Curaçao gaan weer over de zeventiende en achttiende eeuw, waarin wordt geconcentreerd op de deelname van joden aan de handel, de banden met Amsterdam en de WIC. Daarnaast is er in het boek een paper van Aviva Ben-Ur opgenomen. In dat paper wordt het cultureel erfgoed en de identiteit van Euro-Afrikaanse Sefardische joden, oftewel de gemixte afstammelingen van Sefardische vaders, in het achttiende -eeuwse Suriname onderzocht. Wat betreft de Euro-Afrikaanse joden in Suriname spreekt zij liever van een etnische identiteit dan van een religieuze identiteit, omdat het formeel toebehoren tot de joodse gemeenschap ambigu was voor hen. Tevens wordt in het paper van Karl Watson de Sefardische joden op Barbados in de zeventiende en achttiende eeuw behandeld. De joden in Barbados hadden door hun religie, taal en geografische oorsprong een eigen identiteit ontwikkeld. Deze joodse identiteit was constant in ontwikkeling vanwege de dynamische, sociale regelingen. Uiteindelijk hield de gemeenschap in de negentiende eeuw op te bestaan door emigratie en assimilatie.²⁰

Uit het voorafgaande is gebleken dat Karner in 1969 aanleiding heeft gegeven voor onderzoek naar de Sefardische identiteit op Curaçao. Zij stelde dat de groepsidentiteit binnen de Sefardische gemeenschap vanaf 1880 begon af te nemen als gevolg van externe factoren zoals de komst van de olieraffinaderij, de Tweede Wereldoorlog en versnelde communicatiemiddelen. Vervolgens zijn verdere onderzoeken naar de joods-Curaçaose identiteit pas gestart ver na de Tweede Wereldoorlog. Uit deze onderzoeken is gebleken dat

---

¹⁹ Natasha Maritza van der Dijs, *The nature of ethnic identity among the people of Curaçao* (Willemstad 2011) 260.

²⁰ Paulette Kershenovich Schuster, 'Book review: The jews of the Caribbean': <http://www.sephardichorizons.org/Volume5/Issue1-2/Schuster1.html> (25-01-2016)

de Sefardische joden zich bovenal Curaçaos voelen. Hoe de Sefardisch-Curaçaose identiteit in die periode daartussen eruitzag, is vooralsnog niet bekend.

Overigens is er wel een grondig onderzoek gedaan naar de veranderende gecreoliseerde joodse identiteit in Suriname door Wieke Vink. In haar boek *Creole Jews. Negotiating community in colonial Suriname* zet zij nauwkeurig de ontwikkeling van de joods-Surinaamse gemeenschap over driehonderdvijftig jaar tijd uiteen. Ook de geschiedenis van de Surinaamse joden begon in de zeventiende eeuw. Het is een verhaal over het spanningsveld waarin de joden in Suriname in de koloniale tijd verkeerden. Het was lastig de joden als groep te definiëren; de Surinaamse joden maakten onderdeel uit van de koloniale elite met hun blanke huidskleur, maar zij waren anders vanwege hun religie. In de loop der tijd ontstond er vermenging van huidskleur en verloren de joden veel van hun rijkdom.²¹ Vooral de groep gekleurde joden in Suriname was aanleiding voor verdeeldheid. Mits zij een joodse moeder hadden, behoorden zij formeel tot het jodendom, maar veelal hadden zij juist een joodse vader en een creoolse moeder. In het begin werden zij binnen de gemeenschap geaccepteerd. Echter, zodra zij de meerderheid uitmaakten, halverwege de achttiende eeuw, werd het problematisch. Een grote frictie was het gevolg tussen de joden die in de kolonie waren opgegroeid en zich identificeerden met de lokale omgeving en zij die dit niet deden. De Surinaamse joden hadden zich van kolonisten naar Creolen getransformeerd en vanwege hun langdurige vestiging op Surinaamse bodem zagen zij zichzelf in de loop van de negentiende eeuw steeds meer als Surinamers.²² Tot op de dag van vandaag verschillen de Surinaamse joden met de Nederlandse joden als gevolg van de koloniale geschiedenis en wordt het joods zijn van de Surinaamse joden in het algemeen betwist door de orthodoxe joden in de wereld.²³

1.2 Primaire bron: Collectie Maduro

In deze thesis wordt ingezoomd op een specifiek joods-Curaçaose identiteit, namelijk van Jossy Maduro. Jossy werd in 1891 op Curaçao geboren en was al van jongs af aan geïnteresseerd in geschiedenis, de geschiedenis van de Cariben en dan met name de geschiedenis van de joden in dit gebied. Hij volgde schriftelijke cursussen en in zijn vrije tijd bezocht hij graag verschillende archieven. Zijn belangstelling voor het verleden mondde uit in de genealogie van de familie Maduro. Jossy was de aangewezen persoon om contact mee op te nemen wanneer men iets specifiek wilde weten over joden in de Cariben. Echter, ook

---

²¹ Wieke Vink, *Creole Jews. Negotiating community in colonial Suriname* (Leiden 2010) 266-267.

²² Vink, *Creole jews*, 264.

²³ *Ibidem*, 268.

wanneer niet om zijn advies werd gevraagd en hij onjuistheden aantrof, voelde hij zich geroepen de desbetreffende auteur hiervan op de hoogte te brengen.²⁴ Een groot deel van de correspondenties heeft Jossy bewaard en in sommige gevallen had hij de stukken bij elkaar gevoegd in enveloppen of mappen en van een nummer voorzien met een korte omschrijving. Op deze manier kon hij zelf makkelijker informatie terugvinden, maar één van de mogelijkheden is ook dat Jossy dit deed met het oog op het nageslacht. In de toekomst zou iedereen gebruik kunnen maken van zijn verworven kennis.

Jossy bewaarde zijn materiaal in zijn huis in Willemstad. Na zijn vele reizen voegde hij de nieuwe stukken bij het archief. De collectie bestaat verder uit kranten, tijdschriften, knipsels, aantekeningen, oude documenten zoals huwelijkscontracten of slaventestamenten en heel veel boeken. Niet al het materiaal is even goed leesbaar. Veel brieven zijn bijvoorbeeld uitgetikt maar de aantekeningen die hij maakte, werden op stukken papier geschreven, zelfs kerstkaarten, die toevalligerwijs het dichtstbijzijnd waren. Om de stukken bij elkaar te houden, gebruikte hij soms nietjes of paperclips, andere keren gebruikte hij oude enveloppen dan weer nieuwe enveloppen of omslagen van tijdschriften en kranten. De collectie is niet langs strikt gescheiden lijnen verdeeld. In iedere map of omslag zijn stukken te vinden met meerdere thema's.²⁵

Jossy overleed in 1964, maar pas in 1969, na de onlusten in Willemstad, werd de collectie deels overgebracht naar Zwitserland, waar zijn weduwe Rebecca bij haar dochter en schoonzoon was gaan wonen, en deels naar Nederland, waar de boeken in bruikleen zouden worden overgedragen aan het Koninklijk Instituut voor de Tropen (K.I.T.). Alhoewel in 1984 een bruikleenovereenkomst was gesloten tussen de erfgenamen van de collectie van Jossy en het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG) in Den Haag, is de collectie nooit vanuit Zwitserland naar het CBG verzonden. De dochter van Jossy, Sybil, besloot in 1992 de boeken van haar vader ook bij het CBG onder te brengen. Uiteindelijk kwam de gehele collectie, inclusief boeken, pas in 1999 aan op haar definitieve bestemming, namelijk bij het CBG. In datzelfde jaar werd een begin gemaakt met de inventarisatie van de Collectie Maduro.²⁶ De inventaris werd tien jaar later afgerond. Dat geeft aan hoe groot en divers de collectie is. Er is gekozen voor een indeling in vijf categorieën: de geschiedenis van Curaçao, genealogieën van

---

²⁴ Ilse Palm-Mendez Chumaceira, 'Inventaris van de Collectie Joshua Mozes Levy Maduro', *Centraal Bureau voor de Genealogie* (2009) 11.

²⁵ Palm-Mendez Chumaceira, 'Inventaris Collectie Maduro', 8.

²⁶ *Ibidem*, 7-8.

Curaçaose families, de geschiedenis van de joden in het Caribisch gebied, de Maduro's en aanverwante geslachten, en diversen.²⁷

1.3 Bijdrage aan de wetenschap

In dit onderzoek ligt de nadruk op Jossy's versie van de Sefardisch-Curaçaose werkelijkheid.

Er is nog weinig bekend over wat de invloed is van het Curaçaose leven op de joodse identiteit, met name in de negentiende en twintigste eeuw. Er is een aantal voor- en nadelen van het werken met de Collectie Maduro. Bezwaar van het werken met deze verzameling brieven zou kunnen zijn dat het de geschiedenis reduceert tot een willekeurige reeks van anekdotes en fragmenten, maar de voordelen zijn veel groter. De brieven onthullen informatie over de omgeving waarin Jossy verkeerde.²⁸ Tevens verschaft deze studie inzicht in de complexiteit van identiteitsvorming. Context en achtergronden spelen immers een cruciale rol bij identiteitsvorming. Ook is dit de manier om een identiteit in zijn natuurlijke situatie te bestuderen, zodat de verwevenheid met relevante factoren behouden blijft. Zodoende worden ook onderlinge relaties en verbanden met personen en gebeurtenissen onderzocht.

Identiteitsvorming is een ontwikkeling en door te focussen op één persoon kan ook verklaard worden hoe en waarom die identiteit tot stand is gekomen. Een micro-analyse van Jossy Maduro's identiteit geeft informatie over de sociale werkelijkheid van een joodse man op Curaçao in de twintigste eeuw. Het is weliswaar geen representatieve studie. Echter, de resultaten hieruit kunnen de basis vormen voor grotere studies naar joodse identiteitsvraagstukken op Curaçao.

De bedoeling is om door Jossy's ogen het jodendom te bestuderen en te onderzoeken hoeveel invloed de joodse afkomst op het leven van Jossy op Curaçao had en andersom. De hoofdvraag luidt: "Wat betekende het jodendom voor Jossy Maduro?" Om deze vraag te beantwoorden, zal allereerst bepaald moeten worden wat jodendom en joodse identiteit inhouden. De eerste deelvraag die beantwoord dient te worden is: "Wat zijn de meest openlijke materiële kenmerken van het jodendom in het algemeen?" Vervolgens zal de deelvraag gespecificeerd worden op Amsterdam, de moedergemeente voor de Curaçaose joden: "Wat kenmerkte het jodendom in Amsterdam?" Bij deze paragraaf zal ook een korte weergave worden gegeven van de geschiedenis van de Sefardische joden. Daarna zal de deelvraag behandeld worden: "Wat kenmerkte het jodendom op Curaçao?" Daaropvolgend komt het hoofdstuk over de familie Maduro en Jossy zelf. Dan volgt het onderzoekhoofdstuk

---

²⁷ Palm-Mendez Chumaceira, 'Inventaris Collectie Maduro', 9.

²⁸ Jeroen Blaak, *Literacy in everyday life: reading and writing in early modern Dutch diaries* (Leiden 2009) 34-35.

waarin zijn netwerk en correspondenties aan de orde komen. De (religieuze) correspondenties worden in drie categorieën verdeeld en worden achtereenvolgend besproken: het praktiseren van het jodendom, de Tweede Wereldoorlog en de geschiedenis van de joden op Curaçao en in de Cariben. Al deze informatie moet een goede basis vormen om de identiteit van Jossy daadwerkelijk te onderzoeken aan de hand van zijn brieven uit de Collectie Maduro met behulp van de onderzoeksmethoden *reading against the grain*, netwerkanalyse en inhoudsanalyse. Tot slot volgt de conclusie met daarin de beantwoording van de hoofdvraag. De case-study toont aan hoe de Sefardisch-Curaçaose identiteit tussen eind negentiende eeuw en halverwege de twintigste eeuw eruit heeft kunnen zien.

1.4 Onderzoeksmethoden

De religieuze identiteit van Jossy wordt middels twee onderzoeksmethoden getracht te vinden in de brieven. Allereerst wordt gekeken naar de inhoud van de brieven met behulp van de kwalitatieve inhoudsanalyse. Bij deze methode staat de reconstructie van de betekenisstructuur in het materiaal centraal. Bij het lezen van het materiaal dient de onderzoeker zich te verplaatsen in de optiek van de auteur en zijn correspondent. Het culturele verschil tussen de onderzoeker en diens culturele achtergrond en die van de producent van het materiaal valt dus niet samen.²⁹ Op systematische wijze wordt een overzicht gemaakt van de mate waarin bepaalde kenmerken en begrippen in de brieven van Jossy voorkomen. Kwalitatieve inhoudsanalyse is dus met name gericht op de productie van descriptieve gegevens voor interpretatieve data-analyse.³⁰ Vragen die bij het lezen van de brieven in het achterhoofd gehouden dienen te worden zijn: is er een bepaald patroon te ontwaren? Welke standpunten neemt Jossy in? En welke onderwerpen of thema's komen veelal terug of blijven onbesproken?

Vooraf met betrekking tot de laatst gestelde vraag gaat het niet enkel om wat er gezegd wordt, maar ook hoe. Het analyseren van een tekst in relatie tot de context is een manier om te begrijpen hoe mensen met hun positie in verschillende sociale settings omgaan.³¹ De brieven zijn in een bepaalde historische en sociaal-culturele context geschreven. De keuzes die een schrijver maakt zijn door deze context bepaald. Zelfs concepten en de structuur die de auteur gebruikt, zijn contextafhankelijk doordat taal een sociale constructie is. Een auteur wordt –

---

²⁹ Fred Wester en Vincent Peters, *Kwalitatieve analyse. Uitgangspunten en procedures* (Bussum 2009) 67-68.

³⁰ Alexander R.J. Pleijter, *Typen en logica van kwalitatieve inhoudsanalyse in de communicatiewetenschap* (Ubbergen 2006) 16.

³¹ Karin Willemse, *One foot in heaven. Narratives on gender and islam in Darfur, West-Sudan* (Leiden 2001) 30.

bewust of onbewust – beïnvloed door het dominante discours van een cultuur waarbinnen deze persoon leeft.³²

Het tussen de regels door lezen is een geschikte methode, omdat teksten veelal meer informatie bevatten dan aan de buitenkant het geval lijkt te zijn. Deze methode biedt de mogelijkheid om ook impliciete en verborgen boodschappen te achterhalen. Daarbij kan de gelaagdheid van de tekst blootgesteld worden en de identiteiten van de auteur aangetoond worden. De auteur schrijft de tekst op een bepaalde manier om de lezer een bepaalde richting op te sturen. Door tussen de regels door te lezen kan gereflecteerd worden op de kwestie waarom de auteur dit doet.³³ De betekenis die de onderzoeker aan de tekst geeft, wordt grotendeels beïnvloed door zijn of haar vooronderstellingen en ervaringen. Daarom dient ook rekening gehouden te worden met het feit dat de onderzoeker, al dan niet onbewust, bevooroordeeld is. Een analyse van de brieven is in feite een onderhandeling tussen de auteur en de lezer.³⁴

Enig obstakel bij dit onderzoek is dat de collectie vooral brieven bevat die aan Jossy geschreven zijn, maar ook hieruit kunnen interessante tekenen van een eventuele religieuze identiteit afgeleid worden. Vooral wanneer het een briefwisseling betreft. Deze brieven geven weliswaar een reactie van hun beeld van Jossy weer, maar dit beeld is ontstaan door interactie. Het is een reactie op de manier waarop Jossy zich aan deze personen presenteerde.

1.5 Theoretische concepten

In het onderzoek naar de joodse identiteit van Jossy staan enkele concepten centraal die in deze thesis ruimschoots aan bod zullen komen. Eén van de hoofdthema's is *religie*. Religie is voor sommigen een belangrijk en vanzelfsprekend onderdeel van het leven. Het belang van religie verschilt van mens tot mens. Religie kent dan ook vele vormen. Voor de één bestaat het uit het bezoeken van de kerk, moskee of tempel, voor de ander het branden van kaarsen of het bezoeken van Lourdes, voor een derde een diepe spirituele band met een hogere macht, of een verklaring voor de zin van het leven.³⁵ Religie blijkt een veelomvattend en complex verschijnsel te zijn. Hoe religie precies wordt gedefinieerd, hangt af van de groep of het individu. Een persoon kan de voorkeur geven aan emoties bij religieuze ervaring, de geloofsovertuigingen en opvattingen binnen een religie, de inhoud van een religie zoals in de

---

³² Maryse J. Kruithof, *Shouting in a desert: Dutch missionary encounters with Javanese islam, 1850-1910* (Rotterdam 2014) 37.

³³ Kruithof, *Shouting in a desert*, 38.

³⁴ Willemse, *One foot in heaven*, 31.

³⁵ Joke van Saane, *Religie is zo gek nog niet. Een introductie in de godsdienstpsychologie* (Kampen 2010) 28.

traditie of heilige Schriften is vastgelegd of de religieuze praktijken en rituelen.³⁶ Het godsbeeld, dat is ervaren en waargenomen door het individu, is een centraal element in de geloofsbeleving. Het godsbeeld ontwikkelt zich het hele leven door en bestaat uit een subjectieve en objectieve component. Enerzijds is het gebaseerd op de behoeften, gevoelens en verlangens van het individu en anderzijds wordt het beïnvloed door de religieuze traditie en door wat men van anderen hierover leert en hoort.³⁷ Meestal komen personen via de ouders in aanraking met de religieuze traditie. De mate van betrokkenheid met de religieuze traditie van de ouders is van invloed op het succesvol overbrengen van de traditie op de kinderen.³⁸

Tot de joodse religie behoort formeel iedereen die een joodse moeder heeft of volgens de religieuze voorschriften tot het jodendom is toegetreden. In de praktijk zijn personen ook joods als zij zich als jood identificeren zonder de joodse religie aan te hangen of de leefregels in acht te nemen. Het joodse volk bestaat dus niet enkel uit aanhangers van de joodse religie. Dit veroorzaakt lastige definitie- en identiteitskwesties.³⁹ In het volgende hoofdstuk wordt hier nader op ingegaan.

Jodendom staat bij uitstek bekend om zijn diaspora. Het van oorsprong Griekse woord *diaspora* betekent verspreiding of verstrooiing. In de sociale wetenschappen wordt het gebruikt om de complexe interactie tussen verschillende culturen te verduidelijken, met name de interactie tussen de cultuur van herkomst en de nieuw verworven cultuur. Het gaat over mensen die vertrokken zijn uit een bepaalde omgeving met een bijbehorende cultuur en zich een leven proberen eigen te maken in een nieuwe omgeving met een andere cultuur. Van oudsher wordt de term geassocieerd met de verspreiding van de joden, Armeniërs, Koerden en Afro-Amerikanen. Deze groepen zijn verdreven van hun oorspronkelijk gebied, in andere woorden ontworteld, en hopen op een terugkeer.⁴⁰ De mensen zijn dan wel van het gebied gescheiden, maar de banden blijven behouden. Ze verenigen zich door een gemeenschappelijke religie, taal en/of etniciteit, waardoor zij als groep opvallen in de nieuwe samenleving.⁴¹ Over de nationale grenzen kunnen ook netwerksamenlevingen ontstaan die een eigen diasporacultuur ontwikkelen. Hierdoor nemen mensen als het ware deel aan twee of

---

³⁶ Van Saane, *Religie is zo gek nog niet*, 37.

³⁷ *Ibidem*, 81-82.

³⁸ *Ibidem*, 121.

³⁹ Albert van der Heide, 'Joden en het jodendom', in: Meerten ter Borg, Erik Borgman, Marjo Buitelaar, Yme Kuiper en Rob Plum (eds.), *Handboek religie in Nederland: perspectief – overzicht – debat* (Zoetermeer 2008) 200.

⁴⁰ Han ten Brummelhuis, 'Migratie, diaspora en identiteiten', *Tijdschrift voor Psychotherapie* 30 (2004) 189.

⁴¹ Jonathan Israel, 'Diasporas Jewish and non-Jewish and the World Maritime Empires', in McCabe, Ina Baghdiantz, Gelina Harlaftis en Ionnana Pepelasis Minoglou, *Diaspora entrepreneurial networks: four centuries of history* (New York 2005) 3.

meer culturen.⁴² Het is echter niet zo dat de oude cultuur deelname aan de nieuwe cultuur belemmert. Het kan ook als een uitdaging worden beschouwd. De Sefardische joden werden eind vijftiende en begin zestiende eeuw verdreven uit Spanje en Portugal, maar droegen tegelijkertijd bij aan de groeiende internationale scheepvaart. De Sefardische joden verspreidden zich naar West-Europa en de Nieuwe Wereld. Daarmee creëerden zij als het ware een nieuw commercieel systeem, dat niet over land maar over zee handel dreef, en zich concentreerde op de lange afstandshandel.⁴³ Ook dit zal in het volgende hoofdstuk uitvoerig besproken worden.

In deze scriptie gaat het niet om de joodse diaspora in het algemeen, maar draait het specifiek om de Sefardische diaspora. *Sefardim* zijn de joden die afkomstig zijn van het Iberisch Schiereiland, dat wil zeggen: Spanje en Portugal. Sefarad is het Hebreeuwse woord voor Spanje.⁴⁴ Na de Inquisitie in deze regio bekeerden de Sefardim zich tot het christendom of vluchtten naar het oosten en vestigden zich rondom de Middellandse Zee. De oosterse Sefardim die onder andere leefden in het Ottomaanse Rijk, Marokko, Algerije, Griekenland en Italië verlieten het Iberisch Schiereiland omdat zij geen afstand wilden doen van de joodse religie. De Sefardim die daar wel bleven wonen, waren bereid hun religiositeit te verhullen en een andere naam aan te nemen. Deze westerse Sefardim werden in mindere mate gelinkt aan het joods-zijn. Ook vestigden zij zich in de Spaanse en Portugese koloniën en steeds meer in Noord-Europa. Ondanks de verdeling in westerse en oosterse Sefardim behoorden zij beiden tot dezelfde Sefardische joodse natie. Zij deelden een oorsprong, hetzelfde lot, en de Inquisitie zou de banden of netwerken tussen de Sefardim niet verzwakken. Meer dan eens kwam het voor dat leden van families verspreid over de Balkan, Italië en Noord-Afrika leefden, terwijl anderen nog steeds nieuwe-christenen in het Portugese rijk waren.⁴⁵

Niet iedereen is het eens met deze bijna monolithische conceptualisering van de Sefardim. Jonathan Ray stelt bijvoorbeeld dat binnen de gehele Sefardische gemeenschap op geen enkele wijze staatkundige samenhang te vinden was, en er was zeker geen Sefardisch bewustzijn te constateren. Bijna in elke Mediterrane stad in de zestiende eeuw bestond een joodse gemeenschap, maar er werd niet van Sefardim als zodanig gesproken. Het ging over ‘de joden van Sevilla’ of ‘de joden van Andalusië’. Volgens Ray ontstond de Sefardische identiteit geleidelijk na de migratie, alhoewel er daarvoor wel culturele, religieuze of raciale

---

⁴² Brummelhuis, ‘Migratie, diaspora en identiteiten’, 190.

⁴³ Israel, ‘Diasporas jewish and non-jewish’, 11.

⁴⁴ Piet H. Huisman, *Sefardim. De stenen spreken* (Son 1983) 28.

⁴⁵ Benjamin, *Jews of the Dutch Caribbean*, 92.

identiteiten bestaan kunnen hebben. De traditionele banden tussen de individuele joden en de lokale gemeenschap waren gedurende de Middeleeuwen zwak. In de nasleep van de Inquisitie bleef elke gemeenschappelijke en culturele verbinding tussen de gevluchte joden in nieuwe vestigingen vaag en conditioneel.⁴⁶ Het is dan ook weinig verrassend dat joden zich in eerste instantie ook hier weer met betrekking tot steden of regio's gingen organiseren. Het lijkt er op dat de Sefardische identiteit sterk lokaal bepaald werd, maar toch lijkt er ook sprake te zijn van een Sefardische diaspora. Ray noemt één opvallend kenmerk van de Sefardische diasporacultuur, namelijk de weerzin van een volledige omarming van de Sefardische gemeenschap. Een gevolg van de massamigratie vanuit Spanje en Portugal was namelijk verspreiding, waarbij vestigingen ontstonden met een variëteit aan etnische en quasi-nationale identiteiten. Zodoende werden zij gedwongen nieuwe vormen en definities van de etno-religieuze identiteit te ontwikkelen.⁴⁷ In principe is dit een migratieverschijnsel dat vaker voorkomt; aanpassing aan de omgeving vindt altijd plaats bij migratie, alleen de mate van aanpassing kan verschillen van persoon tot persoon en van plaats tot plaats.

Dit brengt mij bij het laatste belangrijke concept in deze thesis, namelijk *identiteit*. Bij het vertellen van een verhaal creëren we tegelijkertijd onze identiteit, aldus Ricoeur. In het verhaal vertellen we namelijk over onszelf. Ons persoonlijke karakter projecteren we in het personage van het verhaal. De verteller of schrijver voegt de gebeurtenissen samen tot een lopend verhaal en geeft daarmee een samenhangende betekenis aan zijn of haar leven. De plots die we gebruiken, kennen we uit de cultuur waarin we zijn opgegroeid. De identiteit van het personage in het verhaal willen we overeen laten komen met de persoonlijke identiteit.⁴⁸ Met deze gedachtegang in het achterhoofd hoop ik Jossy's persoonlijke, religieuze identiteit te achterhalen met behulp van de brieven die zijn bewaard in het CBG.

Met identiteit wordt in deze thesis de definitie van James D. Fearon, professor politieke wetenschappen aan de Stanford University, gehanteerd: identiteit is 'either (a) a social category, defined by membership rules and allegedly characteristic attributes or expected behaviors, or (b) a socially distinguishing feature that a person takes a special pride in or views as unchangeable but socially consequential (or, of course, both (a) and (b) at once).⁴⁹' Enerzijds wordt gekeken naar 'a' de regels van lidmaatschap tot de joodse gemeenschap, anderzijds, maar vooral naar 'b', namelijk de opvallende kenmerken van Jossy

---

⁴⁶ Jonathan Ray, 'New approaches to the jewish diaspora: the Sephardim as a sub-ethnic group', *Jewish Social Studies* 15(2008) 18.

⁴⁷ Ray, 'New approaches', 19.

⁴⁸ Henry Venema, 'Paul Ricoeur of refigurative reading and narrative identity', *Symposium* 4(2000) 238.

⁴⁹ James D. Fearon, 'What is identity (as we now use the word)?' (1999) 36.

in het bijzonder. Volgens Jonathan Ray werden de Sefardische gemeenschappen na de Inquisitie vooral lokaal georganiseerd, waardoor verschillende Sefardische identiteiten ontstonden. In dat kader is de vraag of ook een specifiek Curaçaos jodendom is ontstaan en of deze joods-Curaçaose kenmerken terug te vinden zijn bij Jossy.

2. Jodendom

Alvorens de overgeleverde brieven van Jossy Maduro geanalyseerd kunnen worden, is het van belang inzicht te verkrijgen in de context, de tijd en plaats waarin Jossy verkeerde. Inzicht in de specifiek joodse kenmerken op Curaçao kunnen pas benoemd worden wanneer duidelijk is hoe die joodse gemeenschap tot stand is gekomen. In de eerste paragraaf zal uiteengezet worden wat jodendom is, waarna het Wie-is-jood debat besproken zal worden. Vervolgens zal in de tweede paragraaf kort de geschiedenis van de vlucht van de Sefardische joden uit het zuiden van Europa, het Iberisch schiereiland, naar Amsterdam weergegeven worden om adequaat te kunnen beschrijven wat kenmerkend is aan de Sefardische gemeenschap in Amsterdam. Tot slot zal in de laatste paragraaf de reis van Amsterdam naar Curaçao beschreven worden en toegelicht worden wat typisch is aan de Sefardische gemeenschap op Curaçao. De meeste eigenschappen van de Sefardisch-Curaçaose gemeenschap zijn overgenomen van de moedergemeente in Amsterdam. Aan het eind van het hoofdstuk zullen de overeenkomstige en afwijkende elementen opgesomd worden. Deze elementen zullen de uitgangspunten vormen bij het lezen van de brieven, om te bepalen in hoeverre Jossy zich een joodse identiteit aanmat.

2.1 Jodendom of jodendommen?

De term jodendom kan gebruikt worden als aanduiding van een religie of als aanduiding van het joodse volk. Het woord zelf is afkomstig van de naam die Grieken en Romeinen aan het gebied rondom Jeruzalem gaven, respectievelijk *Joudaia* of *Judaea*. De aanduidingen jood, Jude, juif, jew zijn hieraan ontleend. Een andere benaming voor het joodse volk is Hebreeën (Ivriyyim), sprekers van de Hebreeuwse taal, maar veruit de meest voorkomende naam is ‘volk van Israel’. Hiermee worden de afstammelingen van Jacob, die ook wel Israel werd genoemd, bedoeld.⁵⁰

In 69 na Christus verwoestten de Romeinen de Tweede Tempel, waardoor het joodse volk zich verspreidde over de wereld. In de loop van de geschiedenis onderscheidde het joodse volk zich als een minderheid in een niet-joodse omgeving door een opvallend geheel van godsdienstige en culturele uitingen. Een belangrijk kenmerk voor het jodendom, in algemene zin, is de samenhang tussen volk, godsdienst en cultuur.⁵¹ Zo geloven bijna alle joden dat God aan Mozes de Tien Geboden gaf op de berg Sinaï. De Tien Geboden zijn de kernpunten van het jodendom. Deze staan in de Torah. De Torah zijn de eerste vijf boeken

---

⁵⁰ Albert van der Heide, *Het jodendom* (Kampen 2001) 11.

⁵¹ Van der Heide, *Het jodendom*, 12.

van Mozes: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri en Deuteronomium. Tezamen met de Profeten (nevi'im) en Geschriften (ketoevim) staat dit bekend als de Tenach. Voor christenen beter bekend onder de noemer 'het Oude Testament'. In de Tenach staat beschreven hoe de joden geacht worden te leven. De leefregels staan bekend als de Halachah, het pad.⁵² Het geeft aan hoe de *mitzvot*, geboden, nageleefd kunnen worden. De joodse voedselvoorschriften zijn hoofdzakelijk gebaseerd op voorschriften uit Leviticus 11 en Deuteronomium 14. Kort samengevat houdt dit in dat voedsel koosjer moet zijn. Om voor consumptie geschikt te zijn, moeten dieren volgens traditionele regels worden geslacht, zodat het bloed uit het dierenlichaam wegvloeit. Herkauwende dieren met gespletten hoeven en vissen met zichtbare vinnen en schubben zijn toegestaan te nuttigen. Daarnaast bestaat er een verbod om melkproducten met vlees te eten.⁵³ De oorsprong, betekenis en het doel van het leven op aarde wordt middels de joodse feestdagen samengevat tot schepping, openbaring en verlossing. De bekendste daarvan is de sjabbat. De sjabbat wordt gezien als de dag van God. Het vormt een herinnering aan de schepping, de uittocht uit Egypte en is een voorbode op de toekomstige verlossing. Men mag vanaf de schemering op vrijdag tot de schemering op zaterdag geen werk verrichten. De drie pelgrimsfeesten zijn nauw verbonden met het oogstseizoen en markeren historische gebeurtenissen. Dat zijn Pesach (Pasen), waarbij de uittocht uit Egypte wordt gevierd, Sjavoet (Wekenfeest), waarbij het geven van de Torah wordt herdacht en Soekkot (Loofhuttenfeest), waarbij de zwerftocht uit de woestijn wordt herleefd. Daarnaast worden ook jaarlijks Rosh Hasjana, joods nieuwjaar, en Yom Kippoer, Grote Verzoendag, gevierd. Tevens zijn er feesten die niet in de Torah worden genoemd: Chanoekah (Inwijdingsfeest), Toe Bisjevat (Bomenfeest) en Poerim (Lotenfeest).⁵⁴

Onderling vertonen joden ook grote verschillen aangaande godsdienstige overtuigingen en leefwijzen. In de wereld, met uitzondering van de staat Israël, leven en leefden joden als minderheid, waardoor zij beïnvloed worden door de niet-joodse omgeving.⁵⁵ Sinds de Middeleeuwen bestaat zo al het verschil tussen de joden uit de oriëntaalse regio, de *Sefardim*, en de joden uit het noordelijk deel van Europa, de *Asjkenazim*. Alleen het Hebreeuws werd al op een andere manier uitgesproken.⁵⁶ De ruimte die joden in het leven aan de godsdienst geven, verschilt niet alleen per regio, maar ook individueel. De individuele invulling varieert van ultraorthodox tot atheïstisch. Sommige joden houden zich strikt aan de

---

⁵² Van der Heide, *Het jodendom*, 51.

⁵³ Edward van Voolen, *Joods leven. Thuis en in de synagoge* (Baarn 1991) 125-127.

⁵⁴ Van Voolen, *Joods leven*, 13-14.

⁵⁵ Van der Heide, 12.

⁵⁶ *Ibidem*, 13.

spijswetten, zijn lid van een joodse gemeente en bezoeken zaterdags de synagoge. Andere joden vieren enkel de feestdagen met familie.⁵⁷

De begrippen joden en jodendom zijn moeilijk te definiëren. In de wetenschap wordt jodendom beschouwd als een ‘zeer veelkleurig geheel van opvattingen en levensstijlen met als verbindende schakel dat het om joden gaat’. Alle mogelijke manieren waarop joden hun identiteit beleven en vormgeven, kunnen hieronder worden geschaard.⁵⁸ De verbindende schakel is dat het om joden gaat, maar wie zijn dat eigenlijk? Wie mag zichzelf een kind van *Am Yisra'el*, het joodse volk, noemen? Hierover zal in paragraaf 2.1.1. meer duidelijkheid verschaft worden.

2.1.1 Discussie over joodse identiteit

Wie is een jood en wat betekent het eigenlijk om joods te zijn? Heeft dat enkel te maken met afstamming vanuit de moederlijn? Of heeft dat ook met religie te maken en kun je ook behoren tot het joodse volk door bekering? De Halachah biedt een eenvoudig antwoord: een ieder die uit een joodse moeder is geboren of die volgens de halachische voorschriften formeel tot het jodendom is toegetreden, is jood. In orthodoxe kringen kan hier verschillend over gedacht worden, omdat zij de bevoegdheid van liberale rabbijnen ontkennen, waardoor een toetreding, onder toezicht van een liberale rabbijn, niet wordt erkend. De grenzen van het jood zijn, blijken diffuser dan naar aanleiding van het simpele antwoord wordt verwacht. Personen met een joodse vader kunnen de joodse feestdagen met familie vieren en zich daardoor alsnog joods voelen, terwijl zij formeel niet joods zijn. Daarnaast zijn er personen die door afstamming tot het joodse volk horen, maar in de praktijk weinig met de tradities en religie doen.

Dit roept de vraag op wat de joodse identiteit vervolgens inhoudt wanneer groeperingen het niet eens zijn over de criteria wanneer iemand tot het joodse volk behoort. Per individu, familie of stroming kan meer of minder belang gehecht worden aan het spreken van de Hebreeuwse taal, het samenkomen tijdens de feestdagen of het kennen van de geschiedenis et cetera. In deze zin is de joodse identiteit een persoonlijke constructie. Ido Abram, bijzonder hoogleraar Holocausteducatie en onderwijsonderzoeker met een grote interesse in de joodse identiteit, maakt onderscheid op vijf ervaringsgebieden die van belang kunnen zijn voor Nederlandse joden:

---

⁵⁷ Van der Heide, *Het jodendom*, 14-15.

⁵⁸ Klaas A.D. Smelik, *Geschreven leven. Een inleiding tot het jodendom* (Kampen en Leuven 2012) 12.

1. Joodse religie, cultuur en traditie
2. Israël, zionsverlangen en zionisme
3. Sjoa en antisemitisme, vervolging en overleving
4. Persoonlijke levensgeschiedenis
5. Nederlandse cultuur en omgeving

De grootte van deze segmenten in een identiteit kunnen verschillen, maar een joodse identiteit bestaat in ieder geval uit elk van deze segmenten.⁵⁹ Volgens Judith van der Wel, freelanceschrijfster en afgestudeerd in religiestudies met een onderzoek naar de joodse identiteit van drie generaties vrouwen, zijn de segmenten in dit model te breed geformuleerd en sluiten zij elkaar niet uit. Zij spreekt liever van een hybride identiteit. De joodse cultuur heeft zich in de diaspora vermengd met verschillende culturen. Een aantal belangrijke thema's die volgens haar belangrijk zijn voor de joodse identiteit zijn: religie, culturele gebruiken, gevoel tot het joodse volk te behoren, joodse familie, verbondenheid met Israël, Sjoa (Holocaust) en antisemitisme.⁶⁰ Deze thema's kunnen ook gebruikt worden bij de analyse van Jossy's brieven. Wellicht in andere woorden, aangezien Israël bijvoorbeeld pas in 1948 werd gesticht na de beëindiging van de Holocaust.

2.2 Joodse gemeenschap in Amsterdam

In deze paragraaf zal in vogelvlucht de succesvolle vestiging van een Sefardische gemeenschap in Amsterdam uiteengezet worden en zullen haar kenmerken worden gespecificeerd. Dit is relevant, omdat het merendeel van de Curaçaose joden via de Republiek richting de Cariben vertrok en de Amsterdamse gemeente grote invloed had op de Sefardische gemeente op Curaçao.

2.2.1 Van het Iberisch Schiereiland naar Amsterdam

De gebruikelijke geschiedschrijving van de verspreiding van de Sefardische joden begint meestal bij het Edict van 31 maart 1492. In deze verklaring werd vastgesteld dat alle niet-christenen in Spanje zich moesten bekeren tot het katholicisme of het land moesten verlaten. De deadline werd uitgesteld naar 2 augustus, omdat de joden op 31 maart de vernietiging van de Eerste en Tweede Tempel herdachten. Dit was overigens niet de eerste inquisitie, maar wel de eerste die voor de gehele regio gold en routinematig werd georganiseerd. De

---

⁵⁹ Ido Abram, 'Het raadsel van de joodse identiteit', *Joods Historisch Museum* (2006) 2.

⁶⁰ Judith van der Wel, *Drie generaties vrouwen en hun (religieus-) joodse identiteit. Een verweven familiegeschiedenis* (Amsterdam 2011) 12.

Middeleeuwse maatschappij werd gekenmerkt door sacraliteit. Al wat niet begrepen kon worden in de christelijke samenleving of waar de christenen zich niet tegen konden verweren, werd toegeschreven aan buitenaardse machten. De genezing van ziekten, zo werd gedacht in katholieke kringen, was alleen te verkrijgen bij heiligdommen en relieken. Joden vielen op in deze samenleving doordat zij andere kleding droegen en vreemde gewoonten hadden, zoals de rustdag op een zaterdag in plaats van een zondag. Bovendien kenden joden wel waarde toe aan geneeskunde. Een inquisitie werd ingesteld, een tribunaal, dat zich richtte tegen alles wat zich buiten de christelijke collectiviteit stelde.⁶¹ Joden hadden kennis, bezit en hoge functies waardoor zij een gevaar vormden voor de christenheid in de staat. In de zestiende eeuw kreeg de Inquisitie in heel de staat een permanent karakter.⁶² In het algemeen waren de joden op het Iberisch Schiereiland een goed opgeleide en welgestelde gemeenschap. De Sefardim waren zo al actief als staatsmannen aan het hof, dichters, architecten, geografen en financiers.⁶³ De joden die zich bekeerden en in Spanje bleven na de Inquisitie maar nog steeds heimelijk het jodendom praktiseerden, werden *marranos* genoemd. De betekenis van dit woord is zwijnen. De Sefardische joden spreken tegenwoordig liever van *conversos* of crypto-joden.⁶⁴ Niet geheel onbelangrijk om te melden is dat op bijna elke ontdekkingsreis naar de Nieuwe Wereld *conversos* aanwezig waren en dat kapiteins afhankelijk waren van zeekaarten die door crypto-joden waren gemaakt.⁶⁵

Na 1492 vluchtten veel joden uit Spanje naar Noord-Afrika, het Osmaanse Rijk en Italië, maar het merendeel vluchtte naar Portugal.⁶⁶ In 1496 trouwde de Portugese koning Manuel echter met de Spaanse prinses Isabella. Het Spaanse koningspaar stelde als voorwaarde dat de joden in Portugal op een zelfde manier behandeld moesten worden als de joden in Spanje: bekering of verdrijving. Koning Manuel kon het leven van de joden nog 'redden' door de hele joodse gemeenschap te dopen. Deze nieuw-christenen, zoals zij genoemd werden, konden tot 1534 manieren vinden om met hun traditie verbonden te blijven. De koning verbood onderzoek naar de religieuze gedragingen van de recentelijk gedoopten. De joden werden niet verdreven, omdat zij een onmisbare rol vervulden in de handel.⁶⁷ Tot die tijd zouden velen geen afstand doen van hun joodse opvattingen en gewoonten. Zij

---

⁶¹ Huisman, *Sefardiem*, 31-32.

⁶² *Ibidem*, 37.

⁶³ Simeon J. Maslin, '1732 and 1982 in Curaçao', *American Jewish History* 72 (1982) 158.

⁶⁴ Benjamin, *Jews of the Dutch Caribbean*, 88.

⁶⁵ Maslin, '1732 and 1982 in Curaçao', 159.

⁶⁶ D.M. Swetschinski, 'Tussen Middeleeuwen en Gouden Eeuw, 1516-1621', in J.C.H. Blom e.a., *Geschiedenis van de joden in Nederland* (Amsterdam 1995) 59.

⁶⁷ Joods Historisch Museum, 'Geschiedenis': <http://www.portugesesynergie.nl/geschiedenis> (21-01-2016)

hielden zich in het geheim zoveel mogelijk aan de joodse gebruiken. Een converso-leven, afgezonderd van het rabbijnse jodendom ontwikkelde zich.⁶⁸ Maar dan volgt de Portugese Inquisitie in 1548. Sommige joden bleven in Portugal of in de Portugese koloniën en namen Portugese namen aan en spraken enkel nog Portugees. Deze Portugese joden beslaan slechts een segment van de Sefardische joden, en later zal blijken dat dit de voorouders zijn van Curaçaose joden.⁶⁹

Na de eenwording van Spanje en Portugal in 1580 intensiverde de Portugese Inquisitie haar vervolgingen van de nieuw-christenen. De nieuw-christenen vertrokken naar Europese handelssteden. Vooral Hamburg en Antwerpen waren in trek.⁷⁰ Antwerpen was het belangrijkste centrum voor de oosterse handel in het Spaanse Rijk, dat toentertijd nog alle zeventien Nederlandse provincies omvatte.⁷¹ In de Nederlanden heerste een opstand tegen hun Spaanse vorst. De haven van Antwerpen werd in 1585 geblokkeerd door de Spanjaarden en zij heroverden daardoor Antwerpen op de calvinistische opstandelingen. Niet Antwerpen, maar Amsterdam werd na verloop van tijd één van de belangrijkste handelssteden. Veel Sefardim vertrokken naar de Nederlandse Republiek eind zestiende eeuw en begin zeventiende eeuw.⁷²

De Nederlandse Republiek, die officieel in 1588 door de protestantse noordelijke Nederlanden werd opgericht, verwelkomde de Sefardim. Dit gebied was aantrekkelijk voor de Sefardim, omdat de Republiek vijandig stond tegen Spanje en het katholicisme. Er zijn twee perioden waarin veel Sefardim naar de Republiek trokken, met name Amsterdam en voor een klein deel ook Rotterdam.⁷³ De eerste Portugese nieuw-christenen vestigden zich in de Republiek in 1592, maar de eerste grote migratie vond plaats tijdens het Twaalfjarig bestand tussen 1609 tot 1621. De Spaanse embargo's werden opgeheven waardoor handel met het Iberisch Schiereiland eenvoudiger werd. Tijdens deze periode handelden de Nederlandse Sefardim met de *conversos* in Spanje en Portugal. De Nederlanders waren superieur op het gebied van scheepvaart, en hun efficiëntie resulteerde in lagere prijzen wat vervolgens leidde tot een grote mate van Spaanse afhankelijkheid van Nederland om te kunnen handelen met Noord-Europa. De Nederlandse Sefardim hadden een aanzienlijke rol in deze activiteit, zoals het vermijden van de Spaanse belasting door smokkelen en de verscheping van valse munten.

---

⁶⁸ Rob Post, *De Portugese Natie voor de Hoge Raad. De rol van identiteit, netwerken, conflictbeslechting en instituties in de periode 1675-1725* (Leiden 2015) 15.

⁶⁹ Benjamin, *Jews of the Dutch Caribbean*, 91.

⁷⁰ Swetschinski, 'Tussen Middeleeuwen en Gouden Eeuw', 75.

⁷¹ Huisman, *Sefardim*, 30.

⁷² Swetschinski, 75.

⁷³ Benjamin, 93.

De Nederlandse Sefardische commerciële belangen werden ernstig vernauwd nadat de strijd tussen de Nederlanders en Spanjaarden werd hervat in 1621. Spanje was namelijk hun primaire handelspartner, maar opnieuw werd een embargo ingesteld dat de handel ernstig verhinderde. De verovering van Noord-Brazilië, ongeveer ter grootte van de hedendaagse deelstaat Pernambuco, door de West-Indische Compagnie in de jaren dertig van de zeventiende eeuw verbeterde de positie van de Sefardim. Vooral nadat Portugal zich in 1640 van Spanje afscheidde. Portugal opende haar havens voor vijanden van Spanje en werd een grote handelspartner van de Republiek. De Sefardim hadden al ervaring in de suikerhandel en konden gebruik maken van hun Portugese connecties. Velen migreerden dan ook naar dit gebied. Het succes van de suikerexport was echter maar van korte duur. Vanaf 1645 kwamen de Portugese katholieke kolonisten in opstand en verwoestten de suikerplantages, waarna de economie instortte. Een groot deel van de Sefardim keerde terug naar de Republiek, een klein deel trok naar de Cariben en een enkeling vertrok naar Nieuw-Amsterdam. In 1648 bloeide de handel tussen Spanje en Nederland op met het sluiten van de Vrede van Westfalen. Tegelijkertijd had Spanje te maken met een financiële crisis en installeerde dat land een nieuwe Inquisitie, waardoor de vervolgingen van de *conversos* toenamen.⁷⁴

Tussen de jaren 1645 en 1660 kende de Nederlandse Republiek een enorme commerciële groei, ondanks de grote Engelse concurrentie, door een toevloed van financieel en menselijk kapitaal van de *conversos* die Spanje ontvluchtten en hun heil zochten in de Republiek. Al sinds 1603 was het joden toegestaan openlijk hun geloof te uiten. In 1657 kregen joden de status van ingezetenen toegewezen in de provincies Holland, Zeeland en West-Friesland. Overigens moet het woord ingezetene niet verward worden met burger of poorter. De reden dat de Nederlandse regering alle joodse inwoners deze nieuwe status toewees, was namelijk om de handel tussen ‘Nederlandse’ joden en Spanje mogelijk te maken. Spanje had reeds in 1648 Nederlandse handelaren toegestaan, maar weigerde samen te werken met Nederlands-joodse handelaren. Uiteindelijk zou Amsterdam het centrum worden om het Sefardische jodendom nieuw leven in te blazen en zou de schakel worden tussen families, internationale handel, financieel en politieke steun van Sefardische gemeenschappen in ver afgelegen gebieden, voor religieuze opleidingen, training, publicaties, en rituele specialisten voor de verenigde Sefardisch-joodse gemeenschappen in Engeland, Duitsland, Frankrijk en de Nieuwe Wereld, waaronder ook Curaçao. De centrale rol van Amsterdam voor de Sefardim in de zeventiende en achttiende eeuw wordt weerspiegeld door de

---

⁷⁴ Benjamin, *Jews of the Dutch Caribbean*, 93.

kenmerken van de Amsterdamse synagoge, *Esnoga*, die het voorbeeld was voor de bouw van synagogen in het buitenland.⁷⁵ In de volgende paragraaf wordt nader ingegaan op de specifieke kenmerken van het Sefardisch jodendom in Amsterdam.

2.2.2 Kenmerken van het Amsterdams-Sefardisch jodendom

Tussen 1592 en 1608 vestigde zich een kleine groep Sefardische joden via Antwerpen in Amsterdam. Zij hadden weinig gemeenschappelijks behalve dat zij merendeels uit Portugal afkomstig waren, in aanraking waren geweest met de Inquisitie en voor aankomst in Amsterdam vrij veel hadden rondgezworven op zoek naar een religieus tolerante handelsstad. Tijdens het Twaalfjarig Bestand nam het aantal Sefardim in Amsterdam toe.⁷⁶ Het overgrote deel van de nieuw-christenen had een beperkte kennis van het jodendom, want zij waren Rooms-katholiek opgevoed. Pas in Amsterdam kwamen zij in aanraking met andere nieuw-christenen en durfde een deel geleidelijk aan terug te keren tot het jodendom. Tot dan toe zagen zij het jodendom eerder als een geloof dan als een alomvattende manier van leven. Dit als gevolg van de inquisities. In Amsterdam konden zij het joodse geloof met de joodse manier van leven weer oppakken.⁷⁷

Ook in de Republiek werden de joden niet door iedereen met open armen ontvangen. Sommige calvinisten wensten de joden geen rechten te verlenen, omdat zij een gevaar zouden vormen voor de christelijke samenleving. In eerste instantie verstrekke het stadsbestuur geen vergunning aan de Sefardim om een openbare eredienst te houden. Dit was overigens voor elke niet-calvinistische groepering verboden.⁷⁸ Vandaar dat zij genoodzaakt waren in particuliere huizen bijeen te komen. Ondanks het ontbreken van officiële toestemming werd omstreeks 1602 de eerste Sefardische gemeente van Amsterdam opgericht. Het kreeg de naam Beth Jacob (Huis van Jacob), vernoemd naar één van de welgestelde kooplieden uit de eerste groep Portugezen. Zo'n zes jaar later werd een tweede Sefardische gemeente opgericht onder de naam Neveh Sjalom (Woning des Vredes). Het is niet bekend of het andere pand te klein was geworden of dat er sprake zou zijn geweest van een ideologisch geschil. In 1614 slaagden de twee gemeenten erin een stuk grond te kopen in Ouderkerk aan de Amstel voor een joodse begraafplaats. Vier jaar later werd een derde gemeente opgericht met de naam Beth Israel

---

⁷⁵ Benjamin, *Jews of the Dutch Caribbean*, 93-94.

⁷⁶ Swetschinski, 'Tussen Middeleeuwen en Gouden Eeuw', 74-75.

⁷⁷ Yosef Kaplan, 'De joden in de Republiek tot omstreeks 1750 – Religieus, cultureel en sociaal leven', in J.C.H. Blom e.a., *Geschiedenis van de joden in Nederland* (Amsterdam 1995) 144.

⁷⁸ Kaplan, 'De joden in de Republiek', 167.

vanwege een scheuring binnen Beth Jacob. De scheuring duidde de heterogeniteit van de Sefardim aan.⁷⁹

Nadat de nieuw-christenen in Amsterdam geleidelijk terugkeerden tot het jodendom moesten de grenzen van het joodse leven afgebakend en geconsolideerd worden. Het merendeel van de nieuw-christenen had een oppervlakkige kennis van de joodse religie. Generaties lang hadden de nieuw-christenen in afzondering van een joods leven geleefd. Om kennis van het jodendom bij te brengen werden rabbijnen uit Italië, Noord-Afrika en het Osmaanse Rijk aangetrokken. Juist de rabbijnen konden de Sefardim de weg wijzen in de joodse leefregels. Ook de komst van voorzangers, leraren en ritueel slachters droeg bij aan de joodse socialisatie van de nieuw-christenen die waren teruggekeerd tot het jodendom.⁸⁰

In 1639 verenigden de drie Sefardische gemeenten zich onder de naam Talmoed Torah. De gemeente organiseerde zich naar een Venetiaans-Sefardisch model, waarbij niet een rabbijn maar een bestuurscollege aan het hoofd van de gemeente stond. Het bestuurscollege, de mahamad, bestond uit zes bestuurders en één penningmeester. De mahamad werd gekozen door de zittende leden. Drie nieuwe leden werden met joods nieuwjaar gekozen en op de sjabbat voor Pesach werden nog eens drie leden en een penningmeester gekozen. In de praktijk was de leiding in handen van enkele invloedrijke families. Als lid van de mahamad genoot men veel macht, maar ook verantwoordelijkheid. De mahamad vertegenwoordigde de gemeenschap bij het stadsbestuur. Zij hielden dus toezicht op de sociale orde en om die orde te handhaven werden strenge straffen uitgedeeld bij wetsovertredingen. Dit was bedoeld om haar gemeenschap de grenzen aan te geven. De leden wilden de Amsterdamse Sefardische gemeenschap een goede reputatie geven binnen de diaspora. Tevens bepaalde de mahamad de hoogte van de belasting. Alleen diegene die de belasting betaalde, was een volwaardig lid van de gemeente en genoot van bijkomende privileges. Ook had de mahamad de macht om een ban over iemand uit te spreken. Dit werd weliswaar in overleg met de rabbijn gedaan, maar de definitieve beslissing lag bij het bestuur. Als lid van de mahamad genoot men macht en aanzien. Desondanks probeerden veel mannen het ambt te ontlopen of te weigeren. Bij weigering werd een fikse boete opgelegd.⁸¹

Dankzij de autonomie van de lokale autoriteiten moest de Sefardische gemeente zelf voor haar gemeenschap zorgen. Verscheidene genootschappen voor de sociale zorg werden opgericht, zoals Bikkoer Choliem voor het bezoeken van de zieken en verzorgen van

---

⁷⁹ Kaplan, 'De joden in de Republiek', 130.

⁸⁰ *Ibidem*, 144.

⁸¹ *Ibidem*, 134-137.

begravenissen en Dotar voor bruidsschatten voor arme wezen. Met name onderwijs was belangrijk, niet alleen in het jodendom algemeen, maar ook doordat men slechts oppervlakkige kennis had van het jodendom. Hiervoor werden bijvoorbeeld de Talmoed Torah en Ets Haim opgericht. De eerste organisatie gaf onderwijs aan jongemannen en de laatstgenoemde gaf onder andere beurzen weg.⁸² De Sefardische gemeente schonk vooral aandacht aan de studie van de Hebreeuwse taal. Toch bleef men in de spreektaal voornamelijk Portugees spreken, ook de preken in de synagoge werden in het Portugees gehouden. Voor spirituele en literaire werken was de Spaanse taal gebruikelijker. Nederlands werd ook gesproken, maar werd nauwelijks gebruikt als schrijftaal.⁸³ Kennis van verschillende talen kwam goed van pas in de sector waarin de meeste Sefardim werkzaam waren: kredietverlening, bankwezen, interne en lokale handel.⁸⁴ Ook was het medisch beroep populair bij de nieuw-christenen.⁸⁵

Welgestelde Sefardim en middenstanders droegen soortgelijke kleding als de christelijke Nederlandse bevolking van hetzelfde sociaal niveau. De elite hield vast aan aristocratische manieren: ze kochten schitterende herenhuizen, verzamelden kunst, hadden rijtuigen en bedienden. Op deze manier gaven zij de christelijke elite een prachtig beeld van het jodendom en toonden aan dat zij niet zoveel van elkaar verschilden. De joodse elite droeg ook bij aan de stimulering van kunst en cultuur. Zo waren zij gek op toneel. Theater was niet alleen populair in de Spaanse samenleving, maar ook bij de bourgeoisie in Amsterdam. In de loop van de zeventiende eeuw begonnen Sefardim zich steeds sterker met de staat waarin zij woonden te identificeren.⁸⁶ Niettemin kreeg halverwege de zeventiende eeuw het messianisme de joden in Amsterdam in zijn ban, toen het nieuws uit het oosten kwam dat de Messias was opgestaan.⁸⁷ In de Torah wordt dikwijls de verwachting van het einde ter tijden uitgesproken. God zal een Messias zenden in de vorm van een mens die de aardse verlossing zal bewerkstelligen. Gods ingrijpen zal komen ten tijde van volledige verwarring en chaos.⁸⁸ In deze periode, na de verbanning van het Iberisch Schiereiland, verlangden de joden naar bevrijding en zagen zij uit naar een concrete verlosser. De joden waren ontvankelijk voor het nieuws over de kroning van de Messias, Sjabtai Zwi, in 1666. Vooral bij de *conversos*, die

---

⁸² Kaplan, 'De joden in de Republiek', 131.

⁸³ *Ibidem*, 155.

⁸⁴ *Ibidem*, 147.

⁸⁵ *Ibidem*, 155.

⁸⁶ J.I. Israel, 'De Republiek der Verenigde Nederlanden tot omstreeks 1750', in J.C.H. Blom e.a., *Geschiedenis van de joden in Nederland* (Amsterdam 1995) 123.

⁸⁷ Kaplan, 152.

⁸⁸ Van der Heide, *Het jodendom*, 104.

kort daarvoor in de Republiek waren teruggekeerd tot het jodendom, kregen de uitspraken van Sjabtai Zwi een enthousiaste ontvangst. Voor hen was dit het moment om spijt te tonen over overtredingen die zij hadden begaan toen zij zich voordeden als christenen. Boetedoening werd onder deze groep een serieus thema waar zelfs bijeenkomsten voor georganiseerd werden om berouw te tonen. Nadat Sjabtai Zwi zich tot de islam bekeerde, zakte het vertrouwen in de Messias weg. In de loop der tijd kwam hij bekend te staan als de valse Messias.⁸⁹

De periode 1720 tot 1780 werd gekenmerkt door een algemene economische neergang voor de Republiek. De handelspositie van de Republiek verzwakte door de opkomst van nieuwe handelsnaties zoals Zweden en Rusland.⁹⁰ Dit had ook effect op de Sefardim. Velen van hen emigreerden naar Groot-Brittannië en het Amerikaanse continent.⁹¹

2.3 Joodse gemeenschap op Curaçao

Nadat de WIC Noordoost-Brazilië had verloren, zocht zij nieuwe winstgevend gebieden. Hierdoor kwamen uiteindelijk de Sefardische joden ook op Curaçao terecht. In deze paragraaf zal eerst nog kort aandacht besteed worden aan de Sefardim in Pernambuco. Verder zal de verovering van Curaçao op de Spanjaarden, de komst van de Sefardische joden op Curaçao en het functioneren van de joods-Sefardische gemeente op het eiland aan bod komen.

2.3.1 Van Amsterdam naar Curaçao

In 1630 had de Republiek Pernambuco van de Portugezen veroverd. Tot 1650 was het enkel in dit deel van de Nieuwe Wereld toegestaan de joodse godsdienst te praktiseren en juridisch plus politiek erkende gemeenschappen te stichten. In de periode 1580-1640, toen Spanje en Portugal een politieke eenheid vormden, waren cryptojoden naar Zuid-Amerika gevlucht. Voor de buitenwereld deden zij zich voor als katholieken en hielden hun joodse gewoonten uit het zicht van de omringende samenleving. Tijdens de periode van het Nederlands gezag sloten veel van deze cryptojoden zich aan bij de georganiseerde Sefardische gemeenschappen die zich vanaf de jaren dertig ontwikkelden. Dit gezamenlijke netwerk strekte zich uit over nagenoeg het gehele gebied waar de Europeanen zich hadden gevestigd: Noord-en Zuid-

---

⁸⁹ Kaplan, 'De joden in de Republiek', 153.

⁹⁰ Israel, 'De Republiek der Verenigde Nederlanden', 123.

⁹¹ *Ibidem*, 125.

Amerika en de Cariben. De Sefardim waren de enige groep die met zowel de Spaanse, Portugese, Britse, Franse en Nederlandse zeevarende rijken samenwerkten.⁹²

Het veroverde gebied in Brazilië was de eerste belangrijke Nederlandse militaire basis in de Nieuwe Wereld, waar op grote schaal suiker werd geproduceerd. De Sefardische gemeenschap richtte zich steeds meer op de invoer uit Brazilië en verkoop hiervan in Noord-Europa. De helft tot tweederde van alle suikerexport vanuit Nederlands-Brazilië naar Europa tussen 1630 en 1654 was in handen van de joden. De joodse gemeenschap in Nederlands-Brazilië bestond uit een combinatie van *conversos* die daar al woonden, Sefardische joden die vanuit Amsterdam arriveerden of Sefardische joden die via Nederland of Nederlandse schepen in Brazilië arriveerden.⁹³ Opvallend is dat de Inquisitie in Pernambuco, dat voorheen onder Portugees gezag stond, nog niet was ingesteld. Hier hoefden de joden hun religie niet te verhullen, maar pas nadat de Republiek het gebied veroverde en zich onafhankelijk verklaarde van Spanje durfden zij openlijk het jodendom te praktiseren.⁹⁴ Met de verovering van Brazilië ging Nederland deel uitmaken van het opkomende trans-Atlantische economische systeem. De WIC en haar handelskooplieden zouden zwarte slaven vanuit Afrika naar de Nieuwe Wereld vervoeren om daar op de plantages te werken. Curaçao werd het slavencentrum van het Caribisch gebied. Ook de Nederlandse joden hebben aan deze handel deelgenomen tot de afschaffing van de slavenhandel in 1814.⁹⁵

Nadat de Portugezen Noordoost-Brazilië heroverden, werd het merendeel van de joden per schip terug naar Holland gebracht. De rest migreerde naar andere Nederlandse koloniën, met name naar Curaçao, Suriname en Noord-Amerika, waar vervolgens nieuwe joodse gemeenschappen ontstonden. In de jaren vijftig van de zeventiende eeuw concentreerden de Nederlanders zich op het opbouwen van steunpunten in de Cariben. Curaçao transformeerde tien jaar later in een belangrijk handels- en slavendepot. De WIC leverde de meeste goederen op de schepen die vanuit Amsterdam naar Curaçao werden verscheept. Ook de slavenhandel vanuit Afrika werd sterk door hen gedomineerd, maar de Sefardische joden speelden van begin af aan een belangrijke rol als tussenpersoon. Juist zij spraken vloeiend Spaans en Portugees en hadden goede contacten met de kleine havens in Zuid-Amerika. Deze contacten waren belangrijk om Europese producten te verkopen en de Spaanse restricties te omzeilen.⁹⁶

---

⁹² Jonathan Israel, 'Sefardische joden en maranen in de kolonisatie en economie van de Nieuwe Wereld (1492-1800)' in: Julie-Marthe Cohen (eds.), *Joden in de Cariben* (Zutphen 2015) 18-19.

⁹³ Israel, 'Sefardische joden en maranen', 23.

⁹⁴ Maslin, '1732 and 1982 in Curaçao', 159.

⁹⁵ Israel, 23.

⁹⁶ *Ibidem*, 26.

Sefardim maakten namelijk deel uit van onderling verbonden familienetwerken die politieke en economische grenzen overspanden en daardoor commercieel dynamisch konden zijn.⁹⁷

De eerste jood die voet aan wal zette op Curaçaose bodem was Samuel Cohen. Hij was tolk van de expeditieleider Johannes van Walbeeck die in 1634 met zijn vloot Curaçao veroverde van de Spanjaarden. Samuel bleef acht jaar lang op het eiland. Vervolgens kwam de eerste groep joodse nederzetter zestiën jaar later.⁹⁸ João de Yllán, een gerespecteerde Sefardische handelaar, had toestemming gekregen van de WIC om daar een joodse kolonie te stichten. De bedoeling was dat hij ongeveer vijftig joden zou werven, maar hij kwam niet aan meer dan twaalf.⁹⁹ De gemeenschap zou leven van de landbouw. De slechte grond leidde ongelukkigerwijs tot een lage voedselproductie waardoor de kolonisten, tegen de gelofte in, genoodzaakt waren de handel in te gaan. Niet wetende dat dit de eerste stappen waren richting het machtige handelscentrum, dat Curaçao in de zeventiende eeuw zou worden.¹⁰⁰ Enkele van de eerste kolonisten keerden in 1656 terug naar de Republiek. In 1659 lukte het een ander, David Nassi, om zeventig joden aan te trekken naar Curaçao te emigreren. Hierbij zaten ook vrouwen en kinderen. Noemenswaardig is dat reeds voor de val van Nederlands-Brazilië joodse ondernemers mogelijkheden voor joodse nederzettingen in de Cariben onderzochten. Deze ontwikkeling viel samen met de wens van de WIC om steunpunten in de Cariben te ontwikkelen en te benutten.¹⁰¹ Voor grote Europese machten was het lastig om nieuw veroverde gebieden te bezetten. Om kolonisten aan te trekken dienden zij liberale beloften te doen, die in het thuisland niet golden.¹⁰² Vooral na 1654 werd dit urgenter en volgden pogingen voor joodse kolonisatie. Het geloof dat Sjabtai Zwi de Messias was, had ook effect op de migratie naar de Cariben. De joden dienden zich in alle uithoeken van de wereld gevestigd te hebben voordat de Messias zou komen.¹⁰³ Na 1700 kwam er met elk schip wel een Sefardische familie mee.¹⁰⁴ Zo ook Mozes Levy Maduro. Dit is een voorouder van Jossy Maduro. In het volgende hoofdstuk wordt meer over Jossy's afkomst verteld, maar eerst volgen nog de kenmerken van het Sefardische jodendom op Curaçao.

---

⁹⁷ Swetschinski, 'Tussen Middeleeuwen en Gouden Eeuw', 89.

⁹⁸ Charles Gomes Casseres, 'A brief history of the Sephardim of Curaçao', *Institut Sepharade Europeen*: <http://www.sefarad.org/lm/042/0.html> (12 februari 2016)

⁹⁹ Yosef Hayim Yerushalmi, 'Between Amsterdam and the New Amsterdam: the place of Curaçao and the Caribbean in early modern jewish history', *American Jewish History* 72 (1982) 186.

¹⁰⁰ Gomes Casseres, 'A brief history of the Sephardim of Curaçao'.

¹⁰¹ Yerushalmi, 'Between Amsterdam and New Amsterdam', 186.

¹⁰² *Ibidem*, 181.

¹⁰³ Jessica Roitman, 'Economie, imperium en eschatologie: de mondiale context van de joodse immigratie in de Amerika's tussen 1650 en 1670', in: Julie-Marthe Cohen (eds.), *Joden in de Cariben* (Zutphen 2015) 50.

¹⁰⁴ Huisman, *Sefardiem*, 92.

2.3.2 Kenmerken van Curaçaos-Sefardisch jodendom

De eerste Sefardische joden op Curaçao kwamen aan in 1651. Zij kwamen uit verschillende landen met verschillende achtergronden. Het gemeenschapsgevoel was enkel gebaseerd op het idee dat elk individu op basis van afstamming via de moeder van joodse komaf was. Daarentegen was de groep religieus gezien niet homogeen; waar de één religieus was opgevoed, was de ander een *converso* en kende de basis van het jodendom niet.¹⁰⁵ Door de inquisitie en vervolgingen waren de twee formele criteria van de joodse identiteit gescheiden, stelt Eva Abraham van der Mark, namelijk de afstamming via de moederlijn en het joodse geloof. Desondanks zou een sterke religieuze organisatie ontstaan met de synagoge als het middelpunt van het religieuze en sociale leven van deze groep.¹⁰⁶ Het Nederlands was al sinds 1634, met uitzondering van de perioden van de Engelse bezetting, de officiële taal op Curaçao.¹⁰⁷ Daarnaast zou Portugees tot ongeveer 1870 de omgangstaal zijn onderling tussen de Sefardim. Ook de diensten in de synagoge werden in het Portugees gehouden. Wegens wisselingen met de omringende Zuid-Amerikaanse Spaanstalige landen zou het Spaans langzamerhand het Portugees domineren, maar ook het Nederlands zou na 1880 steeds vaker in de omgang gebruikt worden.¹⁰⁸ Tevens werd Engels gesproken met bijvoorbeeld leden van de gemeente op Sint Thomas. Het Papiamentu was bovendien ook een veel gesproken taal tussen leden van de joodse gemeenschap.¹⁰⁹

De meeste joodse migranten waren jong en ongetrouwd. Via de Republiek maakten zij de reis naar Curaçao. In tegenstelling tot de christelijke kolonisten in de beginperiode waren zij niet geïnteresseerd in grond; de Sefardim waren handelaren, geen boeren. De meeste joden behoorden, voordat zij de overstap maakten naar het westelijk half eiland, tot de middenklasse en waren woonachtig in een stedelijke omgeving. Vaak hadden zij enige ervaring met handeldrijven, maar begeerden zij een hogere positie op de sociaaleconomische ladder.¹¹⁰ Joden uit Pernambuco zochten vanaf 1651 naar nieuwe mogelijkheden en een deel daarvan kwam terecht op Curaçao dat onder Nederlands gezag stond. Daarnaast had Curaçao een voortreffelijke, natuurlijke haven en waren al enkele Sefardim op het eiland aanwezig. Het is niet precies bekend wanneer de eerste joden op Curaçao als een joodse gemeenschap

---

¹⁰⁵ Eva Abraham van der Mark, 'Marriage and the family in a white Caribbean elite. The impact of descent for the ethnic persistence of the Sephardic Jews in Curaçao', *Anthropologica* 22(1980) 120.

¹⁰⁶ Van der Mark, 'Marriage and the family in a white Caribbean elite', 121.

¹⁰⁷ Karner, *The Sephardics of Curaçao*, 25.

¹⁰⁸ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 54, 'Aantekeningen van Hamelberg'.

¹⁰⁹ Karner, 25.

¹¹⁰ Doris Groshen Daniels, 'Colonial Jewry: religion, domestic and social relations', *American Jewish Historical Quarterly* 66 (1977) 378.

begonnen te leven. Wel is bekend dat toen de joden uit Pernambuco kwamen, genoeg joden aanwezig waren om een gemeente te stichten. Tussen de vijftig en honderd joden richtten de gemeenschap Mikvé Israel op in Willemstad met de bescherming, steun en financiële bijdragen van de WIC en de joodse gemeenschap in Amsterdam. Mikvé Israel betekent de hoop van Israel. De voormalige crypto-joden gaven de gemeente deze naam als verwijzing naar hun zelfbeeld; de overgebleven en toekomstige hoop van de joden. Overigens bestonden ook joodse gemeenten en synagogen in andere protestantse koloniën in de Caribische Zee, zoals op Sint Thomas, Sint Eustatius en Barbados. Het verschil tussen deze gemeenten en de gemeente op Curaçao is dat Mikvé Israel sinds zijn oprichting zonder tussenpozen in gebruik is. De prachtige synagoge uit 1732 is eigenlijk de vierde synagoge op hetzelfde stukje grond, maar is de oudst bestaande synagoge op het westelijk halfroond.¹¹¹

De eerste kolonisten op het eiland waren pioniers in de cultivering van suikerplantages. Het ontwikkelen van de landbouw op Curaçao mislukte vanwege de klimaatomstandigheden. Curaçao bleek echter wel een uitstekende locatie te zijn voor de internationale handel met de Spaanse kusten in Zuid-Amerika en de Caribische eilanden. Alle middelen die zij tot hun beschikking hadden en hun wijdverspreide familiale netwerk werden in dit kader ingezet. De scheepvaart en handel bloeiden op en in slechts een paar decennia werd Curaçao het Caribische centrum voor de handel tussen de moederlanden in Europa en de koloniën in de Amerika's. De toename van de commerciële activiteiten leidde tot urbanisatie. De joden trokken van de plantages en het platteland naar de ommuurde stad Willemstad. Minstens drie straten bevestigen hun aanwezigheid: Jodenstraat (nu: Windstraat), Joden Kerk Straat (nu: Hanchi di Snoa) en Hanchi di Baño (vertaald uit Papiaments naar Kuiperstraat). Ook de huidige Heerenstraat schijnt opgebouwd te zijn door joodse handelaren en schipeigenaren. Zie afbeelding 1 op de volgende bladzijde.

Ondertussen nam de joodse populatie op het eiland toe met meer migranten uit onder andere de Republiek, Portugal en andere Caribische eilanden. Hierdoor was ook behoefte aan grotere gebedshuizen. De eerste synagoge uit 1651 stond op het platteland. Deze werd dertig jaar later vervangen door een grotere. In 1674 was reeds een synagoge van dezelfde gemeente in Willemstad gebouwd. Dit viel samen met de komst van de eerste rabbijn. In 1690 was ook in de stad een grotere synagoge nodig, die vervolgens zes jaar later nog eens vervangen werd. In 1703 werd een ruime woning door de parnassim, bestuursleden, gekocht in de stad. Dit was de voorloper van het huidige gebouw. In 1729 bestond de blanke bevolking voor de helft uit

---

¹¹¹ Maslin, '1732 and 1982 in Curaçao', 160-161.

Sefardim. De joodse populatie was dusdanig gegroeid dat niet iedereen tegelijkertijd een dienst kon bijwonen. Een campagne werd gestart om een groter gebouw te kunnen financieren. In 1732 werd de huidige Mikvé Israel synagoge ingewijd.¹¹² De familienamen van de joden die vandaag de dag op de banken zitten tijdens de diensten op sjabbat of andere feestdagen zijn dezelfde namen die toentertijd mee hebben geholpen de synagoge te bouwen.¹¹³

De ommuurde stad Punda met in het blauw aangegeven de Jodenstraat, Joden Kerk Straat in het grijs en Kuiperstraat in het rood. Uit: Congregation Mikvé Israel-Emanuel, *Our "Snoa" 5492 – 5742* (Curaçao 1982) 21.
Afbeelding 1.

De gemeente Mikvé Israel werd beschouwd als een grote familie waarin de meerderheid van de leden aan elkaar verwant was. De parrassim, chakham en leraren wisten wat zich in elk huishouden afspeelde. Onder de leden waren ook armlastigen die hulp nodig hadden. Met de diepe religieuze toewijding uit de achttiende eeuw stond de studie en reflectie op de Torah hoog in het vaandel. Aangezet door de wil om voor de arme leden te zorgen en hen ook religieus te onderrichten, koos de gemeente in navolging van de moedergemeente in

¹¹² Charles Gomes Casseres, René D.L. Maduro en Aaron L. Peller, *Our "Snoa", 5492-5742* (Willemstad 1982) 18-20.

¹¹³ Maslin, '1732 and 1982 in Curaçao', 161.

Amsterdam voor de oprichting van diverse yeshivot. Op zulke scholen werden de armen geholpen en kregen zij op bepaalde dagen onderwijs van de chakham over de Torah.¹¹⁴ Het messiaans verlangen was ook op Curaçao merkbaar bij de joodse gemeenschap. De joden verzamelden bijdragen voor de joodse bevolking in Palestina. De yeshivot regelden de overdracht van de bijdragen van Curaçao naar de steden in Palestina zoals Jeruzalem, Hebron, Safed en Tiberias. Gedurende de eeuwen strooiden de joden zand uit Jeruzalem over de vloer in de synagoge in Willemstad en legden zij stof van de Olijfberg op de ogen van overledenen. Dat laatste gebruik symboliseerde een begrafenis in Jeruzalem.¹¹⁵

Van begin af aan zag de joodse gemeente op Curaçao zich als een vertakking van de Sefardische gemeente in Amsterdam. De voorschriften van Mikvé Israel waren vastgelegd in overeenstemming met de Talmoed Torah uit Amsterdam. De Amsterdamse gemeente werd gezien als voorbeeldgemeente die nagestreefd diende te worden. De autoriteit van deze gemeente wat betreft organisatie en leiderschap werd geheel erkend. De moedergemeente werd toevertrouwd door de Curaçaose joden met alle bemiddelingshandelingen tussen hen en de Nederlandse autoriteiten of de WIC in Amsterdam. Talmoed Torah zond arme joodse migranten naar Curaçao en kreeg daarvoor in ruil steun. Hierdoor ontstond op Curaçao een klassenverschil binnen de joodse gemeenschap. Uiterlijk was dit zichtbaar in gescheiden woonwijken en lidmaatschap bij verschillende synagogen die op basis van economische en sociale klasse bepaald werd.¹¹⁶

Vrijwel van begin af aan speelde educatie een belangrijke rol in het leven van de joodse kolonisten. Al in 1701 werd de eerste medrasj, joodse school, gebouwd in de buurt van de synagoge op de Columbusstraat.¹¹⁷ De eerste rabbijn op het eiland, Josiau de David Pardo, had opleiding genoten aan Ets Haim in Amsterdam. Hij hechtte veel belang aan de leer van de wet. Zijn medrasj werd georganiseerd in zes vakken, die in grote lijnen overeenkwamen met Ets Haim.

Het was verplicht zonen tot de leeftijd van zestien jaar naar een medrasj te sturen. Tevens gold een aanwezigheidsplicht op de joodse scholen. De mahamad stelde in 1716 een regel in dat wanneer de kinderen tijdens de lesuren van de medrasj op een privéschool zaten, de familie een boete van 50 peso's kreeg opgelegd en geëxcommuniceerd werd. Door middel

---

¹¹⁴ Isaac S. Emmanuel, 'Jewish education in Curaçao (1692-1802)', *American Jewish Historical Society* 44 (1954) 220.

¹¹⁵ Yosef Kaplan, 'The Curaçao and American Jewish communities in the 17th and 18th centuries', *American Jewish History* 72 (1982) 197.

¹¹⁶ Kaplan, 'The Curaçao and Amsterdam Jewish communities', 198-200.

¹¹⁷ Gomes Casseres (eds.), *Our "Snoa"*, 20.

van deze regelgeving werd een religieuze opvoeding verplicht.¹¹⁸ Net als in Amsterdam genoten joodse dochters tot de negentiende eeuw geen onderwijs. Enkele rijke families huurden een leraar die de meisjes thuis, in aanwezigheid van de moeder, onderwees in lezen, schrijven en rekenen.¹¹⁹

Op de medrasj diende de leraar regelmatig aanwezig te zijn. Hij begeleidde de jongens bij de religieuze dienst wanneer de familie in een ander huis ging wonen en lette op hen in de synagoge. Boven de leraren stond een wijze, chakham, die was onderworpen aan de orders van de mahamad van Mikvé Israel en de parnassim van Talmoed Torah in Amsterdam. Net als de leraren diende hij altijd op de school aanwezig te zijn. Wanneer de leraren afwezig waren, werd een boete opgelegd die van het salaris afgetrokken werd of werden zij zelfs ontslagen van hun functie.¹²⁰

De voorschriften van de Curaçaose gemeente, de vorm en inhoud, het gebouw van de synagoge, de grafstenen op het plaatselijke kerkhof, en andere zaken tonen aan dat de Sefardische gemeenschap de Talmoed Torah als haar voorbeeld zag. In de zeventiende en achttiende eeuw was slechts één rabbijn niet afkomstig uit Amsterdam. Ook op Curaçao dienden de rabbijnen de orders van de mahamad op te volgen. Ook al had de rabbijn de hoogste autoriteit wanneer het religieuze zaken betrof, hij had in bestuurlijke zaken geen uitvoerende macht. Het feit dat de rabbijnen in Amsterdam waren opgeleid, gaf hen wel een bijzondere status. In feite hadden de rabbijnen een grote invloed op het leven binnen de gemeente, maar de uiteindelijke beslissing lag in de handen van de mahamad.¹²¹ De parnassim hadden de macht om personen te straffen of te verbannen. Net als andere Sefardische gemeenschappen koos de huidige mahamad twee keer per jaar nieuwe parnassim.¹²² De mahamad was ook verantwoordelijk voor liefdadigheid, kasjroet, begrafenissen en onderwijs. Dagelijks bezochten zij de medrasjim om te controleren of de leraren en chakham hun taken naar afspraak nakwamen. Daarnaast luisterden zij naar de klachten van de vaders en verhoorden de leerlingen.¹²³

Wegens andere omstandigheden op Curaçao bestonden er ook wel degelijk verschillen met de gemeente in Amsterdam. Ook al had Mikvé Israel de voorschriften van Talmoed Torah bijna geheel gekopieerd, het kon bijvoorbeeld haar leden niet verbieden naar

---

¹¹⁸ Emmanuel, 'Jewish education in Curaçao', 217-218.

¹¹⁹ *Ibidem*, 220.

¹²⁰ *Ibidem*, 218-219.

¹²¹ *Ibidem*, 207-208.

¹²² *Ibidem*, 204.

¹²³ *Ibidem*, 226.

'landen van afgoderij' af te reizen. Het was niet toegestaan te verblijven in landen die onder Spaans gezag stonden, want dat betekende dat de joden hun religie moesten verbergen en hun religieuze verplichtingen niet konden nakomen of zich weer als christen moesten voordoen. De mahamad vond het onredelijk de commerciële activiteiten in gevaar te brengen, aangezien dit de grootste bron van inkomsten was. Ook was het gebruikelijk in de Sefardische gemeenschappen dat personen eerst een aantal jaren tot het jodendom moesten zijn teruggekeerd, voordat zij een leidinggevende functie konden bemachtigen. In Amsterdam was dit drie jaar, maar bij Mikvé Israel bestond hier geen regel voor. De demografische werkelijkheid was dynamisch door de constante emigratie en immigratie.¹²⁴ Naast de politiek-economische omstandigheden waren ook de leefomstandigheden verschillend. Op het eiland waren regelmatig mislukte oogsten door plagen en langdurige perioden van droogte. Bovendien was niet altijd een ritueel slachter aanwezig of volgde hij de voorschriften van de Halachah niet, omdat de omstandigheden dat niet toelieten.¹²⁵

Op Curaçao kwamen Sefardim bij elkaar die allen een andere achtergrond hadden. Onder deze omstandigheden diende de mahamad een eensgezinde gemeente te consolideren. Dit bleek moeilijk door de grote afstand van de moedergemeente en de continue migratie.¹²⁶ De mahamad vond het daarom noodzakelijk zich te bemoeien met verlovingsen en huwelijken. De regulering hiervan bewaarde de exclusiviteit van de geprivilegieerde families. De rijke joodse families behielden de macht over de grote groep met beperkte middelen.¹²⁷ De bruidegom diende toestemming te vragen aan de parnassim. Bij een gemengd huwelijk werd nimmer toestemming gegeven. In het huwelijkscontract stonden de voorwaarden voor de bruidsschat, dat in feite de bruidsschat voor de bruid beschermde. Hierin kon zij vastleggen dat zij geen afstand deed van haar bezit, dat anders vanzelfsprekend aan de bruidegom werd toegeschreven. De huwelijksvoorwaarden van rijke families bevatten gedetailleerde documenten met afspraken over geld, aandelen, huishoudartikelen en slaven.¹²⁸ Bij rijke joodse vrouwen was de invloed uit Nederland goed merkbaar. Veelal waren dit getrouwde, maar onafhankelijke vrouwen die regelmatig deelnamen aan de handel en publieke activiteiten.¹²⁹ Gedurende de eeuwen bleven huwelijken tussen joden gereguleerd worden.

---

¹²⁴ Kaplan, 'The Curaçao and American jewish communities', 201-203.

¹²⁵ Emmanuel, 'Jewish education in Curaçao', 224.

¹²⁶ Daniels, 'Colonial jewry', 385.

¹²⁷ Kaplan, 205.

¹²⁸ Daniels, 397.

¹²⁹ *Ibidem*, 399.

Tot de jaren 1920 zou een soort kastesysteem functioneren tussen de drie populaties op Curaçao: de Nederlandse protestanten, de Sefardische joden en de nakomelingen van slaafgemaakten. Bij geboorte was duidelijk tot welke groep een persoon behoorde. Elke groep had een bepaalde opvatting van zijn of haar plaats in de sociale structuur en een duidelijke opvatting over de karakteristieken van de andere groepen. De sociale hiërarchie op het eiland zag er als volgt uit: de Nederlandse kolonisten en ambtenaren, vertegenwoordigers van de Nederlandse autoriteit en cultuur bezaten een hogere positie dan de Sefardische handelaren. Zij werden beschouwd als buitenlanders en werden ook wel ‘leden van de Portugese natie’ genoemd. In de negentiende eeuw komt hier verandering in. De joodse handelaren verwierven een groot monopolie op de internationale handel en scheepvaart, oftewel de fundamenten van de economie op het eiland.¹³⁰ Het economische succes van de groep werd veroorzaakt door hun uitgebreide commerciële netwerken en hun banden met andere succesvolle joodse handelaren in Europa en Amerika. De basis van de internationale netwerken werd gevormd door een combinatie van afstamming en een bepaald economisch ethos waarmee het jodendom werd geassocieerd.

Door de religieuze wetten en het semi kastesysteem op Curaçao waren de joden op het eiland genoodzaakt binnen de eigen groep een huwelijkspartner te vinden. Trouwen en het stichten van een gezin zijn altijd belangrijke religieus-sociale verplichtingen geweest voor joden en het belang van deze plicht werd sterk benadrukt op Curaçao.¹³¹ Trouwen werd niet gezien als een band tussen twee individuen, maar eerder als een alliantie tussen twee families. Vooral rijke families hadden veel te zeggen over de huwelijkspartner van hun kinderen. Onder hen was een huwelijk tussen neven en nichten geen zeldzaamheid. In de negentiende eeuw was de internationale handel met name in handen van een aantal grote familiefirma's. Binnen de joodse gemeenschap vormden de rijke families de heersende elite en zij hadden zeggenschap over zowel religieuze als niet-religieuze zaken. Zo konden zij bijvoorbeeld bepalen dat sommige arme joden moesten migreren.¹³² Het gebruik om te trouwen met bepaalde families zorgde ervoor dat familiezaken veranderden in groepsaangelegenheden. Verjaardagen, bruiloften, andere vieringen en begrafenissen waren sociale verplichtingen; het niet op komen dagen was geen optie in deze hechte gemeenschap. Verjaardagen, van zowel kinderen als volwassenen, werden uitgebreid gevierd met de hele familie, inclusief verre achterneven- en nichten. Er werd geen onderscheid gemaakt tussen familieleden van de man

---

¹³⁰ Abraham van der Mark, 'Marriage and the family in a white Caribbean elite', 121.

¹³¹ *Ibidem*, 122.

¹³² *Ibidem*, 123-124.

of vrouw; alle leden van de familie waren even belangrijk en werden regelmatig bezocht. Op zaterdagen, na de dienst in de synagoge, lunchte de familie bij de oudste getrouwde man in de familie. Ook op zondag bezochten familieleden elkaar. Op deze christelijke rustdag was vaak niets te beleven op het eiland, plus dit bood een extra gelegenheid om zaken met betrekking tot de gemeenschap te bespreken. Tevens gaven de vele joodse feestdagen gelegenheid de familie en gemeenschap nog eens te zien, maar ook het christelijke oud en nieuw was een reden voor een familiebezoek. Niet alleen was er een binding op religieus vlak, maar ook op sociaal vlak; de strikte en vele bezoeken aan de familie of gemeenteleden versterkten de onderlinge relaties en maakte de Sefardim meer bewust van de familiale banden in zowel de lengte als de breedte.¹³³ Het sociale en religieuze leven zou tot de negentiende eeuw met elkaar verstrengeld zijn. Vanaf de jaren 1880 begon religie een minder bepalende rol te spelen bij de nieuwe generatie Sefardim. Nog steeds werden zij beïnvloed door hun vrome ouders, maar er ontstond een meer seculiere houding ten opzichte van religie. Steeds vaker werd aan pasgeborenen bijvoorbeeld een niet-Bijbelse voornaam gegeven.¹³⁴ Het gemiddeld aantal kinderen per gezin nam iets af; tot aan de negentiende eeuw was dit zes kinderen, maar gezinnen met tussen de acht en twaalf kinderen waren geen uitzondering. Vanaf 1880 nam dit gemiddelde af naar vijf kinderen per gezin.¹³⁵

In deze tijd reisden mannen veel en migreerden soms naar het buitenland, zoals naar Sint Thomas, Panama, Cuba en New York, en trouwden daar. Vrouwen bleven bijna heel hun leven op het eiland, waardoor een surplus aan vrouwen ontstond. Hierdoor werd de joodse bevolking steeds kleiner; er vertrokken veel mannen naar het buitenland en veel vrouwen bleven alleen en kinderloos. Toch bleef het sociale leven en de centrale rol van familie vrijwel onveranderd tot de twintigste eeuw. Sindsdien kwam het steeds vaker voor dat joodse vrouwen trouwden met een persoon buiten de eigen groep. Grote stoomscheepsbedrijven uit Europa en de Verenigde Staten kwamen aan op Curaçao. Vooral in de jaren dertig kwam dit voor. De buitenlanders waarmee de joodse vrouwen trouwden waren meestal niet-joodse, Nederlandse vaklieden en marineofficieren.¹³⁶ Het feit dat deze huwelijken werden goedgekeurd, betekent dat de ouders van de joodse bruiden en bruidegoms in deze periode al liberaler waren dan voorheen. Het gemiddeld aantal kinderen nam af naar drie kinderen per gezin. Kinderen met een Bijbelse voornaam werden steeds zeldzamer. De kinderen uit deze

---

¹³³ Karner, *The Sephardics of Curaçao*, 20-22.

¹³⁴ *Ibidem*, 37.

¹³⁵ *Ibidem*, 12 en 37.

¹³⁶ Van der Mark, 'Marriage and the family in a white Caribbean elite', 131.

huwelijken werden over het algemeen niet joods opgevoed.¹³⁷ Diensten in de synagogen werden teruggedraaid van dagelijks drie diensten tot midden negentiende eeuw naar een wekelijkse dienst op zaterdagochtend met eventueel een vrijdagavonddienst, die overigens beide slecht bezocht werden, eind negentiende eeuw en twintigste eeuw. Ook kreeg de dienst geleidelijk een ander karakter, namelijk van een sociale bijeenkomst.¹³⁸ In de jaren dertig en veertig vluchtten echter veel Asjkenazische joden uit Europa naar Curaçao wegens het toenemende antisemitisme in Europa. Slechts weinig Sefardim trouwden met een individu uit deze orthodoxere en cultureel volledig andere gemeente.¹³⁹ De Curaçaose Sefardim leden niet direct van gruwelen tijdens de Tweede Wereldoorlog, maar de oorlog stimuleerde hen wel voorzorgmaatregelen te nemen. Veel Curaçaose joden hadden dubbele achternamen waarvan de joodse naam meestal vooraan staat, bijvoorbeeld ‘Levy Maduro’. Veel Sefardim kozen ervoor het eerste deel van hun achternaam te verkorten tot een initiaal. Daarmee zouden Semitische kenmerken minder snel zichtbaar zijn. Curaçaose Sefardim met een buitenlandse, niet-joodse partner waren nog minder geneigd hun kinderen iets mee te geven van het jodendom. Zodoende zouden ze het risico van de stigmatisering van hun kinderen voorkomen in het geval dat het antisemitisme nog lange tijd zou doorwoekeren. Als gevolg hiervan groeiden veel kinderen op met weinig religieuze kennis. Een groot deel van de Sefardim die tijdens de oorlog in Zuid-Amerika leefden, namen nogal eens het katholieke geloof aan. Zij deden dit als reactie op de antisemitische vertoningen in het land en door zich te vermengen met de gastcultuur, lag minder nadruk op hun afkomst. Een andere reden was dat de katholieke privéscholen vaak van hoger niveau waren dan de openbare scholen in deze landen en zij wilden hun kinderen natuurlijk naar de beste school sturen. Bij terugkomst op Curaçao bleken maar weinigen terug te keren tot het jodendom.¹⁴⁰

Ook gingen steeds meer joodse jongens en meisjes vanaf de jaren vijftig studeren in Nederland en de Verenigde Staten. In tegenstelling tot hun voorouders verlieten zij de handel en werden opgeleid tot arts, ingenieur en andere beroepen. Slechts weinigen keerden na hun studie terug naar Curaçao, maar trouwden na het afstuderen en bleven in het land van hun universitaire opleiding.¹⁴¹ In de negentiende eeuw waren er binnen de Sefardische gemeenschap veel conflicten. Dit leidde ertoe dat een groep zich afscheidde van de

---

¹³⁷ Karner, *The Sephardics of Curaçao*, 44-45.

¹³⁸ *Ibidem*, 19 en 49.

¹³⁹ Josette Capriles Goldish, ‘Curaçao’s Sefardische diaspora in binnen-en buitenland’ in: Julie-Marthe Cohen (eds.), *Joden in de Cariben* (Zutphen 2015) 222.

¹⁴⁰ Karner, 68-69.

¹⁴¹ Capriles Goldish, ‘Curaçao’s Sefardische diaspora in binnen-en buitenland’, 222.

oorspronkelijke Mikvé Israel en de liberale Nederlands Hervormde Israëlitische Gemeente Emanu-El oprichtte. In 1865 bestond de eerstgenoemde uit ongeveer zevenhonderd joden en de laatstgenoemde uit bijna tweehonderd leden bij een blanke populatie van rond de tweeduizend. In 1964 zouden de twee Sefardische gemeenten weer fuseren tot Mikvé Israel-Emanuel in verband met het dalende aantal gemeenteleden. De afwezigheid van een sterk spiritueel leider bij beide gemeenten leidde ertoe dat het overgrote deel van de gemeenteleden de wekelijkse vrijdagavonddienst niet bijwoonde.¹⁴² De relatie met de moedergemeente Esnoga in Amsterdam verslechterde wegens de eenwording. De orthodoxe Amsterdamse gemeente keurde de fusie en de daaropvolgende aanvaarding van het *reconstructionist judaism*, een variant van het progressieve jodendom, af.¹⁴³ Tegenwoordig is de omvang van de joodse gemeenschap zodanig klein, dat de levensvatbaarheid van de gemeenschap bedreigd wordt.¹⁴⁴

2.4 Samenvatting joods leven op Curaçao

Uit het bovenstaande is gebleken dat de eerste pogingen tot het stichten van joodse kolonies en gemeenschappelijke organisaties plaatsvonden op Nederlands grondbezit.¹⁴⁵ Een openlijk joods leven op het westelijk halfrond begon in het zeventiende -eeuwse Brazilië.¹⁴⁶ Nadat Pernambuco door de Portugezen heroverd werd, kwamen de Sefardim die naar Brazilië waren vertrokken op Curaçao terecht. Op dat eiland was al een kleine populatie Sefardim aanwezig. Op Curaçao kwamen joden en maranen uit of via de Republiek, joden uit Pernambuco en andere Caribische eilanden samen. Op het Caribische eiland Curaçao konden zij openlijk hun geloof belijden. Generaties lang was dit niet mogelijk geweest, waardoor de populatie die op het eiland belandde verdeeld was. De mahamad diende actie te ondernemen om een groepsgevoel te realiseren en te bewaren. Dit werd op twee manieren bewerkstelligd. Allereerst was er een sterke afhankelijkheidsrelatie met de Talmoed Torah-gemeente in Amsterdam, waardoor zij als gemeente erkend werd. De voorschriften van de Amsterdamse gemeente werden bijna in zijn geheel gekopieerd op enkele bepalingen na. Daarnaast diende zij de grenzen van de gemeente strikt af te bakenen. Vooral door middel van onderwijs werden op jonge leeftijd de religieuze principes aangeleerd. Wanneer leden van de gemeente

---

¹⁴² Jane Gomes Casseres, *Generation to generation. The continuing story of congregation Mikvé Israel-Emanuel 1963-2000* (Amsterdam 2003) 17.

¹⁴³ Gomes Casseres, *Generation to generation*, 88.

¹⁴⁴ Capriles Goldish, 'Curaçao's Sefardische diaspora in binnen-en buitenland', 224.

¹⁴⁵ Yerushalmi, 'Between Amsterdam and New Amsterdam', 185.

¹⁴⁶ *Ibidem*, 182.

zich niet aan de voorschriften hielden, konden zware straffen uitgedeeld worden. Een duidelijke oligarchie was aanwezig binnen de Sefardische gemeenschap. Een kleine elite had de macht over een grotere gemeenschap en dat wilde zij graag behouden. Aan de hand van gereguleerde huwelijken was het mogelijk deze geprivilegieerde positie te beschermen. Echter, vanaf ongeveer 1880 leken generaties minder streng gelovig te worden. In het begin werd nog steeds binnen de joodse gemeenschap getrouwd, maar onder andere het gemiddeld aantal kinderen per gezin nam af en er bleek minder belangstelling te zijn voor de religieuze diensten in de synagoge. Vooral na de Tweede Wereldoorlog vonden steeds meer gemengde huwelijken plaats, waarbij minder ruimte bestond voor de joodse religie.

De joden hadden van begin af aan een belangrijke rol gespeeld in de economie van het eiland. Tot eind negentiende eeuw was de Sefardische gemeente op Curaçao eigenlijk een grote familie die in stand werd gehouden door strenge regels. Sindsdien verwierven de Sefardim een steeds groter monopolie op de internationale handel. Als gevolg hiervan kwamen de joodse handelaren steeds intensiever in contact met niet-joden. Niet alleen reisden de mannen veel, maar ook migreerden zij steeds vaker naar het buitenland, waardoor vriendschappen ontstonden en gemengde huwelijken steeds gebruikelijker werden. De religiositeit van de groep verminderde, maar de familiale banden waren nog steeds belangrijk. Eén van de families die een grote rol heeft gespeeld in de Curaçaose economie is de Madurofamilie, waar Jossy van afstamt. In het volgende hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de Sefardische geschiedenis op Curaçao aan de hand van de familiegeschiedenis en het persoonlijke leven van Jossy.

3. De Maduro's op Curaçao

Om een volledige context te kunnen geven, wordt in dit hoofdstuk de familiegeschiedenis van Jossy geschetst. Dit begint bij de Spaanse Inquisitie tot aan de geboorte van Jossy. Vervolgens wordt Jossy's levensgeschiedenis beschreven.

3.1 Familielijn Maduro

Eind vijftiende eeuw werd de Inquisitie voor heel Spanje ingevoerd. Een groot deel van joden vluchtte naar Portugal. Onder deze groep bevonden zich ook leden van een familie Rodriguez. In Portugal werd de eindletter 'z' een 's' en later werd dit samengevoegd tot Roiz. De familie vestigde zich in Transoco, dichtbij de Spaans-Portugese grens. In 1612 werd het oudste familielid gedaagd door de inquisitie. In de processtukken werd dit familielid aangeduid als Diogo Roiz o Maduro. De 'o' betekent 'de' waardoor afgeleid kan worden dat Maduro een bijnaam was. In de stukken werd de 'o' soms weggelaten, waardoor het woord Maduro een achternaam werd. Overigens is de betekenis van deze bijnaam nog steeds niet achterhaald.¹⁴⁷ Ook Diogo's twee zonen en schoonzoon werden gearresteerd. Zij werden verdacht van het heimelijk onderhouden van joodse gewoonten en voorschriften in hun woonhuizen. Slechts één zoon, Antonio Roiz o Maduro, werd daadwerkelijk schuldig bevonden en in 1616 levend verbrand bij een autodafe. Antonio had vier kinderen bij zijn vrouw. Zijn vrouw en dochter vluchtten naar St. Jean de Luz, net over de grens in Frankrijk. Van daaruit riep zijn vrouw de hulp in van een ondersteuningsinstelling van de Sefardische gemeente in Amsterdam. Zijzelf is in Frankrijk overleden, maar haar dochter en ook een zoon bereikten Amsterdam. Nadat de dochter Amsterdam bereikte, veranderde zij haar *converso*-naam Clara Roiz naar haar oorspronkelijke naam Rachel Rodrigues Madura.¹⁴⁸

Rachel trouwde in 1619 met Moses Levi, een vooraanstaand lid van de Sefardische gemeente in Amsterdam. De benaming 'Levi' wijst erop dat haar man een nazaat zou zijn van Levi, één van de twaalf joodse aartsvaders. De afstammelingen van Levi, Leviëten, hadden plichten in de Tempel en waren tempeldienaren. Uiteindelijk verspreidden zij zich naar Spanje. Verder is bekend dat de familie Levi eind vijftiende eeuw Spanje verliet, maar niet waar zij zich in Portugal vestigde en welke route zij aflegde om Amsterdam te bereiken. Uit het dodenregister blijkt dat hij de naam van zijn vrouw had aangenomen of die bijnaam had

---

¹⁴⁷ Jossy had wel vermoedens naar wat 'Maduro' zou kunnen betekenen: trots, hoogdravend of arrogant. Zie: Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 91, 'Correspondentie met Dr. A. Wiznitzer'.

¹⁴⁸ Johan Hartog, *Het verhaal der Maduro's en foto-album van Curaçao 1837-1962* (Aruba 1962) 16-17.

gekregen, want hij staat daarin vermeld als Mosseh Levi o Maduro. De twee kregen in ieder geval twee kinderen.¹⁴⁹ De oudste zoon, Salomon Levy Maduro, geboren in 1629 werd een groot chirurgijn. Samen met zijn vrouw kregen zij negen kinderen. Drie zonen daarvan zochten hun geluk op Curaçao, één deed dat op Jamaica en de vijf dochters bleven in Nederland.¹⁵⁰ Jossy stamt af van Salomons oudste zoon, Moses. Zie op bladzijde 47 de afstamming van Jossy in rechte linie.

Tussen de jaren 1672 en 1837 waren de Maduro's op Curaçao over het algemeen handelslieden, enkelen ook scheepskapitein of landbouwer. Met de handel hadden zij in weinige jaren toch goed verdiend. Zij waren in het bezit van verschillende plantages. Ook op religieus gebied traden verschillende Maduro's op de voorgrond. Onder andere Moses en zijn zoon dienden als chazzan bij de gemeente Mikvé Israel.

Tot de vijfde generatie Maduro's op Curaçao behoorde Elias Levy Maduro. Hij had op jonge leeftijd een plantage van zijn ouders geërfd. Deze plantage had hij verkocht om de handel in te gaan. Elias overleed echter al op 34-jarige leeftijd. Zijn oudste zoon Salomon Elias Levy Maduro was toen pas zestien jaar oud, maar had het "handelshart" van zijn vader reeds meegekregen. Nog geen tien jaar na de dood van zijn vader opende hij zelf een winkel aan de Heerenstraat in Punda. In 1842 liepen de zaken gestaag zodat hij een arbeider in dienst kon nemen. In bewaarde advertenties uit de Curaçaose Courant valt af te leiden dat hij een breed assortiment had: alcoholische dranken, huiden, oliën, hout, stoffen, bretels, sigaren waren zoal artikelen die hij te koop aanbood.¹⁵¹ Salomon breidde zijn zaak uit met twee zeilschepen.

Geleidelijk aan trad de jeugdige koopman steeds meer op de voorgrond. Hij werd tot wijkmeester benoemd. Wijkmeesters hadden als taak de geboorten en sterfgevallen bij te houden. Daarnaast diende hij, net als alle burgers, bij de schutterij, maar werkte zich op tot eerste luitenant. Ook werd hij in 1849 benoemd in een Commissie om de statuten voor een spaarbank te ontwerpen. Nadat de Spaar- en Beleenbank van Curaçao hieruit ontstond, nam hij geen deel meer aan het bestuur. Hij trouwde met Rebecca Curiel, een dochter uit een Spaans-joodse adellijke familie. Salomon werd een persoonlijkheid op Curaçao. Bij de gemeente Mikvé Israel was hij een toegewijd lid. Hij bekommerde zich om zijn minder bedeelde geloofsgenoten. Zo was hij onder andere weesmeester van de gemeente. In 1865 werd hij zelfs benoemd tot de hoogste post van de gemeente, namelijk corresponderend lid

---

¹⁴⁹ Hartog, *Het verhaal der Maduro's*, 19.

¹⁵⁰ *Ibidem*, 21.

¹⁵¹ *Ibidem*, 28-30.

van de Hoofdcommissie tot de Zaken der Israëlieten in Nederland. Alhoewel Salomon zich na zijn huwelijk had teruggetrokken uit openbare functies, genoot hij toch van enige benoemingen. Hij werd bijvoorbeeld gevraagd om de nieuwe bankbiljetten mede te ondertekenen. Bankbiljetten dienden ondertekend te worden door de secretaris van de Curaçaose Bank en twee daartoe aangewezen personen uit de handel. Uiteindelijk werd hij directeur van de bank in 1862 en werd hij in 1877 opgevolgd door zijn zoon Elias. Niet alleen behoorde zijn familie tot de eerste pioniers op het eiland, ook had hij de handel naar een hoger niveau gebracht.¹⁵²

Op zijn zestigste nam Salomon zijn twee oudste zonen op in de firma. Dit waren Elias Salomon (Lau) en Mordechay Salomon (Guigui). Op 1 januari 1874 ontstond dus de firma S.E.L. Maduro & Sons. Onder leiding van Lau en Guigui zou de firma groot uitbreiden, niet alleen op Curaçao maar ook daarbuiten. Zij zouden een groot aandeel innemen in het scheepvaartverkeer, de ontwikkeling van de haven en ook steunden zij vooruitstrevende projecten zoals de elektriciteit- en watervoorziening. Sterker nog, de firma Maduro zou door haar meervoudige vertakkingen de grootste werkgever van Curaçao worden totdat de Shell in 1931 de scheepswerven van de Maduro's kocht. Dankzij de komst van het oliebedrijf groeide de economie op het eiland en als gevolg daarvan vermeerderden ook de werkzaamheden voor de firma.¹⁵³

De derde en vierde broer, Efraim Salomon (Fin) en Manuel Salomon (Manchi) kregen, nadat hun eigen zaak opgeheven werd, eveneens een aanstelling bij de firma. Ook de kleinkinderen van Salomon traden toe, waardoor de firma zich ontwikkelde in een waar familiebedrijf. De zonen van Lau en Guigui werden net als hun vaders vennoten in de firma. De zonen van Fin en Manchi werden procuratiehouders, oftewel zij waren gevolmachtigd om namens S.E.L. Maduro & Sons bepaalde diensten te verrichten. De vijfde zoon van Salomon was Moses (Mosé), de vader van Jossy, en had een eigen zaak: Palais Royal.¹⁵⁴

De betrekkingen met Nederland zijn sinds dat hun voorvader Moses naar Curaçao vertrok in de zeventiende eeuw onderhouden. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de goede verstandhouding tussen de Maduro's en de Koninklijke Marine. Naast de zakelijke banden groeiden ook verscheidene vriendschappen tussen leden van de familie en officieren van de marine. Daarnaast blijkt de Nederlandgezindheid uit de keuze van opvoeding. Zodra Salomon hiertoe in staat was, nam hij een Nederlands onderwijzer in dienst voor zijn kinderen. Behalve

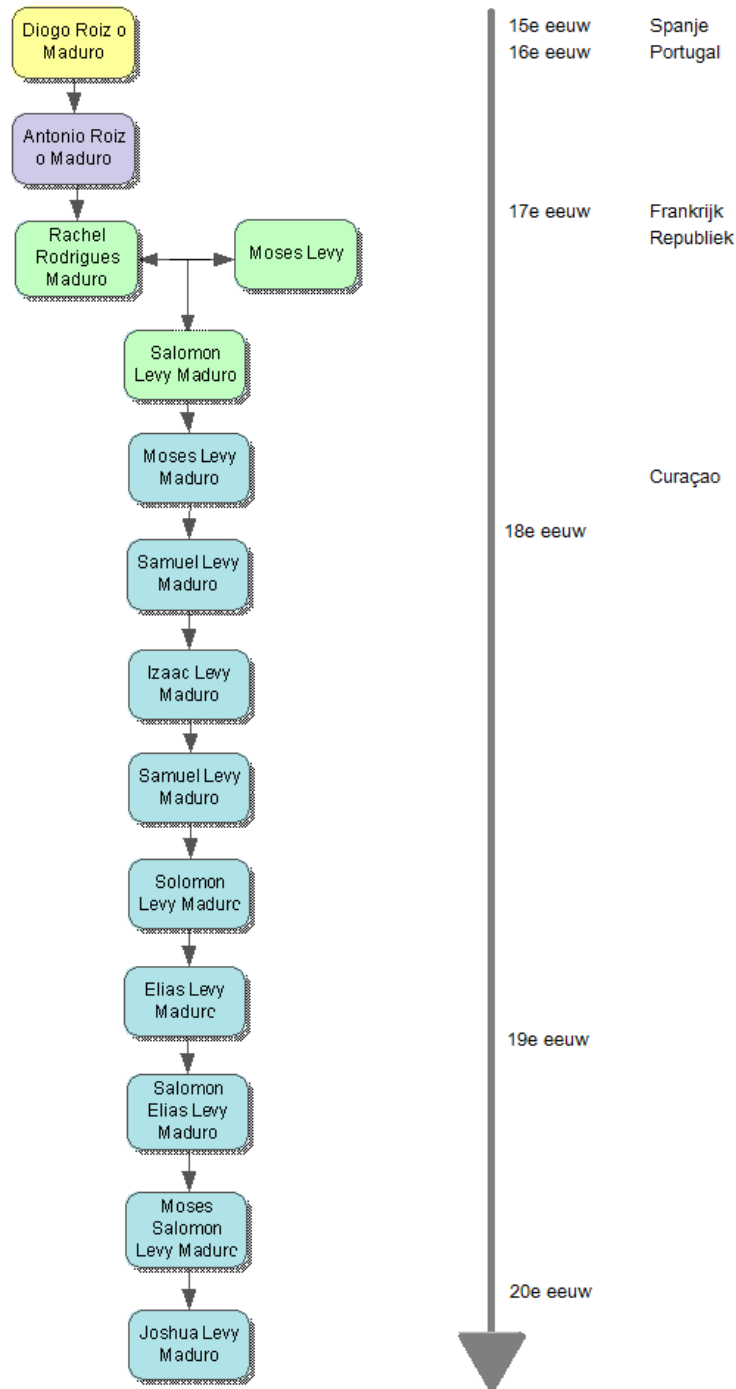
---

¹⁵² Hartog, *Het verhaal der Maduro's*, 34-35.

¹⁵³ *Ibidem*, 84.

¹⁵⁴ *Ibidem*, 53-54.

Nederland hadden de Maduro's oog voor internationale betrekkingen. Het familiebedrijf strekte zich verder uit dan de landsgrenzen van Curaçao. Zowel in binnen- als buitenland was de familie ongekend populair. Meerdere leden van de familie waren consul van verschillende landen. Tevens kenmerkte de familie zich door haar vrijgevigheid zowel op Curaçao als daarbuiten.¹⁵⁵

Afstamming van Jossy in rechte linie vanaf Diogo Roiz o Maduro. Samenstelling uit: Johan Hartog, *Het verhaal der Maduro's en foto-album van Curaçao 1837-1962* (Aruba 1962) 16-21 en 72-73.

Figuur 1.

¹⁵⁵ Hartog, *Het verhaal der Maduro's*, 97.

3.2 Levensgeschiedenis Jossy Maduro

De vijfde zoon van Salomon, Moses, kreeg samen met zijn vrouw Adela Naar vijf kinderen. Joshua Moses Levy Maduro (Jossy) werd op 12 oktober 1891, net als zijn ouders op Curaçao geboren, en was de derde van vijf kinderen en tweede zoon van het echtpaar. Jossy's vader was weliswaar een zoon van de oprichter van het familiebedrijf S.E.L. Maduro & Sons, maar begon zoals reeds vermeld een eigen zaak in Willemstad. Spoedig verwierf hij meerdere handelsbelangen in Coro, Venezuela. Hij hechtte veel waarde aan een goede opleiding voor zijn kinderen. Zijn zonen stuurde hij naar een lagere school, destijds het enige schooltype, en naar de Hebreeuwse Jozefschool van eerwaarde Joseph H.M. Chumaceira voor hun religieuze opleiding. Jossy bleek echter wars van discipline en werd van school verwijderd. Sindsdien kreeg Jossy thuis les van zijn vader in het spreken, lezen en schrijven van Nederlands, Spaans en Engels. Gelukkig was zijn vader op cultureel gebied actief, zo was hij lid van de Curaçaose geschiedenis vereniging en het Algemeen Nederlandsch Verbond, waardoor Jossy wat onderwijs betreft niets tekortkwam. Later vergrootte Jossy zijn talenkennis door zich te onderrichten in het Frans en Portugees.¹⁵⁶ Van jongs af aan was Jossy geïnteresseerd in geschiedenis, niet alleen de geschiedenis van Curaçao, maar het hele Caribische gebied en dan met name de joodse geschiedenis in deze regio. Hij volgde schriftelijke cursussen bij de Société Académique d'Histoire Internationale in Parijs. Voor zijn werk ontving hij in 1913 een gouden medaille, later volgden nog andere Franse onderscheidingen.¹⁵⁷

In 1911 overleden zowel Jossy's vader Moses als zijn oom Elias Salomon, de vader van zijn latere vrouw. De jonge Jossy moest zijn vaders zaken voortzetten. Op 15 mei 1915 huwde Jossy zijn nicht Rebecca Deborah Levy Maduro. Rebecca (Beca) was een dochter van de oudste zoon van S.E.L. Maduro, vennoot in het familiebedrijf, en een zoon uit dit huwelijk zou daardoor grote kans maken om directeur te worden. Per januari 1916 werd Jossy benoemd tot procuratiehouder bij de firma S.E.L. Maduro & Sons. In datzelfde jaar werd het echtpaar gezegend met het eerste kind. Zoon George Joshua kwam op 15 juli 1916 ter wereld. In 1928 werd zijn naam wettelijk gewijzigd in George John Lionel.¹⁵⁸ Dochter Sybil Lois werd op 26 september 1917 geboren. Vanaf juli 1921 werd Jossy ook benoemd tot procuratiehouder bij de Maduro Bank, waarvan hij thans ook medeoprichter en aandeelhouder

---

¹⁵⁶ Palm-Mendez Chumaceiro, 'Inventaris van de Collectie Maduro', 4.

¹⁵⁷ *Ibidem*, 5.

¹⁵⁸ De exacte reden dat Jossy en Beca de tweede naam van zoon George wilden veranderen, is niet bekend. Inmiddels waren Engelse namen wel gebruikelijker geworden voor de Curaçaose Sefardim. Op welke manier de naamswijziging met George is gedeeld en hoe hij dit ervaren heeft, is ook niet bekend. Zie: Kathleen Brandt-Carey, *Ridder zonder vrees of blaam. Het leven van George Maduro 1916-1945* (Houten 2016) 41.

was.¹⁵⁹ De Maduro's Bank werd op 21 december 1916 opgericht als gevolg van de komst van de Shell. In 1915 besloot de Shell een olieraffinaderij op Curaçao te bouwen. Daardoor ontstond op het eiland een behoefte aan een onafhankelijke bank plus uitbreiding en modernisering van het bankwezen. De firma Maduro deed al aan bankzaken, zoals het verstrekken van leningen, maar tot 1916 werden verzoeken aan de Nederlandse regering voor de oprichting van een officiële bank afgewezen.¹⁶⁰

In het boek *Ridder zonder vrees of blaam* omschrijft de schrijfster, Kathleen Brandt-Carey, Jossy als een overweldigend figuur. Vriendelijk, gracieus, maar ook dominant en overdreven streng met George. Naarmate de jaren verstreken, zou duidelijk worden dat George de enige mannelijke erfgenaam was. Om George als toekomstig directeur van S.E.L. Maduro & Sons voor te bereiden, besloot het gezin dat een opleiding in Nederland noodzakelijk was. In 1926 vestigde het jonge gezin zich in Den Haag.¹⁶¹ Beca kon echter niet wennen aan Nederland; ze had een hekel aan het grauwe weer en voelde zich schuldig niet bij haar hulpbehoevende moeder te zijn. Voor de kinderen werden pleegouders gezocht. George kwam bij de Aronsteins terecht, bestaande uit de joodse Carl, protestantse Jeanne en twee volwassen kinderen die al uit huis waren. In huize Aronstein was religie afwezig, schrijft Carey-Brandt, en 'Jossy en Beca gingen hard dezelfde kant op, hoewel ze geboren waren in de Sefardische gemeenschap. Zelfs op Curaçao waren ze al nooit enthousiaste bezoekers van de synagoge geweest. Jossy en Beca gingen alleen op de belangrijkste feestdagen naar de synagoge, en zelfs dan niet altijd'.¹⁶² Jossy had een instructiebriefje voor Carl geschreven waarin stond hoe vaak George mocht baden, sporten, muziek spelen et cetera, maar op het briefje werd geen melding gemaakt van enig godsdienstig onderwijs.¹⁶³ Tevens kozen de ouders voor het Nederlands Lyceum, een school waar jongens en meisjes met verschillende of geen religieuze affiliatie en uit verschillende sociale lagen bij elkaar in de klas zaten.¹⁶⁴ Overigens schijnt een uitnodiging voor een feest ter gelegenheid van de vijftiende verjaardag van George aan te tonen dat hij zijn religieuze belijdenis heeft gedaan op Curaçao, daar op de uitnodiging zou staan 'presentatie in de tempel'. Volgens Brandt-Carey zou Beca's moeder hier op hebben aangedrongen.¹⁶⁵

---

¹⁵⁹ Palm-Mendez Chumaceira, 'Inventaris van de Collectie Maduro', 4.

¹⁶⁰ Nationaal Archief Curaçao, '100 JAAR Maduro's Bank 1916-2016': <http://www.nationalarchives.cw/eid/3313> (5 juni 2016)

¹⁶¹ Brandt-Carey, *Ridder zonder vrees of blaam*, 25-26.

¹⁶² *Ibidem*, 39.

¹⁶³ *Ibidem*, 38.

¹⁶⁴ *Ibidem*, 42.

¹⁶⁵ *Ibidem*, 56.

In het openbare leven op elke plek waar Jossy kwam, zij het Curaçao, Nederland, de Verenigde Staten, Frankrijk of elders, nam hij een prominente plaats in. Vanwege zijn intrede bij de familiefirma deed hij veel contacten op met allerlei grote zakenmannen en vertegenwoordigers van regeringen en functionarissen. Ook op Curaçao had hij aanzien. Net als zijn grootvader Salomon doorliep hij alle rangen bij de schutterij. In 1931 werd hij benoemd als lid van de Koloniale Raad en voerde deze rol twee jaar uit. Leden van de Koloniale Raad gaven advies aan de gouverneur. Deze eervolle functie gaf tegelijkertijd ook prestige. Prestige en reputatie waren erg belangrijk voor de Maduro's en voor Jossy. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de brieven, die geciteerd worden door Brandt-Carey, van George, Jossy en familieleden over de relatie van George met een protestants meisje. Jossy en Beca hadden een aantal redenen om tegen een eventuele verloving te zijn van het stel. De vader van het meisje had eens tegen Jossy gezegd dat hij een huwelijk tussen één van zijn kinderen en een persoon van het Semitische ras niet zou toestaan. Dat hij en zijn familie bestempeld werden als behorende tot een inferieur ras kon Jossy niet goed verdragen. Tevens zou het meisje uit zijn op geld en had slechte manieren. Ook op Curaçao deden veel roddels de ronde over haar losbandigheid. De partners van de familiefirma spraken zich luid en duidelijk uit over de kwestie: een dergelijke vrouw was ongeschikt als vrouw van een directeur van de firma en alle associaties met haar zouden slecht zijn voor de business.¹⁶⁶ Het lijkt er sterk op dat religie niet de reden was voor afkeuring, maar haar reputatie. Er kwam een einde aan de relatie nadat George gevangen werd genomen tijdens de oorlog en het meisje ondertussen trouwde met een ander.

Tijdens de opsluiting zou George veel steun hebben gehad van een gevangenispredikant en zou zich, alhoewel niet officieel, tot het protestantisme hebben bekeerd. Zijn ouders kwamen dit pas na de oorlog via overleveringen te weten. Zij hebben, naar het schijnt, geen oordeel gegeven over deze mogelijke bekering.¹⁶⁷ Overigens had Jossy goede contacten met diverse mensen, ook van andere religies. Hiervan maakte hij gebruik nadat hij hoorde van George gevangenschap. Via-via werd bijvoorbeeld het Vaticaan gevraagd voor hulp bij de vrijlating van George. Daarbij zou nadrukkelijk gemeld worden dat de Maduro's hechte banden onderhielden met de Rooms-Katholieke kerk op Curaçao.¹⁶⁸ Helaas heeft deze poging niet mogen baten en zou zijn zoon uiteindelijk aan tyfus overlijden in concentratiekamp Dachau. Dat de Duitsers de joden, Asjkenazim en Sefardim, over één

---

¹⁶⁶ Brandt-Carey, *Ridder zonder vrees of blaam*, 165.

¹⁶⁷ *Ibidem*, 253-255.

¹⁶⁸ *Ibidem*, 265.

kam scheerden, konden Jossy en George niet begrijpen. Beide heren geloofden stellig in de mythe van Sefardische superioriteit, ontdekte Brandt-Carey in één van de brieven: ‘Feit is dat door de toevoeging van katholiek bloed in Spanje en Portugal onze groep nauwe verwantschap heeft met de christelijke Spanjaarden en Portugezen in het algemeen, en de Sefardische Joden en de Oost-Europese Joden kunnen zeker niet worden gezien als hetzelfde ras’, schreef Jossy aan George.¹⁶⁹

Behalve op zakelijk gebied was Jossy ook op cultureel gebied een graag geziene gast. Als afgevaardigde van Curaçao maakte hij deel uit van de Nederlandse delegatie bij de Commissie van de Wereldtentoonstelling 1939-1941 in New York. Hij was lid van de examencommissie op Curaçao, werd in 1948 curator van het Curaçaos Museum en was lange tijd consul van Guatemala en van Zweden. Ook in het buitenland ondervond hij grote waardering; zijn vele onderscheidingen getuigen hiervan. De regering van Guatemala maakte hem op 22 december 1958 Commandeur in de Orde van de Quetzal van Guatemala en Zweden benoemde hem op 4 juli 1924 tot Ridder in de Orde van Wasa en op 28 juni 1937 tot Ridder in de Orde van de Poolster. Onderscheiden werd hij ook door het Cubaanse Rode Kruis in 1913 en 1938 en door de regeringen van Venezuela en Chili. Jossy Maduro werd bij koninklijk besluit op 22 maart 1951 onderscheiden tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Hij overleed plotseling op Curaçao op 27 mei 1964, alhoewel hij wel al langer met gezondheidsklachten kampte. Op dat moment was hij lid van de Raad van Ouderen bij Mikvé Israel.¹⁷⁰ In 1932 was hij ook al parnas geweest. Jossy werd begraven op de joodse begraafplaats op de berg Altena. Zijn vrouw Beca werd na haar overlijden naast haar man begraven.¹⁷¹

3.3 Samenvatting Jossy

Jossy Maduro was een telg uit een vermogend Sefardisch-joods gezin uit Curaçao. De Maduro's waren één van de oudste families op het eiland, maar Jossy's grootvader had de Madurofamilie pas echt groot gemaakt met de start van het familiebedrijf. Jossy's vader was één van de zonen van S.E.L. Maduro, die niet in het familiebedrijf actief was, waardoor hij geen directe toegang had tot het bedrijf. Zijn huwelijk met nicht Beca maakte dit wel mogelijk. Ondanks dat Jossy vroeg van school was getrapt, volgde hij thuisonderwijs en hij

---

¹⁶⁹ Brandt-Carey, *Ridder zonder vrees of blaam*, 285.

¹⁷⁰ Palm-Mendez Chumaceira, 'Inventaris van de Collectie Maduro', 4-5.

¹⁷¹ Marius Bremmer, 'Madurodam in Den Haag: kleine stad eert grote oorlogsheld', *Napa* (Weekendbijlage van dagblad Amigoe), 4 augustus 2012.

was zeker niet minder goed opgeleid dan zijn medefamilieleden binnen de firma. Hij maakte een goede carrière en kreeg daar meerdere onderscheidingen voor. Na zijn overlijden werd Jossy ter aarde besteld op de joodse begraafplaats. Wellicht heeft Jossy aangegeven dat hij daar begraven zou willen worden. Dit zou echter ook gebruikelijk kunnen zijn geweest voor de familie.

Met betrekking tot religie is het van belang te benoemen dat hij een oud-parnas was, bestuurslid, en in zijn latere jaren bij de Raad van Ouderen van Mikvé Israel zat. Kathleen Brandt-Carey vertelt in haar boek een aantal opmerkelijke verhalen waarin Jossy's religiositeit naar voren komt, zoals de belijdenis van George, het stellige geloof in de mythe van Sefardische superioriteit en het onregelmatige bezoek aan de synagoge. Sterker nog, religie is vrijwel afwezig volgens Brandt-Carey. Dit bij elkaar genomen geeft een twijfelachtig beeld van Jossy's houding ten opzichte van het jodendom. Enerzijds had hij belangrijke functies bij de synagoge, anderzijds worden voorbeelden gegeven dat religie meer bijzaak was. Afkomstig uit een elitair Sefardische familie zou religie ook gebruikt kunnen worden als statussymbool. Brandt-Carey verwoordt de dubbelzinnige houding van Jossy als 'een diepgewortelde ambivalentie tot het jodendom'¹⁷². Hoe diepgeworteld deze ambivalentie was, zal in het volgende hoofdstuk duidelijk worden aan de hand van het brievenonderzoek.

---

¹⁷² Brandt-Carey, *Ridder zonder vrees of blaam*, 39.

4. Brievenanalyse

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het brievenonderzoek uiteengezet. Allereerst zullen algemene zaken omtrent de brieven in de Collectie Maduro vermeld worden. Vervolgens wordt een netwerkanalyse gedaan. Hierna wordt dieper ingegaan op de inhoud van de brieven. Tijdens het onderzoek is hoofdzakelijk gebruik gemaakt van twee onderzoeksmethoden: inhoudsanalyse en *reading against the grain*. In de inleiding zijn deze methoden toegelicht. In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek per thema behandeld, waarna aan de hand van de zeven joodse segmenten van Judith van der Wel beoordeeld wordt of sprake is van een joodse identiteit.

4.1 Selectie brieven in de Collectie Maduro

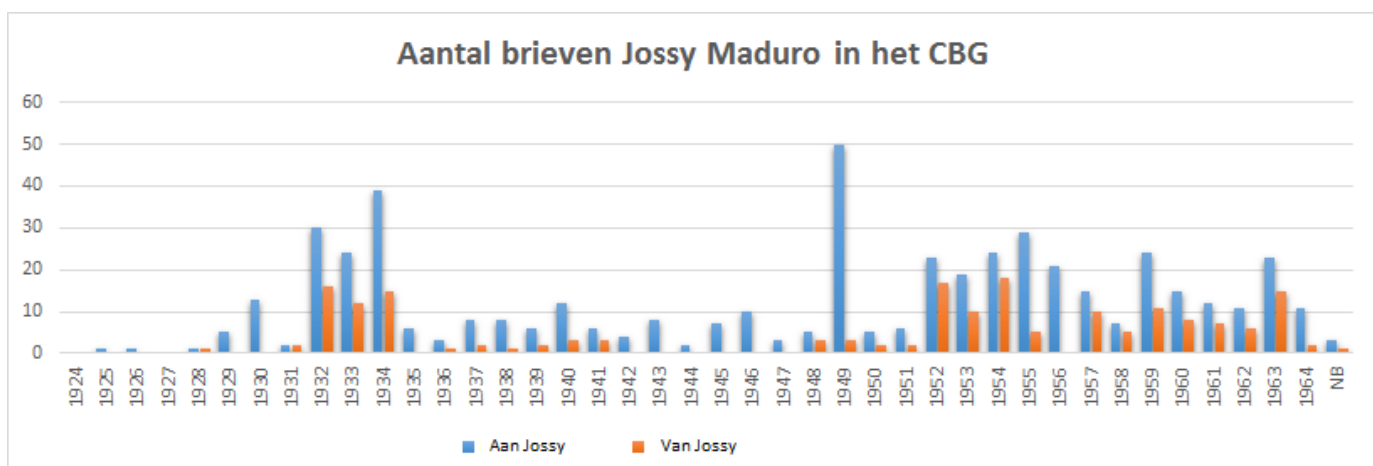
Aan de hand van de brieven die aan of door Jossy zijn geschreven en opgeborgen liggen in Den Haag, is getracht de religieuze identiteit van deze persoon te onderzoeken. De afzenders van een groot deel van de brieven hebben een eigen inventarisnummer¹⁷³, maar verder liggen veel correspondenties ook verborgen tussen andere inventarisnummers. Om deze reden zijn alle inventarisnummers doorgespit op zoek naar correspondenties met Jossy. Interessante vondsten tussen de inventarisnummers, zoals uitnodigingen of boekjes zijn ook meegenomen in het onderzoek. Verreweg de meeste brieven waren in het Engels of Nederlands geschreven, maar veel ook in het Spaans en Portugees, en enkele in het Frans of Papiaments. In deze studie zijn alle Nederlandse en Engelse, uitgetikte en geschreven, brieven die aan Jossy gericht waren of van Jossy's hand waren, geselecteerd voor nader onderzoek. Al deze brieven zijn zorgvuldig gelezen. De brieven die Jossy's religiositeit duiden, komen in paragraaf 4.3 aan de orde.

In totaal bevatte het onderzoek 502 brieven die aan Jossy waren gericht en 183 (kopie)brieven die Jossy geschreven had. Zie tabel 1. Uit dit overzicht kan afgeleid worden dat er twee periodes zijn waarin meer brieven worden ontvangen en geschreven. Dat zijn de periodes 1932-1934 en 1952-1965. De eerstgenoemde periode wordt gedomineerd door correspondentie tussen Jossy en een Nederlands-joods bibliothecaris waarmee hij in 1932 een boek over de geschiedenis van de joden op Curaçao zou uitbrengen, zie bladzijde 67. Opvallend genoeg bevat de collectie van de jaren 1935 tot 1948 gemiddeld tien brieven per jaar. Dan volgt een piek in 1949. Dat is het jaar waarin Jossy en Beca naar Nederland afreizen om de vrienden van zoon George persoonlijk te ontmoeten, verhalen te horen over zijn laatste

---

¹⁷³ Zie Inventaris van de Collectie Maduro nummers 395-895.

levensjaren en het verlies een plek te kunnen geven. Slechts een paar van de vijftig brieven die aan Jossy geschreven zijn, gaan over de emotionele reis naar Nederland. Vrijwel alle brieven zijn geschreven door Jossy's broers, Momon en Benny, en gaan over zaken, actuele gebeurtenissen en gezondheid. Vanaf 1952 lijken de aantallen brieven meer constant, maar zelfs deze aantallen zijn van geringe omvang. In het jaar waarin de meeste brieven werden ontvangen in deze laatste periode, komt dit neer op een gemiddelde van één brief in de twee weken. Van belang om te melden, is dat op Curaçao tevens een privécollectie J.M.L. Maduro bestaat. Aangezien de aantallen dusdanig schommelen, is het aannemelijk dat alvorens de Collectie Maduro naar het CBG gebracht werd, op Curaçao een selectie is gemaakt.

Eigen samenstelling uit: Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro.

Figuur 2.

4.2 Netwerk van Jossy

De brieven zijn geschreven door en voor familieleden, vrienden, zakelijke contacten, historici, journalisten of een combinatie¹⁷⁴. Naar het schijnt maakte Jossy geen onderscheid op basis van religie, daar hij ook contact had met onder andere katholieken en protestanten.

Waarschijnlijker is dat hij zich voegde naar zijn klasse, de sociale bovenklasse.¹⁷⁵

De plaatsen waar de brieven zijn verstuurd, komen overeen met de plaatsen of regio's waar Jossy verbleef. Curaçao was zijn thuisbasis, alhoewel hij tijdens zijn leven veel reizen

¹⁷⁴ Het is lastig om de correspondenten tot één van de groepen te categoriseren, omdat bijvoorbeeld zakelijke contacten dikwijls familieleden waren en historici ook vrienden. Tevens is het lastig om aan te geven hoeveel correspondenten joods waren, aangezien over de definitie van jood zijn geen consensus heerst en aan de namen van de correspondenten niet enkel afgelezen kan worden of diegene een religieus persoon was. Daarentegen kan wel vermeld worden dat zo'n 250 brieven inhoudelijk over de geschiedenis van de joden op Curaçao gaan.

¹⁷⁵ De kleinzoon van Jossy en Beca, George Alvarez-Correa Maduro, vertelde per e-mail dat zijn grootvader in Chili vooral met de hogere klasse katholieken en protestanten contact had. Vraaggesprek per e-mail met George Alvarez-Correa Maduro, kleinzoon van Jossy Maduro, ontvangen op 12 april 2016.

maakte voor werkbezoeken, vrijetijdsbesteding en om zijn kinderen op te zoeken. Jossy's kinderen zaten in Den Haag op school, vandaar dat hij regelmatig Nederland aandeed. Net als veel andere vermogende Curaçaose joden verbleef ook Jossy tijdens de Tweede Wereldoorlog in New York. In die tijd heerste angst dat de Duitsers Curaçao zouden binnenvallen om de toestroom van geraffineerde olie aan de geallieerden te dwarsbomen. Na de oorlog keerde Jossy terug naar Curaçao, maar zou tot zijn dood lange perioden van het jaar in Chili verblijven. Chili was de plek waar zijn dochter Sybil en haar gezin woonde tussen 1946 en 1964.¹⁷⁶

Op de volgende bladzijde is een kaart gemaakt met de plaatsen waar de correspondenties van en aan Jossy vandaan kwamen. Op deze kaart is Curaçao als middelpunt genomen. Verder kan hieruit opgemaakt worden dat de correspondenties van Jossy voornamelijk afkomstig zijn uit de Cariben (o.a. Curaçao, Cuba, Aruba, Dominicaanse Republiek, Sint Maarten, Saint Thomas en Barbados), Zuid-Amerika (o.a. Venezuela, Chili, Mexico, Guatemala, Brazilië, Colombia, El Salvador en Panama), Noord, West, Zuid-Europa (o.a. Nederland, Spanje, Portugal, Groot-Brittannië, Frankrijk, Zwitserland, Oostenrijk, Tsjechië, Noorwegen en Duitsland), maar ook Azië (o.a. Indonesië, India), de Verenigde Staten en Canada. Hieruit valt op te maken dat Jossy een uitgebreid netwerk had, waarin bijna elk continent vertegenwoordigd was. Opmerkelijk afwezig is het gebied waar de hedendaagse staat Israël ligt. Wellicht had Jossy geen sterk verlangen voor een terugkeer van de joden naar het Heilige Land. In ieder geval kan gesteld worden dat, voor zover het deze collectie betreft, het persoonlijk migreren naar het Heilige Land geen nadrukkelijke wens van Jossy was. Tevens kan dit als aanwijzing dienen dat Jossy zichzelf specifiek als een Curaçaose jood zag.

4.3 Resultaten

Verreweg de meeste brieven uit de Collectie Maduro gaan niet over religieuze zaken, maar zijn vriendschappelijk van aard. Jossy en zijn correspondenten stelden elkaar op de hoogte van de dagelijks bezigheden en elkaars gezondheid. Vanaf in ieder geval de jaren veertig tot aan zijn dood werd Jossy gekweld door artritis in zijn been. Ook zijn vrouw Beca had artritis. Samen ondergingen zij verschillende kuren in het buitenland om de pijn te verzachten. Ook werden verjaardagwensen, kerst- en nieuwjaarswensen, bedankbrieven en

---

¹⁷⁶ Vraaggesprek per e-mail met George Alvarez-Correa Maduro, kleinzoon van Jossy Maduro, ontvangen op 12 april 2016.

Overzicht correspondenties Jossy Maduro. Eigen samenstelling uit: Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro.

Figuur 3.

overlijdensberichten aan elkaar geschreven. Tevens zitten er veel uitnodigingen voor trouwerijen, zakenlunches, diners en lezingen van een zionistische vrouwenorganisatie, synagogen en christelijke organisaties tussen de correspondenties. Bewijzen dat Jossy de uitnodigingen aannam, ontbreken veelal.

Een ander veel voorkomend thema is zakelijke aangelegenheden. Zo werden er grote bestellingen gedaan, werd advies gegeven over zakelijke beslissingen en de koerswisseling en werden cheques over en weer verstuurd. Ook de culturele interesse blijkt uit brieven over de verlenging van de contributie bij het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Geslacht en Wapenkunde, over tentoonstellingen en de rol die Jossy hierbij speelde. Bijvoorbeeld als commissielid bij de Wereldtentoonstelling in New York 1939. Ook werden de actualiteiten besproken met soms ter verduidelijking een toevoeging van een krantenknipsel. Van alle gelezen brieven zijn degenen met een religieuze connotatie geselecteerd voor nadere analyse. Deze brieven zijn gecategoriseerd in één van de volgende thema's:

- Praktisch jodendom;
- Antisemitisme: Tweede Wereldoorlog, George en Madurodam;
- Geschiedenis van de joden op Curaçao en in de Cariben;

De thema's worden in de volgende paragrafen behandeld.

4.3.1 Praktisch jodendom

In deze paragraaf worden de aanwijzingen van religieuze betrokkenheid tot de joodse gemeenschap, het aanhouden van joodse gebruiken en rituelen en meningen van Jossy over bepaalde kwesties met betrekking tot het jodendom behandeld, voor zover dit in de brieven tot uiting kwam. Bij alle brieven valt allereerst op dat Jossy aangesproken werd met de heer Maduro, niet als Levy Maduro. In het vorige hoofdstuk is reeds aangestipt dat in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog meerdere Curaçaose Sefardim ervoor kozen het eerste (joodse) deel van hun achternaam in te korten naar een initiaal. Jossy noemde zichzelf echter al J.M.L. Maduro in 1928. De eerste brief van Jossy's hand in deze collectie is namelijk geschreven in dat jaar, maar wellicht duidde Jossy zichzelf al eerder aan als heer Maduro. Als dat het geval zou zijn, dan zou dat kunnen betekenen dat hij al op vroege leeftijd niet direct geassocieerd wilde worden met zijn religieuze afkomst. Echter, zijn grootvader staat ook in de boeken vermeld als 'S.E.L. Maduro'. Wellicht zat er daarom minder achter.

Desalniettemin betekent dat niet dat hij niet met de familie geassocieerd wilde worden, integendeel zelfs. De heer Duque, die door Jossy in 1923 was aangesteld als voorganger bij Mikvé Israel, schreef het volgende aan Jossy over de familie in 1937: "In mijn contact met de verschillende leden der familie Maduro heb ik één hoofdtrek gevonden. Ze hebben allen "een goed hart". De naam Maduro heeft niet alleen een grooten en goeden klank in de koopmanswereld, maar minstens evenzoo op het gebied van werken der naastenliefde; o.a. toont het Maduro-fonds, waarvan ik de eer heb medebestuurder te mogen zijn, in zijn geheele geschiedenis en in zijne nobele wijze van verdeling, de waarachtige weldadigheidszin der familie." Vooral Jossy droeg hij een warm hart toe. Jossy was speciaal afgereisd naar Duitsland om Duque aan te nemen en later zou blijken hoe dankbaar Duque hem daarvoor was: "Uwe eerste ontmoeting met mij in Hamburg, die van zoo verre strekking voor mijn verdere leven zou worden. Hoe wonderbaarlijk zijn toch Gods wegen! Onverwacht en onbekend kwam u tot mij; "bewust" als de afgezant Uwer gemeente; "onbewust" als de Engel Gods om mijn gezin en mij uit "dat land" te bevrijden." Toen Duque in 1923 werd aangenomen als voorganger heerste tot 1928 stabiliteit in Duitsland, maar vanaf 1929 kwam Hitler aan de macht¹⁷⁷ en zou duidelijk worden dat Duque op het juiste moment 'dat land' was ontvlucht met dank aan Jossy, die daardoor 'onbewust de Engel Gods' genoemd werd. Wegens gezondheidsproblemen was Duque afgereisd naar Nederland en hij betreerde het zeer dat het ministerie van Koloniën hem vervolgens niet toestond terug te keren naar Curaçao,

---

¹⁷⁷ Gilles Christiaan Quispel, *Anti-joodse beeldvorming en jodenhaat: de geschiedenis van het antisemitisme in West-Europa* (Hilversum 2015) 240.

waardoor hij gedwongen met pensioen moest gaan en het eeuwfeest van de Madurofirma zou moeten missen. Overigens ontbreken verdere brieven en is het niet bekend hoe het de familie Duque na 1937 is vergaan. In ieder geval staat vast dat vanuit Jossy's kant de relatie ook hoog gewaardeerd werd. Jossy en Beca schonken Duque en zijn vrouw een 'kunstvol bewerkt dekkleed' in 1926. Duque dacht goed te doen 'in Uw beider geest...door dit kleed te bestemmen voor den preekstoel in onze synagoge, ten gebruike tijdens de predikatie bij het slotgebed van den Kipurdag'.¹⁷⁸

Duque was niet de enige die Jossy hoog had zitten; Da Silva Rosa, een bibliothecaris bij onder andere Ets Haim in Amsterdam, vond het een voorrecht om Jossy, na enkele maanden briefcontact te hebben gehad, persoonlijk te ontmoeten. Na een aantal ontmoetingen schreef Da Silva Rosa dat 'telkens als ik enige uren met u heb doorgebracht wensch ik, dat onze Gemeente U in Amsterdam moge bezitten'. Ondanks dat Jossy op een andere wijze, niet bekend welke wijze, de feestdagen vierde: "Het verwondert ons niet, dat U ons niet telefonisch hebt kunnen bereiken, aangezien onze telefoon op Sabbath en Feestdagen uitgeschakeld is." Op sjabbat en feestdagen heerst er volgens de joodse traditie een verbod op werken. In sommige joodse kringen betekent dit dat er ook geen elektriciteit opgewekt mag worden, vandaar dat de telefoon van Da Silva Rosa uitgeschakeld stond. Tevens duidt dit er op dat Jossy zich niet aan dit gebruik hield.¹⁷⁹ Wel was Jossy in het bezit van een Chanoekalamp. Dit blijkt uit een antwoord op een brief uit 1952 van de Engelse historicus Cecil Roth, die vroeg naar foto's van synagogen en antieken.¹⁸⁰

Overigens zijn er meerdere brieven waarin Jossy werd bedankt voor zijn hartelijke wensen ter gelegenheid van het joodse nieuwjaar. Echter, ook wenste Jossy per brief verschillende mensen een goede kerst en jaarwisseling. Dit is niet heel bijzonder, daar de Sefardim op Curaçao steeds vaker de christelijke feestdagen vierden vanaf het einde van de negentiende eeuw. Tevens had Jossy persoonlijk goede contacten met verschillende paters en fraters op Curaçao, en pater Euwens in het bijzonder. Niet alleen toonden beide heren interesse in de geschiedenis van Curaçao en hielpen elkaar aan informatie, maar ook was er sprake van oprechte interesse in elkaar, de familie en gemeenschappen: "Als de kinderen hun eindexamen op zak hebben, dan hopen wij een bezoek te brengen aan Curaçao. Ik zou U weer

---

¹⁷⁸ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 50, 'Correspondentie met Baruch D. Duque'.

¹⁷⁹ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 81, 'Correspondentie met J.S. Da Silva Rosa'.

¹⁸⁰ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 84, 'Correspondentie met Cecil Roth'.

graag eens zien en een gezellig uurtje in Uw knusse bibliotheek doorbrengen”, eindigde Jossy een brief aan Euwens in 1933.¹⁸¹ In deze periode waren Jossy en Beca veel in Europa, doordat hun kinderen in Nederland naar school gingen.

Tot de Maduro's hoorden meerdere familieleden die zich hadden bekeerd tot het christendom. In 1959 ontving Jossy een brief van zijn neef Brim uit New York over een bestelling van een typemachine, maar interessanter is het velletje waar bovenaan in rode onderstreepte letters staat 'destroy after reading'. Brim meldde dat zijn vrouw hun dochter Glenna heeft verteld 'that our grandparents were of Hebrew decent, but that the rest are catholics, protestants etc.; should she speak to you, just go over lightly'.¹⁸² Blijkbaar was voor Glenna altijd verborgen gehouden dat ze van joodse afstamming is. Ook Jossy zou zijn roots dus verborgen hebben gehouden, terwijl hij juist bekend stond altijd met het onderwerp bezig te zijn. Over de oorzaak van bekering van joden tot het christendom heeft Jossy een lange discussie met Bill Fidanque, een verre achterneef, in 1962. "It remains a fact -all over the globe- that only by living in a kind of ghetto -forced or involuntarily- a Jew can remain a Jew(indeed, that's why Israel -which is one big ghetto- holds such bright promise for Jewish survival!). As soon as social contacts are established with gentiles, assimilation starts – and mixed marriages are the inevitable result", was de mening van Jossy. In tegenstelling tot andere landen en staten waar de joodse identiteit een minderheidsidentiteit is, hoeven de joden enkel in Israël niet te assimileren, omdat de joodse identiteit daar dominant is. Israël zag hij als een groot ghetto, alleen dan zonder de negatieve connotatie van het woord die het joods verleden in Europa oproept, waar iedereen vrijuit joods kan zijn. In Europa nam het antisemitisme zijns inziens toe en de eenvoudigste manier om veilig te zijn was bekering door middel van gemengde huwelijken. Dit argument deelde Jossy met meerdere Sefardim, zie hoofdstuk 3. In het verleden bewezen de maranen zich als 'wiser, suppler, more practical, and more tolerant than the Askenazim', aldus Jossy en daarom konden de Sefardim makkelijker assimileren met de christenen. Volgens Jossy was er maar één verschil tussen joden en christenen, namelijk het geloof in de goddelijkheid van Christus: de Asjkenazim geloven hier absoluut niet in, maar de Sefardim twijfelen. Tevens schreef hij: 'it is -with us- rather the fear of being identified with other eastern-European Jews, so detested by the gentiles and even by

---

¹⁸¹ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 86, 'Correspondentie met pater P.A. Euwens'.

¹⁸² Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 642, 'Correspondentie met Abraham Efraim (Brim) Levy Maduro-Lee'.

the Sephardic Jews themselves'.¹⁸³ Op deze manier verklaarde Jossy de toenemende loslating van de Sefardische gebruiken en de neiging om het christendom te omarmen. Assimilatie is de reden voor bekering, meende Jossy. Alhoewel in de joodse staat slechts één identiteit bestond, namelijk de joodse identiteit, dienden joden in alle andere staten te assimileren om geaccepteerd te worden. Voor de Asjkenazim was dit klaarblijkelijk een grotere opgave dan voor de Sefardim, dacht Jossy, gezien hun verleden. Desondanks leidde dit bij Jossy niet tot een bekering, maar wel zag hij dit om hem heen geregeld gebeuren. Bij deze constatering zijn geen aanwijzingen gevonden dat hij bekering afkeurde, echter, ook niet dat hij deze aanmoedigde; hij gaf enkel een beredenering.

Met betrekking tot het godsdienstig (joods) leven op Curaçao constateerde Jossy 'een steeds toenemende non-chalance van de gemeenteleden t.a.z. van de godsdienst en vooral van het kerkbezoek', blijkt uit een brief geschreven in 1959 aan historicus Johan Hartog. Het aantal diensten in de synagoge was drastisch verminderd en de vereiste minjan (minimum aantal aanwezige mannen, namelijk tien) voor het houden van een dienst ontbrak dikwijls. Zoals al eerder vermeld, verwaterde het religieuze leven sinds 1880. Het jood zijn van de Portugese joden op Curaçao was niet meer dan traditie, schreef Jossy. Alleen onder bepaalde chazzanim en chakhams, waaronder Mendes-Chumaceira en Duque, waren weliswaar kleine ervaringen waargenomen, maar 'daarna helaas weer gaandeweg verdwenen'. Behalve aan het woord 'helaas' is in deze brief Jossy's mening over de afname van het bijwonen van de diensten en in het algemeen van de godsdienst niet expliciet.¹⁸⁴ In 1962 ging hij een stap verder, en verklaarde aan Bill: "Very little, if anything at all, is still discernible of actual religious life and observance. It is a sad picture, but it is the plain truth."¹⁸⁵

Daarentegen was hij overduidelijk in zijn correspondentie met I.S. Emmanuel, voormalig chazzan bij Mikvé Israel¹⁸⁶, die een boek schreef over de gemeente: "I shall try to

---

¹⁸³ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 85, 'Correspondentie met Elias Alvin (Bill) Fidanque,'.

¹⁸⁴ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 171, 'Correspondentie met Dr. Johan Hartog'.

¹⁸⁵ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 85, 'Correspondentie met Elias Alvin (Bill) Fidanque,'.

¹⁸⁶ Na het vertrek van chakham (rabbijn) Mendes-Chumaceira in 1868 is door de gemeente nooit meer iemand officieel aangesteld als chakham of rabbijn, schreef Jossy aan Dr. Hartog in 1958. De gemeente bediende zich sindsdien tot 1960 uitsluitend van chazzanim. Zij konden bijna alle rabbinale functies uitoefenen waardoor geen onderzoek gedaan hoefde te worden naar de verkregen titel als rabbijn. Van de chazzanim waren drie personen die een rabbinale opleiding hadden voltooid aan een joods seminarium, waaronder Emmanuel. Desondanks werden zij aangesteld als chazzan, waar overigens iedereen die bedreven is in de Hebreeuwse taal, een goede stem heeft, prima kan zingen en de rituelen plus ceremonies van de synagoge grondig kent, aanspraak op kan maken. Uit: Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 171, 'Correspondentie met Johan Hartog'.

be as discreet as I possibly can when I publish my remarks, but the fact that your notification to Parnassim, only four months after your appointment, that you were about to divorce, posed a crux for them and let to their resolution to dispense with your services, just cannot be withheld from publication in the face of your repeated, unwarranted and – allow me to say so – disrespectful criticism of the community that largely paid for the publication of the very book in which you saw fit to censure its policy.” Volgens Jossy heeft eenieder het recht om te scheiden indien de omstandigheden dit rechtvaardigen. In het geval het een religieus leider betreft, zijn de omstandigheden dusdanig verschillend aangezien de reputatie van de gemeente in geding komt.

De kritiek die Emmanuel had, was ongegrond volgens Jossy, want hij was voor zijn aanstelling op de hoogte ‘that there was an organ, so you were fully aware that orthodoxy is a myth here and that in many other ways, such as burial on Saturdays and blowing the Shofar on Yom Kippur before nightfall’, en bovendien ‘you would be expected to be non-orthodox’.¹⁸⁷ De felle kritiek die Jossy op Emmanuel leverde, werd vermoedelijk verwacht door de parnassim. Zij schreven hem in 1939: ‘Knowing that you are always interested in all matters concerning our venerable Mikvé Israel, and considering the very valuable cooperation which our community has always received from you, particularly in connection with the Ministers of our Congregation, both Milton and myself feel that you are entitled to get detailed information concerning the following’.¹⁸⁸ Jossy zou ervoor zorgen dat hun dierbare gemeente niet in een slecht daglicht zou worden gesteld, ook al vroegen deze twee parnassim daar niet direct naar. In 4.3.3 zal nog meer over de kwestie Emmanuel verteld worden, maar voor nu zijn twee zaken van belang: Jossy had voorafgaand aan zijn aanstelling tot parnas in 1932 grote invloed, aangezien hij een chazzan had aangenomen. Ook nadat hij niet meer in het bestuur zat, werd in 1939 een beroep op hem gedaan. Jossy was een invloedrijk persoon binnen de gemeente en nauw betrokken bij zaken aangaande de gemeente. Ook blijkt dat Jossy geen moeite had met de liberale gebruiken van de gemeente.

In 1960 hoorde Jossy dat het bestuur van Mikvé Israel sinds 1868 weer een rabbijn had aangetrokken. Jossy vertrouwde de mahamad bij de aanstelling: ‘...met inachtneming van al hetgeen het Reglement van de gemeente voor een dergelijke benoeming voorschrijft, dan moet ik aannemen dat hij werkelijk een gegradueerde rabbijn is’. Tot slot zat Jossy de laatste

---

¹⁸⁷ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 67, ‘Correspondentie met I.S. Emmanuel’.

¹⁸⁸ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 839, ‘Correspondentie met Samuel M. de Sola’.

jaren van zijn leven, tijdens de fusie tussen de twee joodse gemeenten tot Mikvé Israel – Emanuel, bij de Raad van Ouderen. De gefuseerde gemeente sloot zich aan bij de Wereldunie voor Progressief Jodendom, het hoogste orgaan van de hervormbeweging in de Verenigde Staten. De fusie ging gepaard met een aantal veranderingen voor Mikvé Israel leden, zoals het kiesrecht in gemeentezaken voor alle volwassenen in een gezin in plaats van enkel de volwassen mannelijk familieleden, gemengde zitplaatsen waardoor vrouwen en kinderen niet meer gescheiden werden door het balkon, geen vaste plekken meer voor bepaalde gemeenteleden en vrouwen werden sindsdien ook geteld in de minyan.¹⁸⁹ Jossy was aanwezig toen de overeenkomst getekend werd.¹⁹⁰ Dat geeft wederom aan hoe betrokken hij was bij de gemeente en dat hij geen bezwaar had tegen liberale hervormingen.

In 1964 overleed Jossy. In het bulletin van Mikvé Israel – Emanuel werd de familie gecondoleerd, daarbij werd Jossy een toegewijde vriend genoemd: “Our deep sympathy to the family of our devoted friend and former president of the synagoge **Joshua Moses Levy Maduro**. May God grant them comfort.” En terecht, Jossy lijkt heel zijn leven in nauw contact te hebben gestaan met de Portugese gemeente op Curaçao. Ook gaf hij in 1960 aan Johan Hartog te kennen dat hij lid was van de Engelse vrijmetselarij. Jossy definieerde dit als ‘geestelijk-maatschappelijke beweging van zeer oude oorsprong, met een specifiek Joods-Christelijke inslag, belichaamd in een geheim genootschap dat zijn leden van over de gehele beschaafde wereld telt en zich, blijkens zijn constitutie, ten doel stelt de ontwikkeling van al die eigenschappen van geest en gemoed, die de mens en de mensheid kunnen opvoeren naar hoger geestelijk peil, zulks zonder te letten op verschillen in stand, godsdienst, staatkundige inrichting, enz.’. Maar zo heel nauw nam hij dit zelf ook niet. Volgens Jossy kwam het neer op ‘verbroedering en beoefening van de liefdadigheid in de ruimste zin des woords’. Er was geen reden om aan te nemen dat zijn lidmaatschap tot de vrijmetselarij niet strookte met het jodendom: “Zover ik weet, aanvaardt de Engelse vrijmetselarij waartoe ik behoor, de Bijbel als Woord Gods.”

Het Hebreeuws is de heilige taal van de Torah en van de joden. Jossy ging weliswaar naar de Hebreeuwse lagere school en had zichzelf op latere leeftijd zelfstandig verschillende talen aangeleerd, maar het Hebreeuws was hij niet machtig. Op de lagere school werd namelijk lesgegeven in klassiek Hebreeuws, de gebedstaal. Pas aan het einde van negentiende eeuw werd onder leiding van Eliezer Ben-Yehuda het moderne Hebreeuws tot leven

---

¹⁸⁹ Jane Gomes Casseres, *Generation to generation*, 27.

¹⁹⁰ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 863, ‘Correspondentie met Ivan Moreno’.

gewekt.¹⁹¹ Jossy schreef aan Hartog dat hij een aantal authentieke bronnen niet heeft kunnen raadplegen, omdat hij geen kennis had van de Hebreeuwse taal.¹⁹² Dit wordt bevestigd in de keren dat hij Bill een goed nieuwjaar wilde wensen. Hij schreef fonetisch en niet in het Hebreeuwse schrift: ‘L'Shanah Tovah Tik-Kaw-Saw-Vu’.¹⁹³ Daarmee zei hij letterlijk ‘opdat je zal worden ingeschreven voor een goed jaar’, wat gebruikelijk is in de periode die voorafgaat aan Yom Kippoer, maar opvallend genoeg met de Asjkenazische uitspraak.¹⁹⁴ Daarentegen kende Jossy wel de namen van de joodse maanden en jaartallen. In een boekje over de geschiedenis van de joden op Curaçao zat een aantekening waarin fonetisch de Hebreeuwse maanden waren uitgetikt. De joden kennen een andere jaartelling. In vroegere tijden werden daardoor geboorte, huwelijks- en overlijdensdata in Hebreeuwse data genoteerd. De Hebreeuwse jaartelling is gebaseerd op een maankalender. Door deze kennis tot zich te nemen, was het voor Jossy mogelijk om zijn passie voor de genealogie van Sefardische families beter uit te kunnen voeren en Hebreeuwse data in de christelijke data om te zetten.

4.3.2 Tweede Wereldoorlog

Tussen de brieven zitten niet veel aanwijzingen dat Jossy persoonlijk met antisemitisme te maken heeft gehad. Hij was wel op zijn hoede voor de haat tegen de Semieten waarbij Asjkenazim en Sefardim op één hoop werden gegooid. Op 2 maart 1933 ontving Jossy een brief van Dr. Edgar Apolant waarin aangegeven werd uit wat voor kamers Jossy kon kiezen voor zijn kuur in Bad Kissingen, gelegen in de Duitse deelstaat Beieren. Jossy reageerde pas anderhalve maand later op Dr. Apolant, omdat hij de politieke situatie in Duitsland wilde afwachten. In 1933 kwam Hitler met zijn NSDAP aan de macht. Op 1 april werd al een algemene Juden-Boycott afgekondigd tegen Joodse winkeliers.¹⁹⁵ Vanwege deze politieke ontwikkelingen besloot Jossy niet naar Duitsland af te reizen: “In the face of the continued unheard - of oppression of the unhappy Jewish people throughout Germany – the people whom, of all other, it ought to be the care and the wish of human nations to protect, - I feel, however, as a liberally minded man, I should refrain altogether from visiting Germany as long

---

¹⁹¹ Dini Hogenelst, ‘Taal in en uit coma’: <http://www.kennislink.nl/publicaties/taal-in-en-uit-coma> (17 augustus 2016)

¹⁹² Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 173, ‘Correspondentie met Dr. Johan Hartog’.

¹⁹³ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 85, ‘Correspondentie met Elias Alvin (Bill) Fidanque’.

¹⁹⁴ Vraaggesprek per e-mail met Uzi Hagai, docent modern Hebreeuws, ontvangen op 26 juli 2016.

¹⁹⁵ Duitsland Instituut, ‘Uitsluiting en vervolging. Derde Rijk tot 1939’: <https://duitslandinstituut.nl/naslagwerk/64/uitsluiting-en-vervolging> (26 juli 2016)

as such cruelty is being mercilessly inflicted upon innocent people.” Jossy noemde zichzelf in dit citaat een liberaal georiënteerde man, doch leek het hem onverstandig, als afstammeling van het joodse volk, af te reizen naar een gebied waar onschuldige mensen hun veiligheid riskeren. Apolant betreurde het dat Jossy niet zou komen ‘especially as I am myself belonging to the Jewish race’.¹⁹⁶

Ondertussen werd het leven van de joden in Duitsland steeds meer beperkt en werden zij gedegradeerd tot tweederangburgers. Velen probeerden te vluchten, maar dat bleek lastig. Landen bleken terughoudend in het opnemen van joodse vluchtelingen. Jossy was waarschijnlijk goed op de hoogte van de ontwikkelingen in nazi-Duitsland. Op 10 augustus 1938 richtte G. Grundland zich tot Jossy: “Knowing that you take a great interest in the misfortunes of the German and Eastern Jews, I take the liberty of submitting an idea which I think may overcome the present difficulties of migration of these unfortunate people.” Deze onbekende man uit New York, die eveneens begaan was met het joodse volk, presenteerde een oplossing voor de terughoudendheid van verschillende landen in het opnemen van joodse vluchtelingen. De terughoudendheid werd veroorzaakt doordat landen bang waren dat de vluchtelingen veel zouden kosten en vrijwel niets zouden opleveren, maar meende Grundland, het merendeel van de vluchtelingen waren respectabele mensen die juist een aanwinst konden zijn voor andere landen. Het idee bestond eruit Lloyds een soort risicoverzekering te garanderen waarbij de migranten een verklaring zouden tekenen dat indien zij een grote lastenpost werden, met uitzondering van ziekte, dat zij verplicht werden gesteld te werken. De volgende brief uit de collectie van dezelfde afzender dateert van 9 november 1938, toevalligerwijs of niet dezelfde dag als de ‘Kristallnacht’. Uit deze brief blijkt dat de twee personen elkaar hebben gesproken. Blijkbaar zou Jossy wel iets gevoeld hebben voor het plan of in ieder geval de persoon graag erover hebben willen spreken. Grundland vroeg Jossy het idee aan prominente mensen en Lloyds in Engeland te presenteren: “Besides if such an idea is endorsed by a personality of your prominence it carries the necessary weight to be taken into consideration.”¹⁹⁷ Bewijzen of Jossy dit verzoek heeft opgevolgd zijn er niet, maar de bijgevoegde brief die Grundland had toegevoegd zoals dat in de brief staat, zit niet meer in het desbetreffende inventarisnummer.

---

¹⁹⁶ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 743, ‘Correspondentie met Sanatorium Dr. Apolant’.

¹⁹⁷ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 594, ‘Correspondentie met Guillermo Grundland’.

Met het uitbreken van de oorlog brak voor de familie een angstige tijd aan. Zoon George werd opgeroepen door het Nederlandse leger en had zich heldhaftig bewezen tijdens de Duitse inval, waarvoor hij na de oorlog, postuum, de Militaire Willemsorde zou ontvangen. Jossy was meer dan trots op zijn jongen valt op te maken uit een brief van 6 augustus 1940 aan neef Herbert: “Think of it: a Jew, jioe di Punda, scarcely 24 years old, a young lieutenant -and a reserve lieutenant at that- to have earned in scarcely four days of fighting Holland’s highest decoration!”¹⁹⁸ Met deze zin typeerde hij zijn zoon in de eerste plaats als jood en in de tweede plaats als Curaçaos. Ondanks deze heldendaad zorgde de oorlog voornamelijk voor angst. Angst dat George zijn studie rechten zou moeten onderbreken door de nazi’s, maar te meer dat George zijn leven daar niet zeker was. “News from Europe are not any good. Some miracle must happen if we are to emerge victorious from this terrible ordeal”¹⁹⁹, schreef Jossy aan Bill Fidanque op 22 april 1941. Dit wonder kwam niet of te laat; George zou enkele maanden voor de bevrijding in concentratiekamp Dachau overlijden.

Het verlies van hun grote trots viel zwaar voor de familie. De broer van Jossy, Momon, schreef hem dat hij de gemoedstand van hem en Beca volledig kon begrijpen toen zij naar Nederland vertrokken in 1949. Daar zouden zij Georges vrienden ontmoeten en horen wat George in zijn laatste jaren allemaal had ondergaan. Momon probeerde een steun te zijn: “The mission that takes you to Holland this time is a most painful one, but for the peace and tranquility of your minds perhaps it is better for you to go through this sad experience and thus close the material part of George’s eternal disappearance once and for all. We must live for our living dear ones, while our minds will always dwell on the departed ones, with whom we are in daily contact through our prayers.”²⁰⁰ Bij deze laatste zin sprak Momon met ‘wij’. Wellicht dat Jossy in deze rouwperiode veel steun haalde bij God door te bidden.

Om de herinnering aan hun zoon levend te houden, schonk Jossy het startkapitaal voor de oprichting van Madurodam. Madurodam bleek een succes. Jossy ontving verschillende berichten hierover en genoot ervan, zo blijkt: “Van alle kanten krijgen wij hetzelfde te hooren. Het vervult ons dan ook met innige voldoening, dat de miniatuurstad zooveel bijval ondervindt en dat het doel, dat wij voor oogen hadden, n.l. de nagedachtenis van onzen

---

¹⁹⁸ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 775, ‘Correspondentie met Herbert de Sola’.

¹⁹⁹ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 85, ‘Correspondentie met Elias Alvin (Bill) Fidanque’.

²⁰⁰ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 645, ‘Correspondentie met Salomon Mozes Levy Maduro’.

diepbetreurden zoon in het Nederlandsche Volk en in het bijzonder in de Nederlandsche studentenwereld te doen voortleven door het scheppen van een financieele hulpbron ten behoeve van het Nederlandsch Studenten Sanatorium te Laren, waarin het opvoedende, het attractieve en het charitatieve element, zoo gelukkig samengaan, volkomen is bereikt.”²⁰¹ Sinds Jossy bekend stond als de stichter van Madurodam, werd hij door mensen persoonlijk gevraagd voor financiële steun of advies. Jossy stond blijkbaar bekend als een weldoener. Onder andere directeur J. Reijzer van Cefina – JMW, een stichting ter bevordering van joods sociaal werk in Nederland, schreef Jossy in 1962 ‘omdat wij hier te lande dagelijks getuige zijn van een door U opgerichte monument van grote generositeit’ en vroeg om steun. Jossy antwoordde dat hij al ruimschoots steun verleende aan verschillende joodse liefdadigheidsinstellingen, maar niet bij machte was verdere verplichtingen aan te gaan. Desondanks wilde Jossy zijn waardering voor ‘Uw zo lofwaardig werk’ laten blijken met een ‘bescheiden’ gift van f1000.

4.3.3 Geschiedenis van de joden op Curaçao en in de Cariben

Jossy correspondeerde met velen die zijn liefde voor genealogie en geschiedenis van de joden in de Cariben deelden. Persoonlijk zocht hij contact op met archieven die specifieke genealogische gegevens van bepaalde joodse families in hun bezit hadden. Niet alleen schreef hij ze aan, ook bezocht hij verschillende archieven tijdens zijn vele reizen. Nadat de kinderen waren geslaagd voor hun middelbare schooldiploma had Jossy een trip gepland naar Spanje en Portugal. Daar zou hij ook enkele archieven aandoen om informatie te verkrijgen over het autodafe van zijn voorvader Antonio Roiz o Maduro.²⁰² Hij was bereid zijn kennis te delen met iedereen die een beroep op hem deed. Hij stond dan ook bekend als een persoon met een buitengewone verzameling, getuige de uitspraken zoals ‘I understand you have made quite a hobby of family records’²⁰³ en ‘the best information could be obtained from you’²⁰⁴. Jossy was het hier volkomen mee eens: “Genealogy has always fascinated me, and I have accordingly devoted much of my time over a long span of years gathering documents and data

---

²⁰¹ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 852, ‘Correspondentie met I.J. Vieyra’.

²⁰² Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 86, ‘Correspondentie met pater P.A. Euwens’.

²⁰³ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 98, ‘Correspondentie met Leonora de Lima Andrews’.

²⁰⁴ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 93, ‘Correspondentie met Henry Senior’.

relating to families from which I am descended”²⁰⁵ en “I have what is probably the largest collection of books on Curaçao, ever assembled and, also, a unique collection of engravings and pictures of Curaçao.”²⁰⁶

Wanneer hij onjuistheden aantrof in kranten, tijdschriften en artikelen over joden, Curaçao, de Cariben en Nederland dan zou hij de schrijvers hiervan middels een brief op de hoogte stellen. Een voorbeeld hiervan is een brief van Jossy aan de schrijvers van een artikel ‘Nine Historic Synagoges’ in de New York Times medio 1962. In het belang van historische accuraatheid wilde Jossy hen erop wijzen dat de Spaans-Portugese synagoge in Nederland niet in Den Haag gehuisvest was, maar in Amsterdam en niet in ‘1615’ werd gebouwd, maar in ‘1675’. Tevens kon hij het niet laten op te merken dat ‘you failed to include the oldest synagoge in the Western Hemisphere which is still in existence, namely the imposing Spanish-Portuguese Synagogue of Curaçao, Netherlands West Indies, consecrated in 1732’.²⁰⁷ Deze laatste toevoeging aan de brief toont een vorm van trots op de gemeenschap waar Jossy deel van uitmaakte.

Deze trots uitte zich in zijn toewijding voor een nauwkeurige en waarheidsgetrouwe beschrijving van de geschiedenis van de joden. Veel lof kregen diegenen die volgens Jossy een goed stuk schreven, zoals Pater Euwens in 1930: ‘...met grote bewondering voor Uw keurige stijl niet alleen, maar ook met groote dankbaarheid voor hetgeen U daar, met zoveel onpartijdigheid, vastlegt’.²⁰⁸ Wel liet Jossy doorschemeren dat hij hoopte dat het jodendom op een positieve manier werd afgebeeld. Aan pater Brada schreef Jossy in 1961 dat in het verleden een moord was gepleegd door twee joden, maar dat uit archiefstukken was gebleken dat de moordenaars bestonden uit een rooms-katholieke priester, die tot het jodendom was overgegaan, en een vrouw die hij daarop huwde. Jossy wilde dit verifiëren bij Brada, want als dat zo was ‘dan moet dit m.i. in het belang van de historie niet verzwegen worden’. Brada zal het eens geweest zijn met Jossy, daar hij van mening was dat onbegrip ontstond door onwetendheid, en ‘het antisemitisme in de wereld zou niet zo sterk geweest zijn, als er een betere geschiedschrijving zou bestaan’.²⁰⁹

---

²⁰⁵ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 337, ‘Correspondentie met Sydney Naar’.

²⁰⁶ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 88, ‘Correspondentie met Francisco de Sola’.

²⁰⁷ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 69, ‘Correspondentie met The New York Times’.

²⁰⁸ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 86, ‘Correspondentie met pater P.A. Euwens’.

²⁰⁹ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 11, ‘Correspondentie met pater Brada’.

In 1928 was Jossy door het bestuur van Mikvé Israel gevraagd een uitgebreid boek uit te geven over de geschiedenis van de joden op Curaçao ter gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan van de synagoge in 1932. Het boekwerk zou in lijn geschreven dienen te worden als het boek van Jacob S. da Silva Rosa over de Sefardim in Amsterdam. Om deze reden wendde Jossy zich tot da Silva Rosa, de eerder genoemde bibliothecaris van Ets Haim, met de vraag of hij zich wilde belasten met de redactie van het boek. Het honorarium, dat da Silva Rosa daarvoor vroeg, was volgens het bestuur te hoog, maar Jossy was bereid het verschil uit eigen zak te betalen. Zo'n offer wilde da Silva Rosa niet aannemen, maar hij stelde het financiële offer van Jossy zeer op prijs, 'dit toont, als ik zulks niet reeds wist, dat U veel voor de historie onzer voorouders voelt'. In verdere brieven staat niet wat het compromis over het honorarium is geworden. Wel stuurden de heren gedurende de jaren 1932-1934 regelmatig stukken naar elkaar voor het boek en bespraken deze inhoudelijk. In ieder geval stond vast dat het werk gebaseerd zou moeten zijn op zuiver archivaal onderzoek: "Het archivaalonderzoek staat niet stil en een geschiedkundig werk, niet gesteund op archiefbronnen veroudert snel!"²¹⁰ Wanneer Jossy niet bij bepaalde stukken kon dan stuurde hij een verzoek naar iemand die daar wel bij zou kunnen. Aan een vriend in Panama schreef hij: "I should hate our information to be incomplete or inaccurate. Between such whole-hearted coreligionists as Don Angel, your brother Abram, and your goodself, I am sure you will be able to gather all information worth while publishing regarding the Panama and Colon Synagogue."²¹¹

Het boek was bestemd voor alle gemeenteleden van Mikvé Israel, niet alleen op het eiland, maar ook in de nabijgelegen gebieden waar zij moedergemeente van was. Jossy veronderstelde dat de geschiedenis van de Sefardim bij hen 'totaal onbekend' was, en daarom meende de gemeente dat het boek begonnen moest worden met de geschiedenis van de Sefardim in het algemeen 'met vermelding van al die feiten die bewondering en verknochtheid aan de roemrijke tradities van de Sephardim kunnen aankweeken'.²¹² Dit schreef Jossy aan da Silva Rosa in 1932, het jaar dat hijzelf parnas was. Daarom kan aangenomen worden dat Jossy de bewondering, die hij had voor de gemeente, wilde overbrengen op alle Sefardim in de regio.

---

²¹⁰ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 81, 'Correspondentie met J.S da Silva Rosa'.

²¹¹ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 52, 'Correspondentie met David M. Sasso'.

²¹² Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 49, 'Correspondentie met J.S da Silva Rosa'.

Het boek zou in 1934 klaar moeten zijn, maar is desondanks nooit gepubliceerd. In 1959 openbaarde Jossy aan Hartog de redenen: ‘Nauwelijks waren wij daaraan begonnen of ik werd op Curaçao teruggeroepen om een der firmanten van S.E.L. Maduro & Sons te vervangen, die voor zijn gezondheid naar het buitenland moest vertrekken. Daarna kwam de oorlog, het vreselijk verlies van mijn zoon, het huwelijk van mijn dochter, die in Chili ging wonen, het omkomen van Da Silva Rosa in een nazikamp’ en de laatste jaren was ‘mijn leven -ook al in verband met mijn gezondheidstoestand- een bijna voortdurend heen en weer trekken geweest’ waardoor hij er niet aan toe kwam.²¹³ In de tussentijd had Jossy ‘gemeend goed te doen aan degenen, die over de geschiedenis van Curaçao schrijven en dikwijls fouten door auteurs in vorige tijden gemaakt, overnemen, authentieke gegevens te verstrekken ten einde dergelijke fouten eens voor goed recht te zetten’. Aan een redactie van een blad verklaarde Jossy alle vertrouwen te hebben dat het boek van Hartog over de geschiedenis van Curaçao een ‘goed gedocumenteerd en alleszins betrouwbare afspiegeling van het verleden van dit gewest zal blijken te zijn’.²¹⁴

In tegenstelling tot Hartog kon Isaac S. Emmanuel weinig goed doen. Meerdere historici waarschuwde hij voor zijn geschriften, omdat daar veel fouten en persoonlijke aannames in stonden. Ook was de bronvermelding onvolledig. Wat het erger maakte, was dat Emmanuel verkondigde dezelfde bronnen te hebben gebruikt als Jossy. Volgens Jossy maakte Emmanuel de grote fout door het ‘copying haphazardly from unauthentic sources’ en ‘het schrijven van geschiedenis ‘without taking the pains of consulting authentic documents’.²¹⁵ Bovendien lag Emmanuel in de clinch met het bestuur van Mikvé Israel. Het was een misleidend werk, verklaarde Jossy, ‘Dr. Emmanuel komt uit Saloniki en bij zijn historische beschouwingen schijnt hij over het hoofd te zien dat de mentaliteit, de tradities en de gewoonten die in de Levant bestonden (en misschien nòg bestaan) dikwijls geheel anders waren dan die welke men in Amsterdam en op Curaçao in acht nam’.²¹⁶ In feite kwam het erop neer dat Jossy van mening was dat Emmanuels werk niet gebaseerd was op authentieke bronnen, dus niet waarheidsgetrouw, en daarbij een verkeerd, negatief beeld gaf van de Sefardische gemeente op Curaçao.

---

²¹³ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 173, ‘Correspondentie met Johan Hartog’.

²¹⁴ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 11, ‘Correspondentie met de redactie van La Union’.

²¹⁵ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 91, ‘Correspondentie met Arnold Wiznitzer’.

²¹⁶ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 173, ‘Correspondentie met Johan Hartog’.

Het mag overduidelijk zijn dat het onderwerp zijn interesse wekte, maar waarom zette hij zich zo sterk in voor een juiste geschiedschrijving? Werd hij werkelijk getripped als historicus om historische accuraatheid na te streven of voelde hij zich aangesproken als Sefard? Gezien zijn uitspraken over zijn passie voor genealogie en feiten zal het antwoord in ieder geval het eerste zijn. Toch lijkt er ook een aanwijzing te zijn voor het tweede: "Dergelijke zaken [moord uit 1706], die een schande voor het Jodendom zijn, kunnen maar beter verzwegen worden, vind je ook niet?"²¹⁷ Jossy was trots op de geschiedenis van de Sefardische gemeente op Curaçao en hij wilde een waarheidsgetrouw met een zo positief mogelijk beeld neerzetten van de gemeente, waar hij deel van uitmaakte. Deze gemeente was niet beperkt tot Curaçao, maar strekte tot over de grenzen. Jossy haalde werkelijk voldoening uit projecten van personen die ditzelfde doel voor ogen hadden: "I am delighted to hear that your book on Jewish Monumental Inscriptions in Barbados has been published at last, as I realise only too well what a fine contribution it must be to Jewish History in general and to the history of the Early Jewish Settlements in the West Indies in particular."²¹⁸ Projecten van deze aard konden vrijwel altijd een bijdrage van Jossy verwachten.

4.4 Een joodse identiteit?

In het eerste deel van dit hoofdstuk is duidelijk geworden dat Jossy's netwerk bestond uit familieleden, kennissen, vrienden, historici met name afkomstig uit de omgeving rondom Curaçao, de VS, Zuid-Amerika en West-Europa. In de meeste brieven werden geen uitspraken gedaan door Jossy over het jodendom of gaven de correspondenten geen expliciete signalen over Jossy's religiositeit. De opmerkelijkste aanwijzingen voor Jossy's religieuze identiteit zijn in de resultaten van het brievenonderzoek besproken. De resultaten waren gecategoriseerd in één van de categorieën 'praktisch jodendom', 'Tweede Wereldoorlog' en 'geschiedenis van de joden op Curaçao en in de Cariben'. In deze paragraaf zal beredeneerd worden of met deze resultaten geconcludeerd kan worden of sprake is van een joodse identiteit. Volgens van der Wel bestaat een joodse identiteit uit zeven segmenten (zie bladzijde 20). Aan de hand van de resultaten uit de brieven zal beargumenteerd worden of al deze segmenten van toepassing zijn op Jossy.

---

²¹⁷ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 863, 'Correspondentie met Bob Alvarez-Correa'.

²¹⁸ Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 97, 'Correspondentie met E.M. Shilstone'.

Het grootste segment van Jossy's eventuele joodse identiteit bestond uit 'joodse familie'. Passie voor genealogie, vooral van de familie Maduro, maar ook andere Sefardisch-Curaçaose families bewijzen het belang van de joodse familie voor Jossy. De Maduro's waren één van de oudste Sefardische families op Curaçao. In de loop der tijd waren enkelen van hen overgegaan tot het christendom. Jossy bleek heel zijn leven betrokken bij Mikvé Israel, maar had wel vele contacten met niet-joden. Enerzijds had hij het gevoel tot het Sefardisch-joodse volk te behoren, in tegenstelling tot het Asjkenazische joodse volk, anderzijds voelde hij zich ook Nederlander, Curaçaoënaar, vrijmetselaar en historicus. Waar sommigen moeite hebben de vrijmetselarij met religie te combineren, zag Jossy daar absoluut geen probleem in. Hij noemde het zelfs een instelling met een joods-christelijke inslag. Het woord van God was volgens hem in ieder geval te combineren met de Engelse vrijmetselarij. Hoe Jossy zijn geloof in God beleed is middels de brieven niet geopenbaard. Uit de brieven komt naar voren dat hij op de hoogte was van de joodse kalender, maar geen Hebreeuws kon lezen, schrijven of spreken. Jossy had zelfstandig verschillende talen aangeleerd, maar aan het Hebreeuws hechtte hij waarschijnlijk weinig waarde. Met betrekking tot de joodse feestdagen zijn enkel signalen van Rosj Hasjana gevonden. Welke feestdagen hij precies vierde en hoe hij dat invulde, zoals een bezoek aan de synagoge of een feestmaal met de familie, is niet achterhaald. Wel was Jossy in het bezit van een Chanoeka-lamp. Tevens werd Jossy naar cultureel gebruik ter aarde besteld op de joodse begraafplaats op Curaçao.

Persoonlijke aanvaringen met antisemitisme komen in de brieven niet tot uitdrukking, maar Jossy kende de gevaren. De gruwelen die gepleegd werden op een onschuldig volk maakten Jossy mogelijk meer bewust van zijn joodse afkomst. Wellicht was dit voor Jossy een beweegreden om zich hard te maken voor een correcte geschiedschrijving van de joden. Het antisemitisme zou echter dichtbij komen, doordat zijn zoon in Nederland woonde tijdens de Tweede Wereldoorlog. Toch zijn er signalen dat hij al ver voor het uitbreken van de oorlog op zijn hoede was. Zo besloot Jossy al in 1933 niet meer naar Duitsland af te reizen en werd hij in 1938 aangeschreven door een onbekende om een oplossing voor het joodse vluchtelingenprobleem te bespreken. Dit zou erop kunnen wijzen dat hij zijn zorgen over de situatie in Duitsland al vroeg kenbaar maakte. De oorlog betekende voor hem persoonlijk een groot verlies, namelijk van zijn geliefde zoon George, vriend en schrijver Jacob da Silva Rosa, en wie weet nog anderen. Deze gebeurtenis wekte waarschijnlijk geen zionistische verlangens. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat Jossy ooit een bezoek heeft gebracht aan het Heilige Land, maar dat is wel het enige land waar de joodse identiteit kan blijven bestaan. Ook zijn er geen brieven afkomstig uit deze regio.

In onderstaande tabel is beknopt beschreven hoe de joodse identiteit van Jossy volgens de facetten van Judith van der Wel eruit zou hebben gezien.

<i>Thema's joodse identiteit</i>	<i>Beschrijving bij Jossy</i>
<i>Religie</i>	Verschillende functies bij Mikvé Israel
<i>Culturele gebruiken</i>	Kent de joodse kalender, maar geen Hebreeuws
<i>Gevoel tot het joodse volk te behoren</i>	Tot het Sefardisch-joodse volk
<i>Joodse familie</i>	Trots op de Maduro's
<i>Verbondenheid met Israël</i>	Geen correspondenten in de regio, maar is het enige land waar de joodse identiteit behouden blijft
<i>Sjoa (Holocaust)</i>	Verlies zoon en vrienden
<i>Antisemitisme</i>	Mogelijke motivatie voor historische accuraatheid joodse geschiedschrijving

Uit dit schema kan geconcludeerd worden dat er volgens van der Wel geen sprake zou zijn van een joodse identiteit, omdat de verbondenheid met Israël matig was. Desondanks kan niet uitgesloten worden dat Jossy daadwerkelijk geen connectie had met Israël. Misschien zit dit simpelweg niet in de collectie, maar had hij zich ooit op een andere manier daarover uitgesproken. Hij maakte immers vele reizen. Tevens is niet bekend op welke manier Jossy de joodse feestdagen invulde, maar kende hij wel de joodse kalender.

5. Conclusie

Deze thesis begon met het verhaal van de Spaans-Portugese inquisitie eind vijftiende eeuw. De Sefardim, die niet (meer) bereid waren hun religie te verhullen, sloegen op de vlucht naar plaatsen waar de mensen minder vijandig stonden ten opzichte van het jodendom. De protestantse Nederlandse Republiek in de zestiende eeuw was één zo'n plek waar Sefardim hun heil zochten. De Republiek stond namelijk vijandig tegen Spanje en het katholicisme. Amsterdam zou het Sefardisch centrum worden om het jodendom nieuw leven in te blazen. Op deze plek kwamen Sefardim bij elkaar, waarvan het merendeel een oppervlakkige kennis had van de religie doordat zij generaties lang in afzondering hadden geleefd van een openbaar joods leven. De mahamad vertegenwoordigde de gemeente bij het stadsbestuur in Amsterdam en hield streng toezicht op de sociale orde van haar gemeenteleden. Zij streefde eensgezindheid na en wilde de Sefardische gemeenschap goed op de kaart zetten.

Nadat de Republiek in 1630 Pernambuco van de Portugezen veroverde, was dit de eerste plek in de Nieuwe Wereld waar publiekelijk het jodendom gepraktiseerd mocht worden. Vierentwintig jaar later heroverden de Portugezen Noordoost-Brazilië van de Hollanders. Het merendeel van de Sefardim kwam naar de Republiek en de rest migreerde naar andere Nederlandse koloniën. De West-Indische Compagnie was reeds enkele jaren op zoek naar steunpunten in de Cariben voor de handel. Curaçao zou zich ontwikkelen tot een belangrijk handels- en slavendepot. Om veroverde gebieden te bezetten zodat deze niet heroverd werden, diende de WIC kolonisten aan te trekken door liberale beloften te doen. De eerste joodse kolonisten zouden leven van de landbouw. Tegen de gelofte in zouden de Sefardim naderhand de handel ingaan. De meeste Sefardim die naar Curaçao vertrokken, waren ook al handelaars. De uitgebreide familienetwerken en talenkennis maakte dat de Sefardim zich al snel omhoog werkten.

Op Curaçao kwam weer een heterogene groep Sefardim bij elkaar, zowel uit Pernambuco als uit of via de Republiek. Ook de mahamad hier had als belangrijkste taak het groepsgevoel te versterken. Mikvé Israel werd volgens de reglementen van haar moedergemeente uit Amsterdam georganiseerd. Tot het einde van negentiende eeuw zou de Sefardisch-Curaçaose gemeenschap aangestuurd worden door een kleine elite, die in stand werd gehouden door gereguleerde huwelijken. Dankzij de wijdverbreide familiale netwerken konden de Sefardim een monopolie verkrijgen, dat zij in de loop van de tijd steeds meer uitbreidden. In de negentiende eeuw werden de handelscontacten steeds intensiever en reisden de Sefardim steeds meer en migreerden steeds vaker. Als gevolg van de toegenomen ontmoetingen met andere bevolkingsgroepen nam het religieuze leven af. Sindsdien werd

onder andere minder vaak getrouwd binnen de joodse gemeenschap, nam het gemiddeld aantal kinderen per gezin af en bleek er minder belangstelling te zijn voor de diensten in de synagoge. Desondanks werd de centrale rol van de familie behouden.

In dit religieus afnemende klimaat zag Jossy Maduro in 1891 het zonovergoten Curaçaose levenslicht. De Maduro's waren één van de oudste Sefardische families op het eiland. Ook deze voorouders waren op de vlucht voor de inquisitie in Amsterdam beland waarna een aantal van hen hun geluk beproefde op Curaçao. Over het algemeen waren de Maduro's handelslieden en enkelen dienden ook de synagoge. In 1830 begon Salomon Elias een eigen zaak. De zaken liepen zo gestaag dat het bedrijf zich transformeerde tot een familiebedrijf en de grootste werkgever van Curaçao werd. Tevens was hij een toegewijd lid van Mikvé Israel, maar trad ook in het openbare leven op de voorgrond.

Eén zoon zou echter nooit werkzaam zijn bij S.E.L. Maduro & Sons, namelijk Jossy's vader Moses. Jossy kwam uit een gezin met vijf kinderen. Als kind ging hij naar de Hebreeuwse lagere school, maar werd daar op dertienjarige leeftijd geschorst. Sindsdien genoot hij thuisonderwijs en zou hij zichzelf meerdere talen aanleren. Jossy was twintig jaar toen zijn vader overleed en hij diens zaken overnam. Vier jaar later huwde hij zijn nicht Beca. Haar vader werkte bij de familiefirma en door dit huwelijk kon Jossy daar ook gaan werken. Het pasgetrouwde stel kreeg binnen twee jaar een zoon en een dochter. Zoon George was voorbestemd directeur te worden van de Madurofirma. Voor zijn opleiding tot toekomstig directeur woonde hij in Nederland. Daar werd George bij een familie geplaatst, waarbij religie vrijwel afwezig was. George kwam te overlijden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit grote verlies resulteerde in een schenking door Jossy en Beca, waaruit Madurodam tot stand is gekomen. Jossy stond dan ook veelal bekend als de oprichter van Madurodam.

In binnen- en buitenland ondervond Jossy grote waardering op zowel cultureel als zakelijk gebied. Zo was hij onder andere curator van het Curaçaos Museum, maakte hij eens deel uit van de Nederlandse delegatie bij de Wereldtentoonstelling, maar was bijvoorbeeld ook consul van Zweden en Guatemala. Voor zijn verschillende functies ontving hij diverse onderscheidingen. Op religieus gebied was hij parnas bij Mikvé Israel in 1932 en zat hij de laatste jaren van zijn leven bij de Raad van Ouderen binnen deze gemeente, die ondertussen gefuseerd was. Volgens Kathleen-Brandt zou Jossy geen enthousiast bezoeker van de synagoge zijn geweest. Deze biografische gegevens stellen vast dat Jossy werd opgevoed binnen de religieuze gemeente en naar een Hebreeuwse school ging. Tevens trouwde hij binnen de joodse gemeenschap, zelfs binnen de familie, en stichtte een kleiner gezin dan

waaruit hij zelf voortkwam. Ook gaf hij zijn kinderen geen joodse namen of joods onderwijs, maar heeft hij minstens twee functies gehad bij Mikvé Israel.

Leidend in deze thesis was de hoofdvraag: “Wat betekende het jodendom voor Jossy Maduro?”. De informatie tot nog toe bewijst nog niet hoe een Sefardisch-Curaçaose identiteit in de eerste helft van de twintigste eeuw eruit heeft kunnen zien en of sprake is van een joodse identiteit. Bovendien bestaat over de grenzen van het joodzijn geen algehele consensus. Joodse afstamming verloopt via de moederlijn. Personen, die een joodse moeder hebben, zijn niet per definitie religieus joods. Daarnaast hebben niet alleen religieuze joden een joodse identiteit. In deze thesis gaat het om een zelfidentificatie; Jossy wordt als jood geïdentificeerd als blijkt dat hij zichzelf als een jood definieerde.

Aan de hand van in totaal 685 brieven uit de Collectie Maduro is geprobeerd te achterhalen of Jossy zichzelf als een jood zag. Het onderzoek bevatte 2,75 keer zoveel brieven die aan Jossy geschreven waren dan door Jossy geschreven waren. De meeste brieven kwamen uit de Cariben, Midden en Zuid-Amerika en West-Europa. Jossy maakte gedurende zijn leven vele reizen en was grote delen van het jaar bij zijn dochter in Chili te vinden. Het is aannemelijk dat Jossy tijdens zijn verblijf in het buitenland contact had met verschillende personen. Jossy zou in Chili, volgens zijn kleinzoon, vooral contact hebben gehad met de sociale bovenklasse, vrijwel allen katholieken. Al deze verschillende ontmoetingen zullen in meer of mindere mate een invloed op zijn gedachtegoed hebben gehad en tot nieuwe inzichten hebben geleid. Ook de uitnodigingen in de collectie wijzen op breed scala aan contacten. Het ontbreekt echter aan bewijs op welke uitnodigingen hij inging, waardoor daar verder weinig lering uitgetrokken kan worden.

De brieven waren veelal aan of door familieleden, vrienden, zakelijke contacten en historici geschreven die niet uitsluitend van joodse komaf waren. De brieven met een enigszins religieuze connotatie werden gecategoriseerd tot ‘praktisch jodendom’, ‘Tweede Wereldoorlog’ en ‘joden op Curaçao en in de Cariben’. Een joodse identiteit bestaat volgens van der Wel uit zeven segmenten: religie, culturele gebruiken, gevoel tot het joodse volk te behoren, joodse familie, verbondenheid met Israël, Sjoa (Holocaust) en antisemitisme. In de brieven zijn aanwijzingen gevonden dat alle segmenten van toepassing waren op Jossy, behalve min of meer de verbondenheid met Israël. Daardoor zou Jossy geen joodse identiteit hebben.

In de brieven worden geen harde uitspraken gedaan over Jossy’s religieuze identiteit, maar door gebruik te maken van *reading against the grain* kan beargumenteerd worden dat het jodendom wel degelijk een belangrijke rol in zijn leven speelde. De weinige fragmenten

waarin Jossy zich impliciet uitsprak over religieuze kwesties, wijzen zeker een bepaalde richting op. Heel verwonderlijk is het niet dat Jossy het Hebreeuws niet machtig was, omdat de ontwikkeling van de moderne Hebreeuwse taal gedurende zijn jeugd nog in ontwikkeling was. De Hebreeuwse kalender kan overigens wel bekend verondersteld worden. Echter, van de joodse feestdagen werd enkel Rosj Hasjana genoemd. De wijze waarop hij deze belangrijke feestdag en eventuele andere feestdagen invulde, is middels de brieven niet achterhaald. Daarentegen blijkt wel uit de brieven dat hij gedurende zijn hele leven, niet alleen tijdens zijn bestuursfuncties, nauw betrokken was bij Mikvé Israel. Zo werd hij bijvoorbeeld afgezant van de gemeente genoemd. Jossy geloofde in het woord van God, maar signalen dat hij een strenggelovig persoon was ontbreken. Dit blijkt onder andere uit de aanvaarding van de fusie van de gemeente waardoor liberale hervormingen werden ingevoerd. Hij typeerde zichzelf dan ook als liberaal man en was tevens lid van de Engelse vrijmetselarij.

Het antisemitisme op de wereld maakte Jossy bewust van zijn joodse achtergrond. Zo weigerde hij al in 1933 een gezondheidskuur te ondergaan in Duitsland. Hij geloofde in het verschil tussen het Sefardische- en Asjkenazische volk, maar de nazi's gooiden deze groepen op één hoop: joden. Jossy duidde het verschil tussen de Asjkenazim en Sefardim als een verwerping van Jezus als Messias of een twijfel over Zijn goddelijkheid. In ieder geval zouden de Sefardim vanwege hun twijfels beter assimileren in de overwegend niet-joodse landen. Alleen in Israël zouden alle joden hun religieuze identiteit openlijk kunnen uiten. Ondanks dat hij zichzelf puur als Sefard zag, was het antisemitisme een groot kwaad op de wereld. Veel van zijn tijd ging op aan archiefwerk over Sefardische families en het bespeuren van onjuistheden in allerlei artikelen en boeken over de geschiedenis van de joden. Deed hij dit puur uit interesse en passie voor genealogie en historie of zit hier meer achter, zoals de bestrijding van het antisemitisme? Alhoewel de Jossy uit de brieven niet voldoet aan de joodse identiteit van Judith van der Wel was hij zich bewust van zijn joodse achtergrond en heeft hij zich heel zijn leven ingezet om de fouten uit de geschiedschrijving van de joden te halen.

Een belangrijk kenmerk van de Sefardische joden op Curaçao is dat familie op nummer één stond. Het jodendom was de religie waarmee de Madurofamilie groot was geworden. De Maduro's waren van begin af aan verbonden met Mikvé Israel. Zo trots als Jossy was op zijn familie was hij ook op de geschiedenis van Mikvé Israel, en dus bekommerde hij zich om het wel en wee van zijn gemeente. De 'diepgewortelde ambivalentie tot het jodendom' waar Brandt-Carey over spreekt komt in het brievenonderzoek niet naar voren. Ook al zou Jossy op onregelmatige basis een synagogedienst bijwonen, de Sefardim en

Asjkenazim als twee verschillende rassen zien, hoeft dit niet per definitie te betekenen dat Jossy ambivalent stond tegenover het jodendom. De brieven uit de Collectie Maduro in het CBG laten juist een liberaal georiënteerde en geassimileerde jood zien. Daarbij was hij een invloedrijk persoon binnen zijn geliefde gemeente en probeerde deze op een goede manier op de kaart te zetten.

6. Literatuurlijst

Primaire bronnen:

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, Brieven van en aan Jossy. Zie verder appendix.

Secundaire bronnen:

Abraham van der Mark, Eva, 'Marriage and the family in a white Caribbean elite. The impact of descent for the ethnic persistence of the Sephardic jews in Curaçao', *Anthropologica* 22(1980) 119-134.

Abram, Ido, 'Het raadsel van de joodse identiteit', *Joods Historisch Museum* (2006).

Benjamin, Alan F., *Jews of the Dutch Caribbean: exploring ethnic identity on Curaçao* (Londen 2002)

Blaak, Jeroen, *Literacy in everyday life: reading and writing in early modern Dutch diaries* (Leiden 2009).

Blom, J.C.H (eds.), *Geschiedenis van de joden in Nederland* (Amsterdam 1995).

Borg, ter, Meerten (eds.), *Handboek religie in Nederland: perspectief – overzicht – debat* (Zoetermeer 2008).

Brandt-Carey, Kathleen, *Ridder zonder vrees of blaam. Het leven van George Maduro 1916-1945* (Houten 2016).

Bremmer, Marius, 'Madurodam in Den Haag: kleine stad eert grote oorlogsheld', *Napa* (Weekendbijlage van dagblad Amigoe), 4 augustus 2012.

Brummelhuis, ten, Han, 'Migratie, diaspora en identiteiten', *Tijdschrift voor Psychotherapie* 30 (2004).

Cohen, Julie Marthe (eds.), *Joden in de Cariben* (Zutphen 2015).

Cohen, Masja, *De asjkenazim en de sefardiem van Curaçao: een antropologisch onderzoek naar joodse identiteit* (Amsterdam 1998).

Daniels, Doris Groshen, 'Colonial Jewry: religion, domestic and social relations', *American Jewish Historical Quarterly* 66 (1977) 375-400.

Dijs, van der, Natasha Maritza, *The nature of ethnic identity among the people of Curaçao* (Willemstad 2011).

Duitsland Instituut, 'Uitsluiting en vervolging. Derde Rijk tot 1939':
<https://duitslandinstituut.nl/naslagwerk/64/uitsluiting-en-vervolging> (26 juli 2016)

Emmanuel, Isaac S., 'Jewish education in Curaçao (1692-1802)', *American Jewish Historical Society* 44 (1954) 215-236.

- Fearon, James D., 'What is identity (as we now use the word)?' (1999): <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf> (14 juli 2016)
- Gils-Bakker, van, Rayna en Viola Statia, 'Literatuurlijst Sefardische joden van Curaçao, uitgegeven tussen 1964 en 2015', *Mongui Maduro Library* (2015): www.madurolibrary.org/download/media/22 (23 januari 2016)
- Gomes Casseres, Charles, 'A brief history of the Sephardim of Curaçao', *Institut Sepharade Europeen*: <http://www.sefarad.org/lm/042/0.html> (12 februari 2016)
- Gomes Casseres, Charles (eds.), *Our "Snoa", 5492-5742* (Willemstad 1982).
- Gomes Casseres, Jane, *Generation to generation. The continuing story of congregation Mikvé Israel-Emanuel 1963-2000* (Amsterdam 2003).
- Graizbord, David, 'Book review: Through the sands of time: a history of the jewish community of St. Thomas, U.S. Virgin islands, and: Jews of the Dutch Caribbean: exploring ethnic identity on Curaçao', *American Jewish History* 92 (2004) 115-120.
- Hartog, Johan, *Het verhaal der Maduro's en foto-album van Curaçao 1837-1962* (Aruba 1962).
- Heide, van der, Albert, *Het jodendom* (Kampen 2001).
- Hofs, Charley, 'Erkenning voor vergeten held Maduro', *Trouw*, 15 juli 2016.
- Hogelst, Dini, 'Taal in en uit coma': <http://www.kennislink.nl/publicaties/taal-in-en-uit-coma> (17 augustus 2016)
- Huisman, Piet H., *Sefardiem. De stenen spreken* (Son 1983).
- Joods Historisch Museum, 'Geschiedenis': <http://www.portugesesyngogoe.nl/geschiedenis> (21-01-2016)
- Joods Historisch Museum, 'Joden in de Cariben. Vier eeuwen geschiedenis in Suriname en Curaçao': <http://www.jhm.nl/actueel/tentoonstellingen/archief/joden-in-de-cariben-vier-eeuwen-geschiedenis-in-suriname-en-Curaçao> (5 januari 2016)
- Kaplan, Yosef, 'The Curaçao and American jewish communities in the 17th and 18th centuries', *American Jewish History* 72 (1982) 193-211.
- Karner, Frances P., *The Sephardics of Curaçao. A study of socio-cultural patterns in flux* (Assen 1969).
- Kershenovich Schuster, Paulette, 'Book review: The jews of the Caribbean: <http://www.sephardichorizons.org/Volume5/Issue1-2/Schuster1.html> (25-01-2016)
- Kruithof, Maryse J., *Shouting in a desert: Dutch missionary encounters with Javanese islam, 1850-1910* (Rotterdam 2014).

Maslin, Simeon J., '1732 and 1982 in Curaçao', *American Jewish History* 72 (1982) 157-164.

Mathews, Thomas G., 'Book Review: The history of the jews of the Netherlands Antilles', *Caribbean Studies* 12 (1972) 116-118.

McCabe, Ina Baghdiantz, Gelina Harlaftis en Ionnana Pepelasis Minoglou, *Diaspora entrepreneurial networks: four centuries of history* (New York 2005).

Nationaal Archief Curaçao, '100 JAAR Maduro's Bank 1916-2016':
<http://www.nationalarchives.cw/eid/3313> (5 juni 2016)

Oostindie, Gert, 'Een paradox van vrijheid en slavernij. Joden en slavenhandel in de Nieuwe Wereld', *De Academische Boekengids* 61 (2007).

Palm-Mendez Chumaceira, Ilse, 'Inventaris van de Collectie Joshua Mozes Levy Maduro', *Centraal Bureau voor de Genealogie* (2009).

Pleijter, Alexander R.J., *Typen en logica van kwalitatieve inhoudsanalyse in de communicatiewetenschap* (Ubbergen 2006).

Post, Rob, *De Portugese Natie voor de Hoge Raad. De rol van identiteit, netwerken, conflictbeslechting en instituties in de periode 1675-1725* (Leiden 2015).

Quispel, Gilles Christiaan, *Anti-joodse beeldvorming en jodenhaat: de geschiedenis van het antisemitisme in West-Europa* (Hilversum 2015).

Ray, Jonathan, 'New approaches to the jewish diaspora: the Sephardim as a sub-ethnic group', *Jewish Social Studies* 15(2008) 10-31.

Rietschoten, van, Henk, *De variatiebreedte van de joodse identiteit: een inventarisatie van meningen* (Amsterdam 1999).

Saane, van, Joke, *Religie is zo gek nog niet. Een introductie in de godsdienstpsychologie* (Kampen 2010).

Smelik, Klaas A.D., *Geschreven leven. Een inleiding tot het jodendom* (Kampen en Leuven 2012).

Venema, Henry, 'Paul Ricoeur of refigurative reading and narrative identity', *Symposium* 4(2000) 237-248.

Vink, Wieke, *Creole Jews. Negotiating community in colonial Suriname* (Leiden 2010).

Voolen, van, Edward, *Joods leven. Thuis en in de synagoge* (Baarn 1991).

Vraaggesprek per e-mail met Uzi Hagai, docent modern Hebreeuws, ontvangen op 26 juli 2016.

Vraaggesprek per e-mail met George Alvarez-Correa Maduro, kleinzoon van Jossy Maduro, ontvangen op 12 april 2016.

Wel, van der, Judith, *Drie generaties vrouwen en hun (religieus-) joodse identiteit. Een verweven familiegeschiedenis* (Amsterdam 2011).

Wester, Fred en Vincent Peters, *Kwalitatieve analyse. Uitgangspunten en procedures* (Bussum 2009).

Willemse, Karin, *One foot in heaven. Narratives on gender and islam in Darfur, West-Sudan* (Leiden 2001).

Yerushalmi, Yosef Hayim, 'Between Amsterdam and the New Amsterdam: the place of Curaçao and the Caribbean in early modern jewish history', *American Jewish History* 72 (1982) 172-192.

Zakrzewski, Tanja, 'Colonial History – Sephardic Perspectives':
<http://www.hsozkult.de/conferencereport/id/tagungsberichte-6313> (25-01-2016)

Appendix:

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 11, 'Correspondentie met de redactie van La Union'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 11, 'Correspondentie met pater Brada'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 49, 'Correspondentie met J.S da Silva Rosa'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 50, 'Correspondentie met Baruch D. Duque'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 52, 'Correspondentie met David M. Sasso'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 54, 'Aantekeningen van Hamelberg'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 67, 'Correspondentie met I.S. Emmanuel'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 69, 'Correspondentie met The New York Times'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 80, 'De Portugeesche Joden op Curaçao 1634-1934'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 81, 'Correspondentie met J.S. Da Silva Rosa'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 85, 'Correspondentie met Elias Alvin (Bill) Fidanque'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 86, 'Correspondentie met pater P.A. Euwens'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 88, 'Correspondentie met Francisco de Sola'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 91, 'Correspondentie met Dr. A. Wiznitzer'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 93, 'Correspondentie met Henry Senior'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 97, 'Correspondentie met E.M. Shilstone'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 171, 'Correspondentie met Dr. Johan Hartog'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 173, 'Correspondentie met Dr. Johan Hartog'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 337, 'Correspondentie met Sydney Naar'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 594, 'Correspondentie met Guillermo Grundland'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 642, 'Correspondentie met, Abraham Efraim (Brim) Levy Maduro-Lee'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 645, 'Correspondentie met Salomon Mozes Levy Maduro'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 743, 'Correspondentie met Sanatorium Dr. Apolant'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 775, 'Correspondentie met Herbert de Sola'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 852, 'Correspondentie met I.J. Vieyra'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 839, 'Correspondentie met Samuel M. de Sola'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 863, 'Correspondentie met Ivan Moreno'.

Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Maduro, inventarisnummer 863, 'Correspondentie met Bob Alvarez-Correa'.